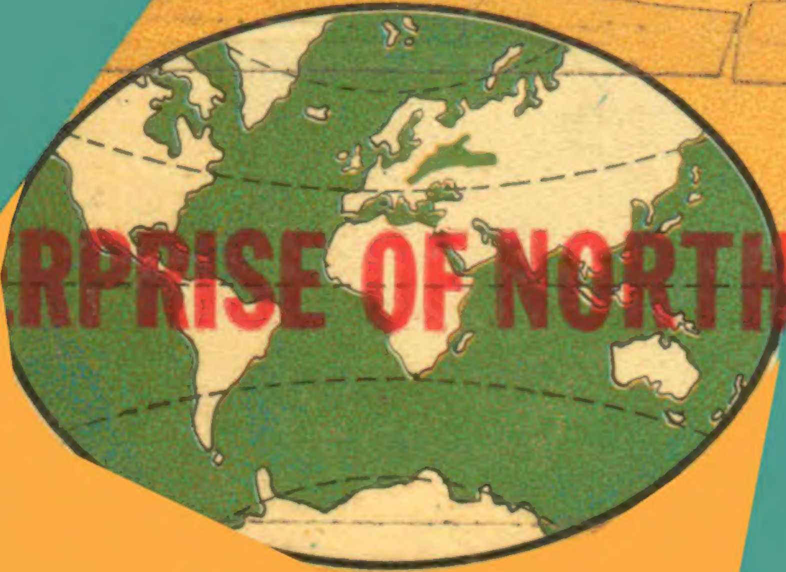

بەرەو
دادگەری کۆمەڵایەتی

بـەرەو

دادگـەریی کۆمەڵایەتی

لێکۆڵینەوەیەکی سەرەتایی‌یە دەربارەی ڕێبازی

ئابووریی ئیسـلام

حمه كريم عبدالله

رقم الايداع ١١٧ في المكتبة الوطنية ببغداد لسنة ١٩٨٥

چاپی‌یەکەم

١٤٠٥ کۆچی ـ ١٩٨٥ زایینی

مطبعة أسعد/بغداد

پێشکەشە :

- بەوانەی بەدوای ڕاستیو دادگەریدا ئەگەڕێن
- بەوانەی بەتەنگ دوارۆژی هەژارانەوەن
- بە گیانی دایکو باوکم

بسم الله الرحمن الرحيم

ليس البرّ ان تولوا وجوهكم قبل المشرق والمغرب ولكن البرّ من آمن بالله واليوم الاخــر والملائكــة والكتٰب والنبيين واتى المال عـلى حبه ذوى القربـى واليتٰمـى والمســاكين وابن السـبيل والسائلين وفي الرقاب واقام الصلواة واتى الزكـواة والموفـون بعهدهم اذا عاهدوا والصابرين في البأساء والضـراء وحين البأس اولئك الذين صدقوا واولئك هم المتقون ـ البقرة/١٧٧

واتـه : چاكـه ئەوە نییە لەنوێژا ڕووبكـەنە ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاوا ، بەڵكـو چاكـە باوەڕكردنـە بەخواو ڕۆژی زیندووبونەوەو فریشتەكـانو كتێبە نێراوەكانو پێغەمبەرانو ، لەسـامانی خۆی بەشی خزمانو هەتیوانو نەدارانو ڕێبوارانو سوالكەران بدات ، وە كۆیلەشی پێ ئازاد بكات ، وەنوێژ بكاتو زەكات بداتو پەیمـان نەشكێنێو ئارام گـر بێت لەتەنگوچەڵەمەو ناڕەحەتی وە لە گەرمەی جەنگیشا، ئەوانەن ڕاست ئەكەن ، ئەوانـەن كـەموسڵمانی تەواونو گوێ ڕایەڵن بۆ فەرمانەكانی خوا ٠

پێشەکی :

هەزار سڵاو لە گیانی پاکــی پێشینانی کوردمان کــە هــەموو پەندەکانیان وەکو نەخشی بەرد خۆیان ڕاگرتووە بەرامبەر کرێوەو لاسامەو باو بۆرانی ڕۆژگار ، وەکو لەیەکێ لەو پەندانەدا فەرمویانە :

«کەس بەدۆی خۆی نالێ ترشە» ·

وەکو ئەزانین لەسەرەتای ئەم سەدەیەوە دوو ڕژێمی گەورە خۆیان سەپاندوە بەسەر جیهاندا ئەوانیش : سەرمایەداریی‌و ، سۆشیالیستی · هەرچەندە دووهەمیان لە ئەنجامێکی سروشتی ئەو بارە نالەبارە پەیدابووە کە یەکەمیان بەدی هێناوە لەژیانی مرۆڤایەتیدا · وە هەریەکەیان خــۆی بەباشترین‌و پێشکەوتووترین‌و دادگەرترین ڕژێم ئەزانێ بۆ ژیان‌و خــۆی بەڕژێمێکی حەتمی دوا ڕۆژی مرۆڤایەتی ئەداتە قەڵەم ، وە هەردوکیان لە هەوڵدانێکی بێ‌وچاندان بۆ ئەوەی بەهــەر شێوەیەك بۆیان بلوێ خۆیان بسەپێنن بەسەر مرۆڤایەتی‌دا · هەروەها ئەچن بەگژ یەکترداو،هەریەکە هەوڵ ئەدات ئەوی‌تر لەبەرچاوی خەڵکی بخــات ، بەدەرخستنی لایەنەـ خراپەکانی ، وە هەریەکە ئەوی‌تر بــە ڕژێمێکی نالەبارو کۆنەپــەرست ئەداتە قەڵەم ، وە بەکۆسپی دائەنێ لەڕێگــای پێشکەوتندا · تائەوڕادەی درێغی ناکەن لە بەکار هێنانی هێزیش دژی یەکتری ·

ئەو پڕۆپاگەندەو دەهۆڵ ئێدانەی بەکاریان هێناوە بۆ ناســاندنی خۆیان بەخەڵکی تاڕادەیەك توانیویەتی جیهان بکــات بە دوو بەشەوە ، بەشێك سەر بە سەرمایــەداری ڕۆژئاواو ، بەشەکــەی‌تر ســەر بــە سوشیالیستی ڕۆژهەڵات ، وە تاڕادەیەك سەرکــەوتنیشیان بــەدەست هێناوە کە نەهێڵن ڕژێمی سێهەم ـ هەر ڕژێمێك بێت ـ سەر هــەڵبدات شان‌بەشانی ئەوان · وە بەهەموو شێوەیەك خــۆیان سەپاندووە بەسەر بیری خەڵکی‌دا لەزۆربەی جیهاندا ، کە بیرنەکەنەوە لە ڕێگەیەکی‌تر بەڵکو ئەبێ شوێن یەکێ لەو دوو ڕژێمە بکەون ·

بەڵام ئاڵوگۆڕی ڕۆژگارو تاقیکردنەوەکانی مێژوو دژی ئەوانو ڕژێمەکانیان وەستاو ، ئەو ئاڵوگۆڕەی کە پەیدابوو لە هەریەکێ لەو ڕژێمانەدا دەریخست بالۆرەڵێدانی (حەتمیەتی) دواڕۆژ هی ئەو ڕژێمانەیە ، درۆیەو دوورە لە ڕاستی ، وە ئاڵوگۆڕی ناو ڕژێمەکانیان ئەوەی ڕوونکردەوە کە کۆمەڵ بوونێکی زیندووەو ، ناتوانرێ بخرێتە قاڵبێکی وشکی وەکو بیردۆزەکانی سەرمایەداریو مارکسایەتیەوە، بەڵکو لە ڕێگای گەشەکردنی خۆیدا بەرەو مەیدانێکی دژ بەوان ئەڕوات ٠

بێگومان جیهانی ئیسلامیش بێبەش نەبووە لەو هەوڵدانە، بەڵکو ئەم پشکی گەورەتری بەرکەوتووە ، ئەویش بەهۆی ستراتیژی شوێنو جێگاو بوونی بەروبومێکی فراوان تێیدا ، بەتایبەتی (پەترۆڵ) کە ڕۆڵێکی سەرەکی ئەبینێ لە شارستانێتی ئەمڕۆدا ، ئەمە لەلایەك ، وە لەلایەکی تریشەوە ئەزانن کە ڕژێمی ئیسلام گەورەترین دوژمنی ئەوانەو بەهیچ شێوەیەك ڕێکەوتن نابێت لەگەڵیا ٠

لەبەرئەوە هەردوو ئۆردوگاکە بەوپەڕی توانایانەوە کەوتنە تێکوشان بۆ دەست گرتن بەسەر جیهانی ئیسلامدا ـ شایانی باسە لاوازی جیهانی ئیسلامو بچڕبچڕ بوونیو نەمانی فەرمانڕەوایی ئیسلامی ـ بارێکی لەباری دروست کردبوو بۆ دەستگرتن بەسەر ئەم وڵاتانەدا لەلایەن ئەو دوو ئۆردوگایەوە بەئاسانی ٠ ئەوانیش بەهەموو توانایانەوە کەوتنە شێواندنی ڕووی ڕوناکی ڕژێمی ئیسلام،وە تێئاڵاندنی چەندها بیروڕای درۆو ، پڕوپاڵانتەی ناڕاست بۆ ئەوەی بەتەواوی بتوانن موسڵمانەکان دووربخەنەوە لە ئیسلام بۆ ئاسانی زاڵ بونیان بەسەر میللەتانی ئەم وڵاتانەدا ، هەروەکو گلادستون سەرەك وەزیرانی ئەو سەردەمەی ئینگلیزەکان لە کۆبونەوەیەکدا قورئانی پیرۆزی بەرز کردەوەو وتی :تا

ئەم کتێبە لەناو موسڵمانانداا بێت ئێمە ناتوانین جێی خۆمانی تێدا بکەینەوە ، ئەمەش مانای ئەوەیە ئەبێ هەوڵ بدەن بۆ دوور خستنەوەی موسڵمانەکان لە قورئان ، لێرەدا دواکەوتویی موسڵمانەکانیان کردە بیانویەکی گەورە ، وە وتیان : خەتای ئایینی ئیسلامە ئێوە دواکەوتوونو پێش ناکەون ٠

لە لایەکی ترەوە نەزانییو دواکەوتوویی موسڵمانەکانیش وە نەشارەزاییان لە ئایینەکەیان هۆیەکی گرنگ بوو بۆ باوەڕکردن بەو قسانە ، ئەمەش بووە هۆی بڵاوبونەوەی بیروڕای جیاجیای دژ بە ئیسلام ،وە کەوتنە هەوڵدان بۆ خواستنی ڕژێمو بیروڕای بێگانە لەدەرەوەو پشت گوێ خستنی ڕژێمی ئیسلام ، وەکو ڕژێمێکی کۆمەڵایەتییو ئابوورییو ڕامیاریی ، بەڵکو وایان لەو خەڵکە ئەگەیاند کە ئیسلام تەنها بریتییە لە نوێژکردنو ڕۆژوو گرتن ، ئیتر هیچ پەیوەندیەکی بە ڕژێمی ئابوورییو کۆمەڵایەتییو ٠٠ هتد ، نییە ٠

لەبەرئەوە قەیناکا ئێوە موسڵمانبنو نوێژو ڕۆژی خۆتان بکەن حەجیش بکەنو مزگەوت دروست بکەنو قورئان بخوێنن ٠٠ بەڵام پێویستە وەکو هەموو وڵاتانی پێشکەوتووی جیهان ئێوەش ڕژێمی ڕامیاریی دیموکراسی لەوان بخوازنو ڕژێمی ئابووریی سەرمایەداریی وسۆشیالیستی لەوان بخوازن جێبەجێیان بکەن لە ژیانتانا ، چونکە ئایینی ئیسلام تەنها پەیوەندییە لە نێوان مرۆڤو خوادا ، نەك ڕژێمێکی کۆمەڵایەتییو ئابوورییو ڕامیاریی تەواوە بۆ جێبەجێ کردن لە ژیانداو ڕەفتار کردن بە پێی دەستورو یاساکانی ٠

بەڵام ڕاستیەکەی ئیسلام تەنها پەیوەندی نێوان مرۆڤو خوای گەورە نییەو بەس ، بەڵکو ئیسلام ڕژێمە بۆ ژیانی مرۆڤایەتی ، وە هەموو لایەنێکی ژیان ئەگرێتەوە ، هەروەکو پەیوەندی نێوان مرۆڤو خوای گەورەیە ، پەیوەندیشە لە نێوان مرۆڤێكو مرۆڤێکیتر ، وە پەیوەندیشە

لە نێوان مرۆڤ وکۆمەڵ ، وە پەیوەندیشە لە نێوان کۆمەڵێکو کۆمەڵێکی‌تر ، واتە هیچ لایەنێکی ژیان نەماوە ئیسلام لێی نەدوابێ‌و بۆچوونێکی تایبەتی‌و سەربەخۆی نەبێ لەبارەیەوە چ لەکاتی ئاشتی‌و چ لەکاتی جەنگیشدا ٠

تاقی‌کردنەوەکانی مێژووی مرۆڤایەتی ڕوونی کردۆتەوە ئەو دوو ڕژێمە ، کە بەئاگرو ئاسن خۆیان سەپاندووە بەسەر خەڵکیدا ، توانای خۆ ڕاگرتنیان نەماوەو وایان لێهاتووە کەوتوونەتە ئاڵوگۆڕو پینەکردنی کە لێنی ڕژێمەکانیان ، بۆ ئەوەی بتوانن بمێننەوەو لەسەر پێ ڕابووەستن‌و نەکەون ٠

زۆر لە زانایانی جیهان ئەوانەی لە ئیسلام کۆڵیونەتەوە بۆیان ڕوون بۆتەوە ئیسلام تاقە ڕژێمە کە بتوانێ هەموو مرۆڤایەتی ڕازی بکات‌و مافی هەموو کەسێك لە سنورێکی مامناوەندی‌و دادگەردا دیاری بکات ،وە ماوە نەدات هیچ کەس یان هیچ کۆمەڵ‌و میللەتێك مافی کەس‌و کۆمەڵ‌و میللەتانی‌تر بخوات ٠

— بەڵێ ئیسلام ڕژێمێکی ڕامیاریی تایبەتی‌و سەربەخۆیە ، وە هیچ پەیوەندیەکی نەبە دیموکراسی‌و بەرەڵایی ڕۆژئاواوە هەیە ، وە نە بە دکتاتۆریی پرۆلیتاریاو خۆبەسەرا سەپاندنی ڕۆژهەڵاتەوە ٠

— هەروەها ڕژێمێکی ئابووریی سەر بەخۆیەو هیچ پەیوەندیەکی نە بە سەربەستی ئابووریی ڕۆژئاواو، نە بە دەست بەسەراگرتنی هەموو بوارەکانی ژیانی ڕۆژهەڵاتەوە هەیە ٠

— هەروەها ڕژێمێکی کۆمەڵایەتی سەربەخۆیە و هیچ پەیوەندیەکی بە ڕژێمی کۆمەڵایەتی سەرمایەدرایی‌و مارکسایەتیەوە نییە ٠

لێرەدا من لەم نوسینەدا ئەمەویٚ ئەوەندەی لە دەستم هاتووە ، بـە پیٚی توانای خۆم سەرەتایەکی کورتـی ڕێبازی ئابووری ئیسـلام ڕوون بکەمەوە ، کە تائێستا دوژمنانی ئیسـلام ونۆکەرانی بێگـانە ، دان بـە بوونی ڕێبازی ئابووری لە ئیسلامدا نانێن ، چونکە دڵنیان لەوەی هەرکاتیٚ ڕژێمی ئیسلام هاتەکایەوە ، وە لە سوچێکی ئەم جیهانەدا جیٚبەجیٚ کـرا ئەبێتە چرایەك بۆ ڕوناك کردنـەوەی شەوە زەنگی ڕێگـای مرۆڤایەتی‌و زۆربەی میللەتانی جیهان چاوی لیٚ ئەکەن‌و بەرەو ڕژێمی ئیسلام هەنگـاو هەڵئـەگرن ، وە دەستەو دایەرەی ڕژێمەکانی‌تر ڕاپێچ ئەکـەن‌و ڕایان ئەماڵن ٠

چونکە بۆیان دەرئەکەوێت کە دادگـەریی‌و بەختیاریی‌و ئاسودەیی تەنها لەژێر سێبەری ئیسلامدا دێتـە دی ٠ ئیتر ڕژێمەکانی‌تر لە سـەر لیٚشێوان‌و ستەم‌و خۆ بەسەرا سەپاندن بەولاوە هیچیان نەبەخشیوە بـە مرۆڤ ٠

ئینجا ئەوەی زۆر هانی دام بۆ ئـەم نوسینە ئەوەیە کـە دەربارەی ئابووریی ئیسلام تا ئێستا هیچ شتێکی ئەو تۆ بە کوردی ئەنوسراوە کـە کەلێنێکی کتێبخانـەی کوردی پڕ بکاتەوە ، کە زۆر هەژارە لـە باسە ئابووریەکان ، وە پێویستی بە لـە خۆبوردنی زۆر ڕۆشنبیری شارەزاو کارامە هەیە ، خۆیان هیلاك بکەن‌و ئەو کەلێنە پڕبکەنەوە ٠

لە لایەکی تریشەوە لە کوردستانی خۆشماندا لەبەر ئەو هۆیانـەی لە پێشەوە باسمان کرد ، بەدەگمەن ڕۆشنبیرانی کـورد دان ئەنێن بـە بوونی ڕژێمی ئابووری لە ئیسلامدا،چونکە کوردستانیش بیٚبەش نەبووە لەو هێرشە دژ بە ئیسلامەی کـە بێگانەکـان کردیانـە سەر وڵاتـە ئیسلامەکان ٠ وە من بۆیە ئەم دەست پێشخەریەم کـرد تا ببێتە هۆیەك

کار لە ئابووری ناسانی موسڵمانی کورد بکات بۆ زیاتر ڕوون کردنەوەی ئەو لایەنە گرنگە لە ڕژێمی ئیسلام ، چونکە ناڵێم هەموو شـــتێکم ڕوون کردۆتەوە ، بەڵکو تەنها بزوتنەوەیەکە بۆ خســتنە سەرپشتی دەرگـــای نوسینی ئابووری ئیسلام بەزمانی کوردی وە سامی ئەوانەی پێ ئەشکێنم کە تائێستا بەخۆیاندا ڕانەپەرموون دەست بدەنە پێنوس بۆ ئەم جـــۆرە بابەتە ٠٠ لەبەر هەر هۆیەك بووبێ ؟!

تەنها مەبەستیشم خزمەتی کوردو ڕژێمی ئیسلامە ، پاداشتیشـــمان لای یەزدانی میهرەبانە ٠

ئەسکەندەریە

١٩٧٩/١/١

مرۆڤایەتی بەرەو کوێ ؟

ڕژێمەکانی ئەم سەردەمە هەر لە سەرمایەداریی ڕۆژئاواوە تا سۆشیالیستی مارکسیی ڕۆژهەڵات، نەیانتوانیوە گیروگرفتی کۆمەڵایەتیو ئابووری مرۆڤایەتی چارەسەر بکەن بە شێوەیەکی ڕیشەییو دادگەرانە ، هەروەها نەیانتوانیوە بەختیارییو ئاسوودەیی ببەخشن بە مرۆڤ سەرەڕای ئەم هەموو پێشکەوتنەی کە زانست لە زۆربەی بوارەکانی ژیاندا هەنگاوی مەزنی بۆ هەڵگرتووە ، بوارەکانی تەکنۆلۆژیاو تەندروستیو ژیری ئەلکترۆنیو ئەتۆمو ئاسمان بڕینو ٠٠ هتد ـ کە ئێستاش هەر بەردەوامە لەسەر ڕێگای پێشکەوتنی خۆی ٠

بەڵام ئەوەی کە چاوەڕوان ئەکرێت لەم ڕژێمانە ، ئەوەیە چەند زانست پێش بکەوێت ئەوەندە باری ژیانی مرۆڤ ئاڵۆزتر ئەبێتو،زیاتر ئەچەوسێتەوە(٢) ٠ وە ڕۆژ بە ڕۆژ لە بڕیتی چارەسەری کێشەکان بێزارییو وەڕس بوونو نەخۆشی دەرونی (نفسی)و کوێرەوەرییو ترسو لەرز زیاتر ئەبێت ، وە مرۆڤایەتی بەرەو هەرەسی سەر لێشێوانو لەناوچوون ئەچێت ٠

زۆر لە زاناکانی جیهان بە تایبەتی زاناکانی ئەورووپاو ئەمریکا هەستیان پێکردووەو هاواریان لێ بەرز بۆتەوە ، کە فریاکەون مرۆڤایەتی لەم تەنگەو چەڵەمەیە ڕزگار بکەن ، ئەویش بە هێنانەکایەی ڕژێمێکی کۆمەڵایەتیو ئابووری دادگەر ، کە بتوانێ خەڵکی ڕزگار بکات لەو گیروگرفتە ناهەموارانەی سەریان کردۆتە جەرگی مرۆڤ !

---

(٢) مەبەستم ئەوە نییە کە زانست ئەو بارە نالەبارە دروست ئەکات ، بەڵکو ئەو ڕژێمانەی ئێستا هەن ئەوان زانست بەرەو ئەو مەبەستانە ڕائەکێشن ٠

ئەوەی ڕوونو ئاشکراشە هۆی سەرەکی ئەم هەموو ئەنگوچەڵەمانە ئەوەیە کە ڕژێمەکانی ئـەم سەردەمە (مادی)و بێباوەڕن ، بە یەك چـــاو سەیری مرۆڤ ئەکەن ، یەك لای ئەبینن ، ئەویش لایەنی (مادیەتـــی) · ئیتر ئەوەیان پێشێل کردووەو لەبیرخۆیان بردۆتەوە ، کە مرۆڤ تەنها (مادە) نییەو بەس ، بەڵکو مادەو گیانە ، وە گیان هەڵسوڕێنەرو لایەنـــی سەرەکی مرۆڤە · دکتۆر ئەلکسیس کاریل خاوەنی کتێبی (الانســان ذلك المجهول) لە کتێبەکەیدا ئـــەڵێ : پێویستە ئـــەم شارستانیەتـــە مادیە هەڵبگێڕینەوەو ڕێگایەکیتر بگرینەبەر بۆ گەشەکردنو پێشکەوتن ، کـــە لەسەر باوەڕ دامەزرابێت(٣) · هەروەها پزیشكو زانای بەناوبانگـــی فەرەنسایی دکتۆر شفیتزر ئەڵێ : پێویستە ئێمە دان بەوەدا بنێین کـــە (فساد الروح) هۆی سەرەکی ئەم تەنگو چەڵەمەو تێشکانەیە کە توشی مرۆڤایەتی بووە(٤) ·

وە هەر لەو بارەیەوە کۆلن ولسون ڕەخنەگری بەناوبانگی ئینگلیزی لە کتێبی (اللامنتمي)دا ئەڵێت : (ئەو شارستانیەتەی کە تەنها پشت بـــە زانست ئەبەستێ دوور لە ئایین،شارستانیەکە کە ناتوانێ زۆر بمێنێتەوە ، چونکە ئەو بارو دۆخەی لێی پەیدا ئەبێت ناگونجێت لە گـــەڵ مرۆڤی خاوەن هەستو دوور بیندا · وە هەروەها نە هەمان کتێبا لەسەری ئەڕواو ئەڵێ : مرۆڤی ڕۆژ ئاوایی هەمیشە پشتی بەستووە بە ووزە ژیرییەکـــان «الطاقات العقلية» ئەمەش هۆی پێشکەوتنی مادییە لە ڕۆژ ئاوادا ، بەڵام لە هەمان کاتا هۆی لەناو چوونو ڕوخانیەتی ، ئەو هێزی گیانیی خۆی ون کردووە ، ئەو هێزە زیندووەی کە هۆی مانەوەی مرۆڤایەتییە ، وە بـــەبێ ئەو هێزە ووشەی پێشکەوتن تەنها گاڵتە پێکردنە ، بەڵکو لە ئوتومبیلێك

---

(٣) الانسان ذلك المجهول /دکتور الکسيس کاريل ترجمة شفيق اسعد فريد/١٩٧٧ ل : ١٢ ·

(٤) گۆڤاری العربی کوەیتی ژمارە ٢٠٦ لاپەڕە/١٨٨ ·

ئەچێت کە بەنزینی تێدا نەبێت(٥) ئاشکراو بەڵگە نەویستە سەرچـاوەی هەموو باوەڕێك ئایینە ، کە بتوانێ ڕێگـــای ژیانی مرۆڤ دیاری بکـاتو بی بەستێتەوە بە سەرەتایەکی پیرۆزەوە کە بەختیارو دڵنیای بکات ، بۆیە دکتۆر بریل ئەڵێت : (مرۆڤی ئایینداری خاوەن باوەڕ هەرگیز تووشـــی نەخۆشی (نفسی) نابێت ، وە لە ژیانێکـــی ئارامو دڵنیـادا ئـــەژی(٦)٠ هەروەها فەیلەسوفی گەورە ولیام جیمس ئەڵێ : (گەورەترین چارەسەری سەرسامیو بێزاریی ، باوەڕە)(٧) ـ

ـ الا بذکر الله تطمئن القلوب ـ ٠

ئینجا بەستنەوەی ژیانی مرۆڤو ئامانجەکانی تەنها بە ژیانی مادی ئەم جیهانەوەو ، باوەڕ نەبوونیان بە لێپرسینەوەو جیهـانێکـــیتر ، وە دانانی گەیشتن بە گەورەترین قازانجو سوودی مادی لە خواردنو خەوتنو ڕابواردن ، بە مەبەستی سەرەکی ژیانی مرۆڤ لـــەم جیهانەدا ، ئەمەش مرۆڤی لە قاڵبێکا داڕشتووە کە هیچ ئاواتێکی گیانـــی بەرزی نییە لـــە ژیاندا کە تێکۆشێ بۆی ، وە ڕێبازێکی تایبەتی بۆ بگرێتـــە بەر ، لەبەر ئەوەیە هەرکاتێ گەیشت بە سوودو مەرامە مادیەکانی ئیتر هیچ ئاواتێکی تری نامێنێ کە هەوڵی بۆ بدات لە ژیاندا ٠

نوسەری فەرەنسایی ئەندریە مۆرۆ ئەڵێ : (کاتێ کە مرۆڤ گەیشت بە هەموو ئاواتو ئارەزووەکانی ، وا هەست ئەکات دڵتەنگترین کەسە لـە جیهاندا ، چونکە ئاواتێکی تری نەماوە هەوڵی بۆ بدات) ئەمەش بۆتە هۆی بێزاریو دڵ ناڕەحەتی مرۆڤو پەیدا بوونی گیروگرفت کـــە هیچ شتێك نییە پەنای بۆ بەرێت بۆ چارەسەر کردنیان ٠ وە لە ئەنجـــامی ئەو بارە

---

(٥) تهافت العلمانية/د:عمادالدين خليل/١٣٩٩ هـ مؤسسة الرســالة ص١٢٩ ، ١٣٩ ٠

(٦) الانسان وحقيقته في العالم الاخر/محمد صالح كريم خـــان/١٩٦٥ ص٢١ ٠

(٧) الاسلام والعلم الحديث/عبدالرزاق نوفل/ص١٣٧ ٠

ناله‌باره‌دایه ، هه‌موو ساڵێك ده‌یان هه‌زار كه‌س به‌ زۆرداری ئه‌كوژرێن ، وه‌كو له‌ ئه‌مریكا له‌ ساڵی١٩٧٧ی زایینی‌دا(١٢)هه‌زار كه‌س كوژراون(٨)٠

وه‌ به‌ ده‌یان هه‌زاریش به‌ ده‌ستی خۆیان ، خۆیان ئه‌كوژن بۆ ئه‌وه‌ی ڕزگاریان ببێت له‌و ژیانه‌ نا ئاسووده‌یی‌یه‌ی كه‌ تێی‌دا ئه‌ژین ، بۆ نمونــه‌ له‌ ساڵی ١٩٧٦ زایینی‌دا له‌ ئه‌ڵمانیای ڕۆژ ئاوا زیاتر له‌ (١٤) هه‌زار كه‌س له‌ ئافره‌ت‌و له‌ پیاو خۆیان كوشتووه‌(٩) ٠ هه‌روه‌ها له‌ فه‌ره‌نسایش هه‌موو ساڵێ ٧ــ٨ هه‌زار كه‌س خۆیان ئه‌كوژن(١٠) ٠

به‌ستنه‌وه‌ی مرۆڤ به‌ سوودی تایبه‌تی خۆیه‌وه‌ له‌ سنوری جیهانێكی مادی‌دا ، وه‌ باوه‌ڕ نه‌بوون به‌ دوا ڕۆژێكی هه‌میشه‌یی ، وای له‌ له‌ مرۆڤی ئه‌م سه‌رده‌مه‌ كردووه‌ ، كــه‌ لــــه‌ پێناوی به‌رژه‌وه‌ندی خــــۆیدا ئاماده‌یه‌ (میكیاڤیلیانه‌) هه‌رچی ڕێگا هه‌یه‌ بیگرێته‌به‌ر بۆ گه‌یشتن به‌ ئامانجه‌كانی ، به‌بێ ئه‌وه‌ی گوێ بداته‌ ڕه‌وایی‌و ناڕه‌وایی ئه‌و ڕێگایانه‌ی گرتویه‌ته‌به‌ر ، با له‌سه‌ر حسابی به‌رژه‌وه‌ندی خه‌ڵكی تریش بێت ٠

له‌ ئه‌نجامی سروشتی ئه‌و ڕژێمه‌ ده‌ست كــردانه‌ ، به‌ تایبه‌تی دوای به‌رپا بوونی شۆرشی پیشه‌سازی له‌ ئه‌ورووپاو په‌یدا بونی ئیمپریالیزم‌و داگیركردنی وڵاتان بۆ خواردنی به‌رو بوومیان‌و چه‌وساندنه‌وه‌ی میلله‌تان بۆ سوودی خۆیان ، ئه‌مه‌ش بووه‌ هۆی به‌رپا بوونی دوو شه‌ڕی گــه‌وره‌ی جیهانی كه‌ ده‌یان ملیۆن كــــه‌سیان له‌ناو برد ، وه‌ لــــه‌ ئه‌نجامی ئــــه‌و جه‌نگانه‌شدا دابه‌ش كردنــــی وڵاتان‌و میلله‌تان بــــه‌ شێوه‌یه‌كی ناڕه‌واو دڕندانه‌ كه‌ مافی ده‌یان نه‌ته‌وه‌ پێ‌شێل كراو ، نه‌ته‌وه‌ی سه‌ردا سه‌پێنرا

---

(٨) ڕۆژ نامه‌ی(الثورة)ی عێراقی ژماره‌ ٣٠٦٠ له‌ به‌رواری ١٩٧٨/٧/١٦
(٩) ڕۆژ نامه‌ی (الجمهورية)ی عێراقی ژمــــارة ٣١٨٣ لــــه‌ بــه‌رواری ١٩٧٨/٢/١ ٠
(١٠) البدیل نوسینی فه‌یله‌سوفی فه‌ره‌نسایی ڕۆجیه‌ گارودی لاپه‌ره‌:٣١

، كە تا ئێستاش لە زۆر وڵاتی جیهاندا چەندەها میللەت بە شێوەیەکی ناڕەوا ئەچەوسێنرێنەوەو ، هیچ مافێکی نەتەوایەتی‌و نیشتمانیان نییە ، تەنانەت لە زۆر وڵاتا هیچ جۆرە سەربەستی‌و هەتا مافی ژیانیشیان نییە ، بە ئاسودەیی بژین !!٠

هەر ئەمەشە هەتا ئێستاش لە سەدەی بیستەمدا ، سەدەی زانست‌و پێشکەوتن ، لە زۆربەی وڵاتاندا شۆڕشی نیشتمانی‌و نەتەوایەتی بەرپا کراوەو ، میللەتە ژێر دەستەکان داوای مافی زەوت کراویان ئەکەن ، بێ‌گومان بەردەوامیش ئەبن تا ئەگەن بە مافی ڕەوای خۆیان کە خوای گەورە بەخشیویەتی بە هەموو میللەتان بەبێ جیاوازی

(یاایها الناس انا خلقناکم من ذکر وانثی' وجعلناکم شعوباً وقبائل لتعارفوا ان اکرمکم عند الله اتقاکم) الحجرات ١٣ ٠

واتە : ئەی کۆمەڵی ئادمیزاد ، ئێمە ئێوەمان لە نێرو مێیەك دروست کردووە ، وە کردوومانن بە چەند نەتەوەو هۆزێکەوە بۆ ئەوەی یەکتری بناسن‌و ئاشنای‌یەکتری بن ، وە بزانن ، کە چاکترینتان لای خوا بەتەقوا ترینتانە (ئەوەی زیاتر گوێ ڕایەڵە بۆ فەرمانەکانی یەزدان) ٠

هەروەها بڵاوبوونەوەی پیاو کوشتن‌و دزی‌و جەردەیی لە وڵاتە بەناو پێشکەوتووەکاندا ئاکامێکی سروشتی ئەو ڕژێمانەیە کە هەڕەشە لە لەناو چوونی خۆیان‌و پێشکەوتنەکەیان‌و مرۆڤایەتیش ئەکات٠لە سەر ژمێریەکی نەتەوە یەکگرتووەکاندا ڕوون کراوەتەوە کە : لە ساڵی ١٩٧٤ زایینی‌دا زیانی تاوان‌و بەدڕەفتاری لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا (٨٩) ملیار دۆلار بووە ، لە کاتێکا لە ساڵی ١٩٧٠ زایینی‌دا (٥١) ملیار بووە ، واتە بە زیاتر بوونی لە سەدا ٧٤ر٥ !! وە زۆربەی ئەو زیانە لە ئەنجامی قومار

کردنو تلیاك خـــواردنو مـــەی خواردنـــەوە بووە کـــە (٣٧) ملیاری بەرکەوتووە(١١) ٠

ئەمانەو هەزاران تاوانی‌تر کە هەرەشە لە پاشە ڕۆژی مرۆڤایـــەتی ئەکەن وایان لە زانایانی جیهان کردووە ، دەنگی نارەزایی بەرز بکەنەوە ، وەکو دکتۆر شفیتزر ئەڵێ : من زۆر ڕەش بینم لەو هەڵوێستەی ئێســـتا مرۆڤایەتی تێدا ئەژی ، وە خۆی تێدا ئەبینێ ، هـــەرگیز ناتوانم بڵێم ئەو هەڵوێستە ئەوەندە خراپو نالەبار نییە ــ ئەگەر بەم شێوەیە بمێنێتەوە ــ کە بەتەواویی وە بە هەموو ژیری خۆم وا هەست ئەکەم بەرەو چەرخێکی وەکو سەدەکانی ناوە ڕاستمان ئەبات لە شێوەیەکـــی نوێدا ٠ بەڵام من دڵنیام بەم شێوەیە نامێنێتەوە(١٢) ٠

چونکە ئەم شارستانیەتەی ئێستا ناگونجێ لە گەڵ مرۆڤو ژیانـــی مرۆڤایەتی‌دا ، وە هەڵوێستێکی وای هەیە کـــە ڕێك ناکەوێت لە گـــەڵ سروشتو فیطرەی مرۆڤـــدا ، وە هـــەمووی لە ئەندێشـــەی بیردۆزە زانستیەکانو ئارەزوو ، هەستی مرۆڤ پەیدا بووە ، سەرەتاکانی شۆڕشی فەرەنســـاو ئەندێشەکانی مارکســـو لینین لە گـــەڵ مردوو بێ‌گیاندا ئەگونجێن ، نەك لە گەڵ مرۆڤێکی زیندودا(١٣) ٠

نوسەری بەرزی ڕۆمانیا کونستانتان جورجیو ئەڵێت : (من هەست ئەکەم کە ڕووداوێکی ناهەموارو بقە لە دەورماندا ڕووی داوە ، من نازانم لە کوێ سەری هەڵداوە ، وە کـــەی دەستی پێ‌کـــردووە ، وە چەندی پێ ئەچێت ؟ بەڵام هەست بە بوونی ئەکەم ٠ ئێمەی خستۆتە گێژاوێکەوە کە پێستمان ئەکەنێ (کەوڵمان ئەکات) وە ئێسقانەکانمان یـــەك لە دوای یەك

---

(١١) ڕۆژنامەی الثورەی عێراقی ژمارە ٢٢٠٤ بەرواری ١٤/١٠/١٩٧٥٠
(١٢) گۆڤاری العربی کوەیتی ژمارة ٢٠٦ لاپەڕە/١٨٨
(١٣) الانسان ذلك المجهول ــ لاپەڕە/٣٧ ، ٤٠

ئەشکێنێ . من هەست بەو ڕووداوە گەورە ئەکەم ، هەستێکی وا چـــۆن مشك پێش نوقم بوونی کەشتیەك هەستی پێ ئەکاتو هـەوڵی بەجـــێ هێشتنی کەشتیەکە ئەدات . بـەڵام هیچ پەناگایەکمـــان نییە لـــە هیچ جێگایەکی ئەم جیهانەدا(١٤) .

هەروەها ڕەوشت کە پێوەری هەڵسو کەوتو ڕەفتاری مرۆڤـە لـە ژیانی ڕۆژانەیدا ، لە پەیوەندیی نێوان ویژدانو دەرونی خۆیدا،پەیوەندی نیوان تاكو کۆمەڵ ، پەیوەندیی نێوان کۆمەڵێكو کۆمەڵانی‌تر . ڕژێمـــە مرۆڤ کردەکانی ئەم سەردەمە چ لە ڕۆژ ئاواو چ لە ڕۆژ هەڵات هەموویان لە یەك سەرچاوەی مادی‌یەوە هەڵقوڵاون ئەگەرچـــی هەریەکـــەیان بـە شێوەیەکی جیاواز لەوی‌تر خۆی ئەنوێنێ ، ڕۆژئاوای سەرمایەداری تاك پەرستەو سەربەستیەکی بێ‌سنوری پێ بەخشیوە ، تابتوانێ بە هـەموو شێوەیەك ، وە بە هەر ڕێگایەك خۆی بیەوێ تێ‌بکۆشێت بۆ گـــەیشتن بە ئامانجەکانی ئەگەرچی ئەو ڕێگایەی ئەیگرێتە بەر زیانیش بگـــەیەنێ بە خەڵکی ، وە یا لەسەر حسابی خەڵکی تریش بێت .

وە سۆشیالیستی ڕۆژ هەڵات کۆمەڵ پەرســتەو هیـــچ نرخێکـــی دانەناوە بۆ مرۆڤ ، وە مافی تاکی پێ‌شێل کردووەو هیچ حسابێکـــی بۆ ناکات لەناو کۆمەڵدا نەبێت . بەڵام ئەوەی کە هەردوولا هاوبەشیان تێدا کردووە جیاکردنەوەی ڕەوشتە لە هەموو کاروبارێکی ژیان ، هەرچـــەندە وڵاتە سەرمایەدارەکان دان ئەنێن بە ڕەوشتا ، بەڵام لە هەموو چالاکیەکی ئابووری جیای ئەکەنەوەو دووری ئەخەنەوە . خۆ لای مارکسیەکان وشەی ڕەوشت لە فەرهەنگی‌ژیانیانیاندا سڕاوەتەوە.هەرچەندە دروشمی دادگەرییان

---

(١٤) تهافت العلمانية/لاپەڕە : ١٧٥

بەرز کردۆتەوەو داوای تێرکردنی پێویستیە گشتی‌یەکانی کۆمەڵ ئەکەن، بەڵام لە سەرچاوەیەکی نەگۆڕوو گیانیەوە وەرنەگیراوە ، بەڵکو هەموو بزوتنەوەیەکی مرۆڤایەتی ئەگێڕنەوە بۆ کەرەسەکانی بەرهەم هێنان (وسائل الانتاج) کە بزوێنەری مێژووی مرۆڤایەتی‌یە ، وە هیچ هۆیەکی گیانی لە دەرەوەی مادە کاری تێ‌نەکردووە · وە ئەڵێن : کەرەسەکانی بەرهەم هێنان مێژوو و پێشکەوتنی مرۆڤایەتی دروست ئەکەن·لێرەدا نامەوێ درێژە بدەم بەم باسە چونکە ئەوەی مەبەستی منە ئەوەیە کە هەردوو ڕژێمەکە هیچ نرخێك دانانێن بۆ ڕەوشت لە ژیانی کۆمەڵدا ·

ئەمەش وای لە شفیتزەری فەیلەسوف کردووە کە ئەڵێ :

ئەم شارستانیەتەی ئێستا توانای خۆڕاگرتنی نەماوە چونکە بچراوە لە پاسای بنەڕەتی شارستانیەت کە ڕەوشتە(١٥) ·

هەر وەکو وتمان ڕوون بۆتەوە بۆ زۆر لە زاناکانی جیهان ، کە ئەو ڕژێمانەی ئێستا سەپێنراون بەسەر مرۆڤایەتی‌دا ،هیچیان ناگونجێن لە

(١٥) گۆڤاری العربی ژمارە ٢٠٦ کانونی دووهەمی ساڵی ١٩٧٦ ·
البرت شفیتزر فەیلەسوفو پزیشكو مۆسیقا ژەنی بەناوبانگ لە ئەڵمانیا لە هەرێمی ئەلزاس لە ساڵی ١٨٧٥ لە دایك بووە · لە ساڵی ١٨٩٣ چۆتە زانکۆی ستراسبورگ بۆ خوێندنی مۆسیقاو لاهوت ، دوای ئەوە چۆتە پاریس بۆ زانکۆی سۆربۆن بۆ خوێندنی فەلسەفە ، ئینجا بۆتە مامۆستای فەلسەفەو لاهوت لە زانکۆ پێشوەکەی · ناوبانگی لە هەموو ئەوروپا دەرکرد · لە ساڵی ١٩٠٦ دەستی دایە خوێندنی پزیشکی بۆ ئەوەی بچێتە ئەفریقا بۆ چارەسەری نەخۆشان · دوای حەوت ساڵ بووە پزیشك ، ئینجا چووە بۆ ئەفریقا · لە ساڵی ١٩٥٣ بەخشیشی نۆبڵی ئاشتی وەرگرت · نزیکەی ٥٠ ساڵ لە خەستە خانەیەکی ئەفریقا خزمەتی کردووە وە هەر لەوێ لە ساڵی ١٩٦٥ کۆچی دوایی کردووە ·

گەڵ سروشتو فیطرەی مرۆڤدا ، چونکە هەر ڕژێمەیان کـــەسێك وەیان چەند کەسێك دایانناوە ، کە ئەوانیش تەنها مرۆڤن ، وە هیچیان لـــە مرۆڤ زیاتر نییە ، لەبەرئەوە نەیانتوانیوە بەتەواوی لە ناوەرۆکـی بیرو هەستو سروشتی مرۆڤ بگەن ، تا بتوانن ڕژێمێکی وای بۆ دابنێن کـە بگونجێت لەگەڵیاو بەختەوەری بکات ·· وەکو دکتۆر ئەلکسیس کـاریل ئەڵێت : (ئێمە نەوەیەکی چارە ڕەشین ، چونکـــە لە لایەنـــی ڕەوشتو ژیری‌یەوە ڕوخاوین ، ئەو کۆمەڵو گەلانەی کە لەباری شارستانی‌و پیشە سازی‌یەوە زۆر پێشکەوتوون ، دەقاو دەق ئەو کۆمەڵو گەلانەن کە بەرەو لاوازی ئەڕۆن ، وە بەرەو (بەربەری‌و هەمەجیەت) ئەڕۆن بە خێرایی،ئـەو بێزاری‌و وەڕس بوونەی کە ئێستا دانیشتوانی شارە گەورەکانـــی پێوە ئەتلێتەوە لە ڕژێمە ڕامیاریی‌و ئابووریی‌و کۆمەڵایـــەتیەکانیـــان پەیـدا بووە)(١٦) ·

کەوابو تەنها ڕژێمێك کە چارەسەرێکی ڕیشەیی گیروگرفتەکانـــی کۆمەڵ بکات تەنها ئیسلامە ·· چونکە تەنها ئیسلام ئەتوانێ مرۆڤایەتـی بگێڕێتەوە بۆ ڕێگای ڕاستو بیخاتـــە ڕێ بـــەرەو شارســـتانیەکـــی پێشکەوتووی‌وا کە مرۆڤایەتی تێدا بحەسێتەوە · وە هیچ گیروگرفتێکی ـ چ کۆمەڵایەتیی‌و چ ڕامیاریی‌و چ نەفسی‌و ـ هتد ـ نەمێنێ ·

ئەم ڕاستیەشە ڕوون بۆتەوە بۆ زۆر لە زاناکانی جیهان ، باوەڕیان هێناوە بە ڕژێمی ئیسلام،کە تاقە ڕژێمە دادگەریی‌و بەختیاریی ببەخشێت بە مرۆڤ · هەروەکو فەیلەسوفی گەورەی فەرەنساش ڕۆجیە گـارودی ، کە لە ئیسلام کۆڵیەوەو باوەڕی پێ‌هێناو ، وازی لە مارکسیەت هێنـا،وە لە یەکێ لە نوسراوەکانیدا ئەڵێ : (ئەگەر مارکس ئیسلامی بخویندایاوە ،

(١٦) الانسان ذلك المجهول ص٤١ ·

بیرورِای خۆی ئەگۆرِی بەرامبەر بە مێژووی مرۆڤایەتی)(١٧) هەروەها لە کتێبی (البدیل)دا هاواری لێبەرز بۆتەوە ، کە ئەم کۆمەڵگایەمـــان بەرەو لەناوچوون ئەرِوات ، وە پێویستی بە گۆرِانێکی رِیشەیی هـــەیە(١٨)وە دەیان زانای تریش کـــە لێرەدا ماوەی ئەومـــان نییە ناویان بـەرین وە بیرورِاکانیان بڵاوبکەینەوە ٠

ئینجا بابزانین بۆچی ئیسلام ئەتوانێ مرۆڤایەتی بەختەوەر بکات ؟ بۆچی ئەتوانێ رِزگاری بکات لەو کۆتو زنجیرەی،رِژێمە مرۆڤ کردەکانی ئەم سەردەمە کردویانەتە ملی ؟ وە رِزگاری بکات لەو کێشەو گیروگرفتانەی نوێترین رِژێمی هاوچەرخ نەیتوانیوە چارەسەری بکات ، وە ناشتوانی ، سەرەرِای ئەم هەموو پێشکەوتنە زانستی‌یەی لە جیهاندا بەدی هاتووە!٠

سەرەتا ئەبێ ئەوە بزانین ئایینی ئیسلام رِژێمێکـــی خـوایی‌یە بۆ مرۆڤایەتی ، وە دوایین زنجیرەی رِژێمو ئایینە خوایی‌یەکانە کە هاتوونـە خوارەوە بۆ رِێنمایی‌و چارسەرکردنـــی کێشەکانـی کۆمەڵ بە درێژایی مێژوو ٠ وە ئاشکراشە لەبەر ئەوەی ئیسلام دوایین رِژێمی خوایی‌یە ،لـە پێشکەوتووترین شێوەدا هاتۆتە خوارەوە ، تابتوانێ شـــان بەشـــانی پێشکەوتنی کۆمەڵی ئادەمیزاد بەپێی کاتو شوێن برِوات ٠

لێرەدا زۆر کەس ئەکەونە هەڵەوە دەربارەی ئیسلام ، وە وائەزانن، لەبەر ئەوەی ئیسلام رِژێمێکی خوایی‌یە ، ئەبێ تەنها بەهاتنە خـوارەوەی جێبەجێ ببێت لەژیاندا ، وە پێویستی بە هیچ هەوڵو خۆهیلاك کردنێك نەبێت ، هەروەکو چۆن بوونەوەرو مرۆڤی دروست کردووە ، وە چـــۆن

---

(١٧) حرکة الاسلام ومفکرو الغرب/دکتور محسن عبدالحمید
(١٨) البدیل/روجیەگارودی/ص٧

یاساکانی گەردون ئەبات بەڕێوە ، هەر بەو شێوەیەش ڕژێمی ئیسلام جێبەجێ بکات بە شێوەیەکی (سیحری) دوور لە زانینی مرۆڤ ، وە بەبێ هۆیەکی دیاری !• بەڵام ئەمە هەڵەیەکی زۆر گەورەیە ، ئەویش ئەگەڕێتەوە بۆ تێنەگەیشتن لە سروشتی ئیسلام‌و چۆنیەتی جێبەجێ کردنی ، وەکو لە تاقی کردنەوەیەکی بێوێنەی مێژوویی‌دا لە سەرەتای پەیدا بوونیا جێبەجێ کرا •

بۆ ئەوەی ئێمە لەو هەڵەیە دوور بکەوینەوە ، ئەبێ ئەوە بزانین ، ئیسلام ڕژێمە بۆ ژیانی مرۆڤ،وە بە پێی توانا‌و وزەی مرۆڤ‌و بارودۆخی تایبەتی ئەو کات‌و شوێنەی تیا ئەژی جێبەجێ ئەکرێت ، وە پلەی سەرکەوتنی بەستراوە بە چۆنیەتی‌و چەندایەتی باوەڕ پێهێنانی‌و ئەو هەوڵ‌و کۆششەی کە ئەدرێت بۆ جێبەجێ کردنی ، هەر چەندە هەندێ کەس کاتێ بۆیان دەرئەکەوێت ڕژێمی ئیسلام لە سنوری ووزە‌و توانا‌و هەوڵی مرۆڤدا جێبەجێ ئەکرێت ، یەکسەر ڕەش‌بین ئەبن ، تا ئەو ڕادەیەی هەندێك گومان لە ڕاستیی ئیسلام پەیدا ئەکەن،چونکە چاوەڕوانن بە شێوەیەکی دوور لە هەوڵدان‌و خۆ هیلاك کردن جێبەجێ ببێت • هەندێکی تریش کە ئەبینن ئیسلامیش هەر بە تێکۆشانی مرۆڤ‌و لە سنوری توانا‌و هەل‌و مەرجی تایبەتیی‌دا لە ژیانی کۆمەڵدا جێبەجێ ئەکرێت ، ئەڵێن ئیتر جیاوازی چیە لە نێوان ئیسلام‌و ڕژێمەکانی تری هاوچەرخ ، ئەوانیش هەر بەو شێوەیە جێبەجێ ئەکرێن ، وە ئێستاش چەسپاون لە ژیانی مرۆڤایەتی‌دا ؟!

لێرەدا لە وەڵامی ئەو جۆرە کەسانەدا ، بۆ ئەوەی باشتر لە ئیسلام بگەن ئەو هۆیانە ڕوون ئەکەینەوە کە بۆتە هۆی ئەوەی ئێمە لە پێناوی

ئیسلامدا تێبکۆشین کە جێبەجێی بکەین،وە لە ڕژێمەکانی تری جیهان دوور بکەوینەوە :

١ ـ گرنگترین هۆ کە پاڵمان پێوە ئەنێ بۆ جێبەجێ کردنی ئیسلام لە ژیانماندا ، ئەوەیە ئێمە موسڵمانین ، وە باوەڕمان بە خوای پەروەردگار هەیە ، وە باوەڕمان هێناوە کە ئیسلام ڕژێمێکە لە لایەن خواوە نێراوە بۆ سەر مرۆڤ ، وە بە زمان باوەڕمان ئاشکرا ئەکەین بە بەڵگـــەی باوەڕ : **(أشهد ان لااله الا الله واشهد ان محمداً رسول الله)** واتە باوەڕم هەیە کە هیچ خوایەك نییە تەنها یەزدانی پەروەردگار نەبێت ، وە باوەڕم هەیە محمد ڕەوانە کراوی خوایەو هەڵگری ڕژێمی ئیسلامە بۆ هەموو مرۆڤایەتی ٠

کەوابوو لە بەر ئەوەی بەدڵ باوەڕمان هەیە ، پێویستە ئەم باوەڕە بکەین بە کردەوە ، چونکـــە پێغەمبەر (درودو سەلامی خـــوای لێبێت فەرموویەتی : (باوەڕ بە خوا بە داخوازی نییە ، بەڵکو باوەڕ ئەوەیە کـــە جێگیر ئەبێ لە دڵداو،کردەوەش ئەیسەلمێنێ)واتە کردنی ئەو بیروباوەڕە بە کردەوەی ڕۆژانە لە ژیاندا ، نەك تەنها بە قسەو لاف لێدان ٠

خوای گەورە فەرموویەتی :

(ومن لم یحکـــم بما انـــزل الله فاؤلئك هم الکـــافرون) المـــائدة/٤٦

واتە : هەرکەسێ فەرمانڕەوایی بەو ڕژێمە نەکات کە خوا ناردوویەتـــی بۆ کۆمەڵی ئادەمیزاد ، کافرە ، واتە موسڵمان نییە ٠ ئینجا لێرەدا ڕاستی باوەڕ بوونمان بەخوا ئەوەیە کـــە بەدڵ باوەڕ بهێنین بە ئیســـلام کـــە ڕژێمێکی خوایییەو ، هەوڵیش بدەین بیکەین بە کردەوە ، واتە ئەو ڕژێمە لە ژیانی ڕۆژانەماندا جێبەجێ بکەین ، بۆ ئەوەی موسڵمانی ڕاستەقینـــە بین ٠ چونکە ڕژێم دانان یەکێکە لە نیشانە گـــرنگ ەسەرەکیەکانـــی

خوایەتی ٠ کەس بۆی نییە ڕژێم دابنێ بۆ مرۆڤ لە هیچ بارێکی ژیاندا ـ چ کۆمەڵایەتیی‌و چ ڕامیاریی‌و چ ئابووریی‌و ٠٠هتد ـ وە هەر کەسێ ڕژێم‌و بەرنامەی ژیان دابنێ بۆ مرۆڤ . واتە داوای خوایەتی ئەکات ، وە ئەوانەی کە دوای ئەکەون‌و پەیڕەوی ڕژێمەکەی ئەکەن ، ئەو کەسە ئەپەرستن ٠ چونکە جارێکیان پێغەمبەر (درودو سەلامی خوای لێ بێت) ئەم ئایەتە پیرۆزەی ئەخوێندەوە **(اتخذوا احبارهم ورهبانهم ارباباً من دون الله والمسيح ابن مريم وما امروا الا ليعبدوا الهاً واحداً لا اله ألا هو سبحانه عما يشركون) التوبة ٠٣١** واتە : لە بریتی خوا قەشەو پیاوە ئایینی‌یەکانیان ئەپەرست ، خۆ ئەوان هیچ فەرمانیان پێنەکرابوو ، کە بێجگە لە خوایەکی تاکو تەنها کەسی‌تر بپەرستن٠ ئەوانەی لەگەڵیا بوون وتیان : خۆ ئەوان قەشەکانی خۆیان نەپەرستووە، بەڵام پێغەمبەر (درودو سەلامی خوای لێ بێت) فەرمووی : بەڵێ پەرستویانن ، چونکە ئەوان حەڵاڵیان بۆ حەرام کردوون ، وە حەرامیان بۆ حەڵاڵ کردوون، ئەمانیش، بە قسەیان کردوون وپەیڕەویان کردوون ، ئەوە پەرستنیان بووە بۆیان ٠

کەوابوو جێبەجێ کردن‌و شوێن کەوتنی هەر ڕژێمێك جگە لە ئیسلام دوورکەوتنەوەیە لە خواو ئایینی ئیسلام ، وە پەرستنی ئەو کەسانەیە کە ڕژێمەکەیان داناوە ٠

٢ ـ بۆیە داوای جێبەجێ کردنی ڕژێمی ئیسلام ئەکەین ، چونکە هەروەکو وتمان ، ڕژێمێکی خوایی‌یە ، لەبەر ئەوە دوورە لە دەستی مرۆڤ‌و کەم‌و کوڕی‌و هەوەس‌و ئارەزوو نەفامی ، وە دوورە لە ڕق‌و کینەی ٠ چونکە خوای گەورە ، خوای هەموو مرۆڤایەتی‌یەو ڕژێمێکی گشتی بۆ هەموو مرۆڤ داناوە ، بەبێ جیاوازی ، وە بەبێ ئەوەی لەبەر خاتری کەسێك وە یان چینێك وە یان میللەتێك دایبنابێ ، بەڵکو هەموویان

لای خوای گەورە یەك چینن ، وە بە یەك چاو سەیر ئەکرێن • پێغەمبەر (درودو سەلامی لێ بێت) فەرموویەتی : (هەمووتان لە ئادەمن ، وە ئادەمیش لە گڵە) هەروەها فەرموویەتی : (هەمووتان وەکو دەنکی شانە وان ـ واتە یەکسانن) •

بەڵام ڕژێمە مرۆڤ کردەکانی هاو چەرخ هەریەکەیان کەسێك وە یا کۆمەڵێك بە ئارزەوی دڵی خۆیان ، وە بە پێی تواناو زانیاریان دایان ناوە ، لەبەر ئەوەشە لایەك ئاك پەرستەو تاکی داوە بە سەر کۆمەڵدا ، لایەکی تریش چین پەرستەو چینێکی داوە بەسەر چینەکانی تردا ، یەکێکی‌تر نەتەوەپەرستەو ، نەتەوەیەکی داوە بەسەر نەتەوەکانی تردا ، وە هەمووشیان لایەنی (مادی) مرۆڤیان داوە بەسەر لایەنی گیانی‌دا (روحي) • کەوابوو تەنها ئیسلامە بەرژەوەندی مرۆڤێکی لە گەڵ بەرژەوەندی کۆمەڵدا لە سنورێکی یەکسانو دادگەردا ڕێکخستووە ، هەروەها بەرژەوەندی کۆمەڵێكو کۆمەڵێکی ترو،میللەتێكو میللەتێکی تری لە سنورێکی یەکساندا ڕێکخستووە،وە لایەنی(مادی) مرۆڤو لایەنی گیانی بە شێوەیەکی مام ناوەندی دیاری کردووە •

٣ ـ بۆیە داوای جێبەجێ کردنی ئیسلام ئەکەین ، چونکە ڕژێمێکی خوایی‌یە ، خوای گەورەش پەروەردگاری هەموو بونەوەرو ئادەمیزادە ، وە تەنها ئەویش لە سروشتو هەستو ، ئارەزوو و پێویستی‌یەکانی مرۆڤ شارەزایە ، وە ئەویش ئەزانێ کە چ ڕژێمێك بە کەڵکی دێت،وە چی بەختەوەری ئەکاتو ، دادگەری لە ناویاندا بڵاو ئەکاتەوە ، وە چ ڕژێمێك لە سەر بناغەیەکی پتەوو ڕاست مرۆڤایەتی پێش ئەخات • دکتۆر ئەلکسیس کاریل ئەڵێ : شارستانێتی هاوچەرخ خۆی لە هەڵوێستێکی گراند ئەبینێ؛چونکە ناگونجێ لە گەڵماندا،دوور لە سروشتی‌ڕاستەقینەی

مرۆڤ دامەزراوە ، لە ئەندیشەی دۆزراوە زانستیەکانو ئارەزووی چەند کەسێك پەیدا بووە(١٩) ٠

٤ ـ لایەنێکی‌تر لە لایەنە گرنگەکانی ڕژێمی ئیسلام پشت بە خـوا بەستنە ، کە دڵنیایی‌و بەختیاریی‌و ئاسوودەیی ، ئەرژێنێ بەسەر مرۆڤدا، ئەویش بە هۆی بوونی پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆ ، بە خوای گـــەورەوە ، بەبێ هیچ هۆیەك ، ئەمەش ئەوە ئەگەیەنێ کە بە هۆی هـــیچ واســـطەو شێخ‌و کەسێکەوە پەیوەندی‌ناکرێت بە خوای گەورەوە، بەڵکو ڕاستەوخۆ، هەرکەسە لە ئاستی خۆی ، لە هەموو سوچێکـــی ئـەم جیهانەدا توانای پەیوەندی گیانی هەیە بە خوای گەورەوە ٠ وە ئەم پەیوەندی‌یە ڕاســـتەو خۆیە وا لە مرۆڤ ئەکات ، هەست بە سەربەستیەکی تەواو بکـات ، وە دڵنیابێ لە هەموو کاروبارێکی ژیاندا ، کە تەنها خوای گەورە دەسەڵاتـی هەیە بەسەریاو ، ئەویش ئەتوانێ قازانج یا زیانی پێ بگەیەنێ ، ئیتر هیچ کەسێك توانای ئەوەی نییە ، چ قازانج‌و چ زیانی بگەیەنێ بە مـرۆڤ ٠ **(قل لن يصيبنا الا ما كتب الله لنا هو مولانا)٠**

واتە ! بڵێ تووشی هیچ نابین ئەوەی خوا نەینوسیبێ بۆمـــان ٠ وە خوای گەورە بە هاواری هەموو کەسێکەوە دێت ، وە دڵدەی ئەدات ، وەکو لە قورئاندا فەرموویەتی :

(واذا سألك عبادي عني فأني قريب اجيب دعـــوة الداعـي اذا دعان ، فليستجيبوا لي وليؤمنوا بي لعلهم يرشدون) البقرة/١٨٦ ٠

واتە : خوا بە پێغەمبەر ئەفەرموێ : ئەگەر لێیان پرسیت لە بارەی منەوە ، من نزیکم ، وە وەڵامی هەموو داخوازیەك ئەدەمەوە ـ دێم بە هاوار هەموو کەسێکەوە ـ ئەگەر داوای کرد لە من ، دەبا داوا لە من بکەن،وە باوەڕیان بە من بێ بەڵکو سەربکەون ٠

---

(١٩) الانسان ذلك المجهول ٠

: (وقال ربكم ادعوني استجب لكم) ٠
واته : پەروەردگارتان ئەفەرمووێ : لێم بپاڕێنەوە منیش دێم بــــە هاوارتانەوە ٠

ئەم سەرەتا ئیســــلامیە ـ کــــە پشت بەستنە بــــە یــــەزدان ـ سەربەستی‌یەکی تەواو ئەبەخشێت بە مرۆڤ ، کە هەست ئەکـــات هیچ هێزێك جگە لە خوا دەسەلآتی نییە بە ســەریا ، وە ئـــەم سەربەستیەش مانای ئەوەیە ، مرۆڤ دلنیایە لە ژیان‌و گیان‌و سامان‌و ئابرووی ، وە لــە جێگاو شوێنی لە ژیاندا وە هەموو مافێکی پارێزراوە،تەنها ئەوەی پێویستە لە سەری ئەبێ باوەڕی تەواوی هەبێت بە خوای گەورە ، وە تەنها پشت بەو ببەستێت ، وە هەموو هەوڵ‌و کۆششێکی لە پێناوی ڕازی بوونـــــی خوادا بێت ٠ وە هەرگیز بێزارو سەرسام‌و دلگران نەبێت ، چونکە هەموو شتێك بە دەست خوای گەورەیە **(والله معكم ولن يتركم اعمالكم)محمد/٣٥**
واتە : خوا لە گەڵتانایە وە ڕەنجتان بەزایە نادات ٠

ئەم بیروڕایە یەکێکە لە گرنگتـرین هۆکـــانی چارەسەری ئـــەو گیروگرفتە دەروونی‌یانە (نفسی)ی کە توشی مرۆڤایەتی بوون،وە پێوەی ئەتلێنەوە ٠ بەلآم ئەم پشت بە خوا بەستنەو ئـــەم پەیوەندی‌یە ڕاستەو خۆیە ئەوە ناگەیەنێ کە مرۆڤ دەستەوسان دابنیشێ ، چاوەڕێ‌بێ لــە ئاسمانەوە بۆی ببارێ ، وە دەستێکی نهێنی گیروگرفتەکانی چـارەسەر بکات ٠ بەڵکو پێویستە هەموو تواناو چالاکیەکی خۆی بەکـــاربهێنێ،وە هەرچی ڕێگای ڕەوا هەیە بیگرێتەبەر بۆ گەیشتن بە ئامانجەکـــانی لــــە ژیاندا ٠ جارێکیان پیاوێك چووە خزمەت پێغەمبەر (درودو سەلامی خوای لێ بێت) کە دانیشت پێغەمبەر لێی پرسی ووشترەکەت چی لێ‌کرد،کابرا وتی : داومەتە دەست خوا ـ مەبەستی ئەوە بووە کە بەرەڵای کردووە ـ

بەڵام پێغەمبەر (دروودو سەلامی خوای لێ بێت) فەرمووی: برۆ ببەستەرەوە ئینجا بیدەرە دەست خوا ٠

ئەم دڵنیابوونەش وا لە مرۆڤ ئەکات لە ژیانێکی پڕ لە هەستی برایەتیو دۆستایەتیو ئاشتیدا بژی ، وە هیچ ڕقو کینەو جیاوازییەکی چینایەتی نەبێ لە نێوانیاندا ٠ وەکو پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : (کەستان باوەڕتان (الایمان) نابێت تا ئەوەی بۆ خۆی پێی خۆشە بۆ براکەشی پێی خۆش بێت) ٠ کەوابوو پێویستە لە سەر موسڵمان بۆ گەیشتن بەو ڕێبازانەی ئیسلام دیاری کردووە ، هەڵسێ بە جێبەجێ کردنی دەستوورەکانی ئیسلام بە تەواویو بە بێ کەموکوڕیو خۆ گێل کردن لە ناوەڕۆکو مەبەستەکانی ٠

ئەمەش مانای ئەوەیە فەرمانڕەوانی موسڵمانان بۆیان نییە لەخۆیانەوە ، خۆیان بسەپێنن بەسەر خەڵکیداو ، بە ئارەزووی خۆیان ڕەفتار بکەن ، بەڵکو لەسەریانە ڕژێمو یاساکانی ئیسلام جێبەجێ بکەن ، وە هەرکاتێ لە سنووری دەسەڵاتی دیاری کراوی خۆیان لایاندا،موسڵمانان بۆیان هەیە بە ئاشکرا بچن بە گژیانداو لە کاریان بخەن ، وە فەرمانڕەوای تر هەڵبژێرن ، هەروەکو پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : (ملکەچیو گوێ ڕایەڵی نییە بۆ موسڵمانان لە ئاستی لادان لە فەرمانەکانی خوا) هەروەها (د٠خ) فەرموویەتی : (گەورەترین شەهید ئەو کەسەیە بەبێ ترس قسەی ڕاست بکات لە ڕووی فەرمانڕەوای ستەمکاردا) ٠ هەروەها وتاری جێگرەکانی پێغەمبەر (د٠خ) باشترین بەڵگەیە بۆ ئەم مەبەستە ٠ وەکو جێگری یەکەم ئەبوبەکری سدیق (خ) لە وتارێکدا فەرموویەتی :

(من کراوم بە ڕێبەری ئێوە ، بەڵام چاکترینتان نیم ، ئەگەر دیتان ڕاست ئەڕۆم ئەوا چاودێریم بکەن ، ئەگەر لامدا ڕاستم بکەنەوە ، بەهێزتان لای

من بێهێزە تا هەقی لێ ئەستێنم ، وە بێهێزتان لای من بەهێزە تا هەقی بۆ وەردەگرمەوە) ٠

بەم شێوەیە برایەتیو ئاشتیو خۆشەویستی جێگای شەڕو شۆڕو جیاوازی چینایەتیو ، ڕقو کینەی شارستانێتی هاوچەرخ ، ئەگرێتەوە ٠ بەڵگەنەویستە هەموو ئەو کارەساتانەی بەسەر ئێمەدا ـ گەلانی موسڵمانـ هاتووە ، وە یان بەسەرمان دێت ، هۆکەی لادانمانە لە ڕاستەقینەی ڕژێمی ئیسلام **(أفغير دين الله يبغون وله اسلم من في السموات والارض طوعاً وكرهاً واليه يرجعون)آل‌عمران/٨٣** واتە: ئایا ئێوە جگە لە ئایینی خوا، ئایینێکی ترتان ئەوێت؟ئەوەی کە لە ئاسمانو زەویدایە ملکەچی فەرمانی ئەون پێیان خۆش‌بێت یان نا ، وە هەر بۆ لای ئەویش ئەگەڕێنەوە ٠

٥ ـ چاودێری دوولایەن :

لە ڕژێمەکانی ئەم سەردەمەدا ـ چ سەرمایەداریو چ سۆشیالیستی ـ مرۆڤو چالاکیەکانی لە سنوری (مادە) دەرناچێت ، جیهان لای ئەوان تەنها مادەیە ، ئیتر هیچ گوێ نادەن بە لایەنی گیانی ٠

لە ئەنجامێکی سروشتی ئەو ڕژێمانەیە پەیدابوونی ناکۆکی چینایەتی لە وڵاتە سەرمایەدارەکاندا ، وە پەیدا بوونی بەزۆر خۆسەپاندن بەسەر خەڵکیدا لە وڵاتە سۆشیالیستەکاندا(٢٠) ، لەبەر ئەوە مرۆڤ لەو

(٢٠) ڕژێمی ڕامیاری وڵاتە سوشیالیستەکان ڕژێمی یەك پارتە ، وە هیچ هەڵبژاردنێك نییە ، وە هیچ پارتو کۆمەڵێك نییە بەئاشکرا ناکۆکی پارتی فەرمانڕەوا بێت،هەروەها داگیر کردنی‌چیکۆسلۆفاکیا لە ساڵی ١٩٦٧ وە ئەفغانستان لەم کاتانەدا نمونەیەکی ئاشکرای بەزۆر خۆسەپاندنە ٠

ڕژێمانەدا هیچ ئاواتێکی گیانی نییە ـ هەروەکو لە پێشەوە ڕونمان کردەوە ـ جگە لە ئاوات و ئارەزووە مادیەکان ، وە هەموو شتێ لە ڕوانگەیەکی مادیەوە ئەبینێ ٠

بەڵام لە ڕژێمی ئیسلامدا ، هەرچەندە چالاکی مادی و هەوڵدان لە پێناوی بەرز کردنەوەی ئاستی مادی ژیان مەبەستەو زۆریش گرنگی پێ دراوە ، بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا ، خۆی لە خۆیدا ئامانج و ویستی مرۆڤی موسڵمان نییە ، بەڵکو تەنها ڕێگایە بۆ گەیشتن بە ئامانجی سەرەکی کە ڕەزامەندی خوای پەروەردگارە ، لەبەر ئەوە لای موسڵمان (جیهان کێڵگەی دوا ڕۆژە) ٠ وە خوای گەورە فەرموویەتی :

(ولا تكونوا كالذين نسوا الله فانساهم انفسهم) الحشر/١٨ واتە:وەکو ئەوانە مەبن کە خوایان لەبیرکرد ، بۆیە خوایش خۆیانی لەبیربردنەوە ٠ ئیسلام نە چالاکی مادیی و گیانیی لەیەك جیائەکاتەوە ، وە نە هەوڵدان بۆ ژیانی جیهان و دوا ڕۆژ جیائەکاتەوە ، بەڵکو بەیەك چاو وە لە یەك کاتا ئەیان بینێ ، وە شان بەشانی یەکتر هەوڵیان بۆ ئەدات ، وەکو پێغەمبەری مەزن (د٠خ) فەرموویەتی : (وا ئیش بکە بۆ جیهان وەکو هەرگیز نەمریت، وە واش ئیش بکە بۆ دواڕۆژ (قیامەت) وەکو سبەینێ بمریت) ٠

لەبەر ئەو هۆیانەی سەرەوە چاودێری و سەرپەرشتی لە ئیسلامدا دوولایەنە یەکەم چاودێری و گرنگترینیان ، چاودێری خودی مرۆڤە کە لە ویژدان و بیروباوەڕی مرۆڤدا خۆی ئەنوێنێ،وە لە ئەنجامی باوەڕ بەخواو، ترس و هیوای ڕۆژی زیندوو بوونەوە پەیدا ئەبێت ، لێرەدا مرۆڤی موسڵمان خۆی لە خۆیدا چاودێرو سەرپەرشتی کەرێکی گەورەی هەیە،کە دووری ئەخاتەوە لە هەموو لادانێك لە سنووری یاساو ، خراپەکردن و زیان گەیاندن بە خەڵکی ، وە لە هەمان کاتدا هانی ئەدات بۆ چاکە کردن و

ڕەفتار کردن بە پێی دەستوورەکانی ئیسلام ، وە چوون بەگژ هەموو نالەباری‌و لادانێك لە ڕاستی لە کۆمەڵدا چونکە ئەمانە تێکۆشانن بۆ گەیشتن بە ئامانجی موسڵمانان کە ڕەزامەندی خوای گەورەیە ٠

بێگومان ئەم جۆرە چاودێری‌یە لە هیچ ڕژێمێکی ئەم سەردەمەدا نییە ، جگە لە ڕژێمە ئایینی‌یەکان ، کە هاندەری ئایینی‌و باوەڕ بە خواو ڕۆژی زیندووبوونەوە دروستی ئەکات ٠

ئەم جۆرە چاودێری‌یە کارێکی گرنگی هەیە لە ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤ‌و کۆمەڵدا ٠ چونکە مرۆڤ ئاشکرایە لای ، ئەگەر لە چاودێری یاسا ڕابکات‌و خۆی بشارێتەوە ، ناتوانێ لە چاودێری خوای گەورە ڕابکات ، کە لە ناوەڕۆکی دەروونی مرۆڤ ئاگادارە :
(ربكم أعلمُ بما في نفوسكم) الاسراء/٢٥ واتە : خوای ئێوە ئەزانێ چی لە دەرونتانا هەیە ٠

ئینجا سەرەڕای چاودێری خودی لە ئیسلامدا ، چاودێری گشتی کارێکی گرنگی هەیە ، کە ئەویش لە ئەنجامی دەستوورە گرنگەکانی ئیسلامە ٠ پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : **(موسڵمان ئاوێنەی موسڵمانە)** واتە : هەموو موسڵمانێك ئەرکی سەرشانیەتی ، ڕەفتارو هەڵس‌و کەوتی براکەی هەڵسەنگێنێ ، وە هەموو کەم‌و کوڕی‌یەکانی بخاتە پێش چاوی ، بۆ ئەوەی لە ڕێگای ڕاست لانەدات،وە نەبێتە کۆسپ لە ڕێگای کاروو باری موسڵمانانندا ٠ پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : (هەرکەسێ لە ئێوە خراپەیەکی دی ، ئەبێ بیگۆڕێ بە دەست ، ئەگەر نەیتوانی بە دەم ـ بەقسە ـ وە ئەگەر نەیتوانی ، ئەبێ بە دڵ بی‌بوغزێنێ ، کە ئەویش لاوازترین پلەی باوەڕە) واتە ئەرکی سەرشانی موسڵمانە بەرگری لە خراپەکاری‌و لادان بکات لە کۆمەڵدا ٠ وە ئەبێ بە پێی توانای خۆی هەوڵ

بدات بۆ نەهێلانی چ بەدەست واتە بەزۆر ، چ بەدەم واتە بە ئامۆژگاریو ڕاگەیاندن ، وە یان هیچ نەبێ بەدڵ بی‌بوغزێنێ ، کە نیشانـــەی لاوازی باوەڕە لە مرۆڤی موسڵماندا ٠

هەروەها سەرەڕای چاودێری خودیو ، چاودێری گشتی کۆمەڵـکە گرنگترین چاودێرین ـ ئیسلام وەکو هەموو ڕژێمێکـــی ئەم سەردەمە ، چاودێری یاسایشی داناوە کە بریتی‌یە لە دەسەلاتی یاســاو دەزگاکانی چاودێری دەولەت لە سنووری یاسای ئیسلامدا ، کە هەموو کاروبارێکی تێدا دیاری کراوەو بە درێژی شی‌کراوەتەوە ٠

گیروگرفتی ئابووری

— گیروگرفتی ئابووری ٠
— گیروگرفتی ئابووری له ڕوانگەی سەرمایەداری‌یەوە ٠
— گیروگرفتی ئابووری له ڕوانگەی مارکسایەتیەوە ٠
— گیروگرفتی ئابووری له ڕوانگەی ئیسلامەوە ٠
— دەزگای دابەش کردن
— کارکردن
— کار له ڕوانگەی سەرمایەداری‌یەوە ٠
— کار له ڕوانگەی سوشیالیستی مارکسی‌یەوە ٠
— کار له ڕوانگەی کۆمەنستی‌یەوە ٠
— کار له ڕوانگەی ئیسلامەوە ٠
— پێویستی ٠
— پێویستی له ڕوانگەی سەرمایەداری‌یەوە ٠
— پێویستی له ڕوانگەی سوشیالیستی مارکسی‌یەوە ٠
— پێویستی له ڕوانگەی ئیسلامەوە ٠

گیروگرفتی ئابووری :

یەکێ لە گرنگترین گیروگرفتە کۆمەڵایەتی‌یەکان لە ژیانی مرۆڤایەتی‌دا ، گیروگرفتی ئابووری‌یە،کە کارێکی گەورەی کردۆتە سەر ژیانی مرۆڤو ڕەفتارو هەڵس‌و کەوتی :

هەموو ڕێبازە ئابووری‌یەکان لەسەر ئەوە یەك‌کەوتوون ، کە لە ژیانی ئابووری‌دا ئەم گیروگرفتە هەیەو ، پێویستە چارەسەر بکرێت • بەڵام لە دیاری کردنی سروشتی ئەو گیروگرفتەو هۆکانی‌و ، لە شێوەی چارەسەر کردنیا جیا ئەبنەوە ، وە هەر یەکەیان ــ واتە هەر ڕێبازێك ــ لە ڕوانگەی تایبەتی بیروڕای خۆیەوە بۆی ئەڕوانێت وە چارەسەری بۆ دیاری ئەکات •

گیروگرفت لە ڕوانگەی سەرمایەداری‌یەوە :

ئابووری ناسە سەرمایەدارەکان وابیرئەکەنەوە کە گیروگرفتی ئابووری بریتی‌یە ، لە بەنارەحەت گەیشتن بە هەموو پێویستی‌یەکانی مرۆڤ، وە تێرکردنیان،هۆی ئەمەش ئەگێڕنەوە بۆ دانە بەرهەم هێنەکان (عوامل الانتاج) لە چاو پێویستی‌یەکانی مرۆڤدا ، چونکە سروشتو سامانە سروشتی‌یەکان دیارین‌و ناتوانرێ نە لەپانتایی زەوی زیاد بکرێت، وە نە لەو سامانانەی لە ناو زەویدان • لە کاتێکا پێویستی‌یەکانی مرۆڤ ڕۆژ بەڕۆژ لە گەشەکردن‌و پتربووندان، بەپێی پێشکەوتنی‌شارستانیەت‌و، پتربوونی ژمارەی دانیشتوانی سەر زەوی • ئەمەش ئەوە ئەگەیەنێ کە سروشت ناتوانێ پێویستی‌یەکانی مرۆڤایەتی دابین بکات ، وە لە ئەنجامدا گیروگرفتی ئابووری پەیدا ئەبێت(٢١) •

---

(٢١) المدخل الى النظرية الاقتصادية في المنهج الاسلامي/دكتور احمد النجار ص٨٩ •

ڕێگه چارەی ئەم ڕێبازە بۆ ئەو کیروگرفته ئەوەیە کە پێی ئەڵێن : ڕژێمی بازاڕ ، یان پرۆژەی سەربەست ، ئەویش بە دانانی قازانج بە بزوێنەری سەرەکی دابەش کردنی بەرهەمو ڕێکخستنی بەکاربردن (استهلاك) • ئەمەشی لەسەر بناغەی خاوەندارێتی تایبەتی دارشتووە کە خاوەندارییەکی سەربەستو بێسنوورە(٢٢) •

گیروگرفت لە ڕوانگەی مارکسایەتییەوە

ئابووریناسە مارکسیەکان وا بیرئەکەنەوە ، کە گیروگرفتی ئابووری بریتییە لە ناکۆکی هێزەکانی بەرهەم هێنانو پەیوەندییەکانی بەرهەم هێنان(٢٣) ، وە هەرکاتێ ڕێکەوتن پەیدا بوو لە

(٢٢) اسس ومبادىء الاقتصاد الاشتراكي/عبدالوهاب الباهري•

(٢٣) مارکسیەکان شێوەی بەرهەم هێنانیان لە مێژوودا کردووە بە پێنج بەشەوە : کۆمەنستی سەرەتایی ، کۆیلەیی ، دەرەبەگایەتی، سەرمایەداری ، سۆشیالیستی ، کە بەبیروڕای ئەوان دوای ئەمیش کۆمەنستی پەیدا ئەبێت ، وە یان ئەڵێن سۆشیالیستی بناغەیە بۆ کۆمەنستی ، کە زیاتر لە ٦٥ ساڵە خەریکن وە تا ئێستاش بەرەودوا ڕۆیشتوون نەك بەرەو کۆمەنستی •

شێوەی بەرهەم هێنان :

بریتییە (لە لای مارکسیەکان) لە ڕێکەوتن و هاوسەنگی لە نێوان پەیوەندیەکانی بەرهەم هێنان لە گەڵ هێزەکانی بەرهەم هێنان (هێزی ئیشوکار ، وە کەرەسەکانی بەرهەم هێنان) وە ئەوان ئەڵێن : هەرکاتێ ڕێکەوتن نەما لە نێوانیاندا ، پەیوەندیەکانی بەرهەم هێنان ئەبێتە کۆسپ لە ڕێگای گەشەکردنی هێزەکانی بەرهەم هێناندا •

پەیوەندیەکانی بەرهەم هێنان بریتین لەو پەیوەندیانەی لە ناو خەڵکیدا هەن لە کاتی بەرهەم هێنانو دابەش کردنی سامانە کاندا• ئەم پەیوەندیانەش شێوەی جیاجیا وەرئەگرن ، وە ئەم شێوانەش پشت بە خاوەندارێتی کەرەسەکانی بەرهەم هێنان ئەبەستن •

نێوان ئەو هێزو پەیوەندیانەدا ، ئاسایش باڵ ئـەکێشێ بە سەر ژیانـــی ئابووریداو گیروگرفت نامێنێ • ڕێگە چـــارەی ئەمانیش ئەوەیە کـــە لایەنێکی ناوەندی (مرکزی) خۆی ئەسەپێنێ بەسەر کاروباری ئابووریدا، وە سنوور بۆ بەرهەم هێنانو بەکاربردنیش بە چەندایەتیو جۆرایەتییەوە دیاری ئەکات ، بەڵکو ئیشوکاری هەموو کـەسێك لـــەم ڕژێمەدا دیاری کراوە ،مرۆڤ لە هەڵبژاردنی ئیشوکارو نەخشەکێشان بۆ ئیشوکارەکانی سەرپەست نییە ، وسنووری ئیشوکاری بریتییە لە جێبەجێ کردنی ئەو یاساو دەستورانە کە لەو لایەنە ناوەندییەوە دەرئەچێت • لـــەم ڕژێمەدا بازارو ملەملێ نییە ، بەڵکو مەبەست تێرکردنی پێویستییەکانی زۆربەی خەڵکە ــ وەکو خۆیان ئەڵێن ــ نەك مەبەست قازانج بێت وەکـــو ڕژێمی سەرمایەداری • بەڵام ئەوەی شایانی باسە لـەم دواییەدا هەندێ لـــە ئابووری ناسەکانیان داوای ئەوە ئەکەن کە پشت بە قازانج ببەســـترێ وەکو پێوەرێك بۆ ئاراستە کردنی وزە مادیەکان وە خەملاندنی بەرهـــەمی پێویست بۆ کۆمەڵ(٢٤) •

گیروگرفت لە ڕوانگەی ئیسلامەوە :

ڕێبازی ئابووری ئیسلام بە شێوەیەکـــی جیاواز لە ڕێبازەکـانیتر ئەڕوانێتە گیروگرفتی ئابووری ، نە بەگیروگرفتی سروشتو سامانەکانی ئەزانێ • وە نە بەناکۆکـی نێوان شێوەی بەرهــەم هێنــــانو پەیوەندی بەرهەم هێنان• بەڵکو بە گیروگرفتی مرۆڤی ئەزانێ • ئەویش بە نالەباریو بێدادی دابەش کــــردنو وەبەر نەهێنـــــانی سـروشتو سامانەکانـــی بەشێوەیەکی تەواو باشتر •

---

(٢٤) المدخل الی النظرية الاقتصادية/لاپەڕە/١٠٤

ڕێکخراوی خواردەمەنیو کشتوکاڵی نێوگەلان بلاوی کــــردەوە ، ئەوەندە خواردەمەنی هەیە لە جیهاندا بەشی هەمووی بکات بەلام نەبوونی دادگەری لە دابەش کردندا بۆتە هۆی زیاتر بوونی برسێتی بــــە ڕێژەی لە سەدا (١٤) لە ساڵی ١٩٧٠ وە تا ساڵی ١٩٧٨ی زایینی ٠

هەروەها ڕاپۆرتێکی تری هەمان ڕێکخراو،دەربارەی باری خۆراکی نێوگەلان ، لە مانگی مارتی ساڵی ١٩٧٨ کە لە ڕۆما بلاوکرایەوە ڕوونــــی کردۆتەوە ، ژمارەی ئەوانەی لە خراپ خۆراکیدا ئەژین لە جیهاندا ،لــە (٤٠٠) ملێون کەسەوە لە ساڵی ١٩٧١ وە زیاتــــر بووە بۆ (٤٥٥) ملێون کەس لە ساڵی ١٩٧٤ی زایینیدا ٠ هەمان سەرچــاوە ئەڵێت (٤٥) وڵات تووشی کەم خۆراکی بوون لە جیهاندا ، لەوانەش : بەنگلادشو میســرو هیندو ئەثیوبیاو کینیاو ٠٠ هتد(٢٥) ٠

بۆ بەرگری لە گیروگرفتی ئابووری ، ئیسلام ڕێگە چارەی بنەڕەتی داناوە ، ئەویش بریتییە لەو یاساو دەستورانەی کە هێڵە سەرەکیەکانی ڕێبازی ئابووری ئیسلامی لێیێك هاتووە ٠ بە تایبەتی ئەو دەســــتورو ئاراستە کردنانەی کە دانراوە بۆ پایە سەرەکیەکــــانی ئابووری ، کــــە **(ئیشوکارو سامانن)**٠ خۆبەستنەوە بەو دەستورانە گیروگــــرفت لەناو ئەبات ، بەلام بە پێچەوانەوە ، واتە دوور کەوتنەوە لێیان وپشت گــوێ خستنیان گیروگرفت دروست ئەکات **(ولو ان اهل القرى آمنوا واتقوا لفتحنا عليهم بركات من السماء والارض ولكن كذبوا فأخذناهم بما كانــــوا يكسبون)الاعراف٩٦**٠ واتە:ئەگەر خەڵکی گوندوشارەکان باوەڕ بە خوا بهێنن وە لێی بترسن،دەرگای خێرو فەڕیان لە ئاســــمانو زەویدا بۆ ئەکەینەوە ٠

---

(٢٥) ڕۆژنامەی (الثورة)ی عێراقی ژمارە ٢٩٥٤ بەرواری ١٤/٣/١٩٧٨٠

ئینجا لەبەر ئەوەی نە باسەکەمان دەرنەچین ، ئەگەڕێینەوە بۆ هۆکانی گیروگرفت ، کە بێدادی دابەش کردنو وە بەرنەهێنانی (عــدم استثمار) تەواوی سروشتو سامانەکانیەتی ٠ **(الله الذی خلق السموات والارض وانزل من السماء ماءً فاخرج به من الثمرات رزقاً لکم وسخر لکم الفلك لتجری فی البحر بامره وسخر لکم الانهار وسخر لکم الشمس والقمر دائبین وسخر لکم اللیل والنهار وآتاکم من کل ما سألتموه وان تعدوا نعمة الله لا تحصوها ان الانسان لظلوم کفار) ابراهیم ٣٣ـ٣٤ ٠**

واتە : ئەو خوایەی زەویو ئاسمانەکانی دروست کردووە ، لــە ئاسمانەوە باران ئەبارێنێ ، وە بە باران میوەو ڕۆزیتان بۆ پەیدا ئەکات، کەشتی خستۆتە ژێر ڕکێفتانەوە،کە بە فەرمانی ئەو ئەڕوات لە دەریادا، وە ڕوبارەکانی خستۆتە ژێر ڕکێفتانەوە،وە هەرچی داواتان کرد داویەتی پێتان ، ئەگەر ئێوە نیعمەتەکانی خوا بژمێرن ناتوانن هەمووی بژمێرن، بەڕاستی مرۆڤ ستەمکارو سوپاس ناپەزێرە ٠

دەزگای دابەش کردن

لای ئابووری ناسە سەرمایەدارەکان دابەش کــردن بریتییە لە دابەش کردنی سامانی بەرهەم هێنراو، یان داهاتی نەتەوە بەسەر دانــە بەرهەم هێنەکاندا ، کـــە بریتین لە سەرمـــایەو ، زەویو سەرچـــاوە سروشتییەکانو ، ئیشوکارو ، ڕێکخستن ٠ ئەویش بە شێوەی ســودو زەویانەو کرێو قازانج ٠

لەم ڕژێمەدا خەڵکی سەربەستن ، کە دەست بگرن بەسەر سەرچاوە بەرهەم هێنەکاندا ، هەرکەسە بە پێی تواناو لێهاتوویی خۆی ، لە ژێر ناوی سەربەستی ئابووریدا ، کە هەمیشە لــە خزمەت لێهـــاتوو و بەهێزەکاندایە،وە هۆیەکی سەرەکییە بۆ دەست گرتنیان بەسەر زۆربەی

سەرچاوەکانداو پەیدا بوونی دابڕکردنیش،مارکسیزمەکانیش بە پێی بیروڕی خۆیان لە شیکردنەوەی مێژووی مرۆڤایەتی ، باوەڕیان وایە کە خاوەندارێتی دانە بەرهەم هێنەکان پەیوەندییەکی ڕاستەو خۆی هەیە بە شێوەی بەرهەم هێنانەوە ٠ واتە : هەر شێوەیەکی بەرهەم هێنان لە قۆناغێکی مێژوویی‌دا ، ڕێگای دابەش کردنی سەرچاوەکانی بەرهەم هێنان‌و جۆری ئەو کەسانەی ئەبنە خاوەنی،دیاری ئەکات٠وە لەم دۆخەدا ئەمێنێتەوە تا مێژوو ئەچێتە قۆناغێکی ترەوە ، بەرهەم هێنان شێوەیەکی نوێ وەرئەگرێ‌و ، تەنگ هەڵئەچنێ بە ڕژێمی دابەش کردنی کۆن ، وە ئەبێتە کۆسپ لە ڕێگایدا تا لەناوی ئەبات ،پاش ناکۆکیەکی درێژخایەن، دابەش کردنی نوێی سەرچاوە بەرهەم هێنەکان دێتەکایەوە،کە ئەگونجێت لە گەڵ شێوەی بەرهەم هێناندا ٠

بەڵام ڕژێمی ئابووری ئیسلام،لە چارەسەری کێشەی دابەش کردندا بۆچوونێکی جیاوازو فراوانتری هەیە ٠ تاگونجێت لە گەڵ بیروڕای سەرمایەداری دەربارەی سەربەستی ئابووری ٠ وە تەنها بەدابەش کردنی سامانی بەرهەم هێنراوەوە ناوەستێ‌و،خۆی بدزێتەوە لە گرنگترین لایەنی دابەش کردن،کە دابەش کردنی سەر چاوەکانی بەرهەم هێنانە٠هەروەها باوەڕی نییە بە بوونی پەیوەندیەکی (حەتمی) لە نێوان خاوەندارێتی دانە بەرهەم هێنەکان‌و شێوەی بەرهەم هێنان ٠ بەڵکو دابەش کردن لای ئیسلام کێشەی مرۆڤە ، کە خاوەنی پێویستی‌و ئاوات‌و ئارەزووە ٠ وە پێویستە بە دەستیان بهێنێ‌و تێریان بکات ، بە شێوەیەك پارێزگاری ئادەمێتی مرۆڤ بکات ٠ لەبەر ئەوە دانی ناوە بە خاوەندارێتی تایبەتی‌دا، بۆ تێرکردنی پێویستی‌یەکانی مرۆڤ ، وە دانی ناوە بە خاوەندارێتی گشتی‌دا ، بۆ تێرکردنی پێویستی‌یە گشتی‌یەکانی کۆمەڵ ، هەروەها خاوەندارێتی دەوڵەتیشی داناوە بۆ پارێزگاری ئەوانەی کە ناتوانن

پێویستی‌یەکانیان بە دەست بهێنن ، لــە ڕێگای خاوەنداریێتـــی تایبەتی‌و ئیشوکارەوە ، بۆ هێنانەدی هاوسەنگی کۆمەڵایەتی‌و ، بڵاوکردنەوەی لــە کۆمەڵدا . ئەمە لە بارەی دابەش کردنی سەرچاوەکانی بەرهەم هێنانەوە، ئێستاش دێینە سەر دابەش کردنی بەرهەمی نەتەوە ـ داهاتی نەتەوە ـ بەسەر هەموو بەشەکانی کۆمەڵدا .

لێرەدا بۆ ئاسانی ڕوون کردنەوەی باسەکـــەمان ، کۆمەڵ دابەش ئەکەین بە سێ بەشەوە :

یەکەم : ئەوانـــەی بە هۆی توانای ژیری‌و لەشی‌یـەوە ، ئەتوانن داهاتێکی بەرز بە دەست بهێنن ، وە ژیانێکـــی باش‌و خۆش گـــوزەران بدەنەسەر .

دووهەم : ئەوانەی کە چەند خەریکی ئیشوکارو هەوڵدانن ، تەنها ، ئەوەندەیان دەست ئەکەوێت ، ژیانێکی سادەو ناخۆش ئەدەنە سەر .

سێهەم : ئەوانەی بە هۆی کەم‌و کوڕی ژیری یا لەشی‌یەوە، ناتوانن هیچ داهاتێک بە دەست بهێنن ، واتە پەك کەوتەن .

دەزگای دابەش کردن لە ئیسلامدا ، لە دوو پایەی سەرەکـی پێك هاتووە :

کارو پێویستی . وا لە خوارەوە لـــە بەر ڕۆشنایی ئەو بەشانەی کۆمەڵیان لێ پێك هاتووە شی‌یان ئەکەینەوە :

١ ـ کارکردن : بۆ ئەوەی دەوری کار بزانین لــە دابەش کردندا ، پێویستە ئەو پەیوەندی‌یە بزانین لە نێوان کرێکارو ئەو سامانەدا ، کــە بە هۆی کارەوە بەرهەمی ئەهێنێ :

کۆمەنستەکان ڕایان وایە ، کرێکار هیچ مافێکی نییە وەری بگرێت، لە ئەنجامی ئەو کارەی ئەیکات ، تەنها تێرکردنی پێویستی یەکانی نەبێ٠، بە بێ گوێدانە چۆنیەتی و چەندایەتی ئەو نیشوکارەی کە پێی هەڵئەستێ٠ چونکە کار لای ئەوان،فەرمانبەرایەتیەکی کۆمەڵایەتی یە کرێکار پێشکەشی ئەکات بە کۆمەڵ کۆمەڵیش بە تێرکردنی پێویستی یەکانــی پاداشـــتی ئەداتەوە٠کۆمەڵ بە ڕای ئەوان بونێکی گرنگ و سەرەکی یە،مرۆڤ بەتەنها بە هیچ نە ئەڵەم ئەدرێت،چونکە لەو بوونە گەورەیەدا ئەتوێتەوە٠لێرەدا، مرۆڤ کار بۆ کۆمەڵ ئەکات ، کۆمەڵیش ئەبێت بە خاوەنی ئەو سامانــەی کە مرۆڤ بە دەستی ئەهێنێ ٠٠

دابەش کردن لەم ڕژێمەدا ، لەسەر ئەم سەرەتایەی خوارەوە دابەش ئەکرێت :

(لە هەر کەسێکەوە بە پێی توانای، بۆ هەر کەسێك بە پێی پێویستیی) کەوابوو ، کار هیچ دەورێکی نییە لە دەزگای دابەش کردنی کۆمەنستی دا، بەڵکو دابەش کردن بە پێی پێویستی ئەکرێت ٠٠ واتە تاکە کەس هیچ مافێکی نییە لە ژیانی ئابووری دا ، جگە لە تێر کردنی پێویستی یەکانی ٠ هەر ئەمەشە ئەبێتە هۆی ئەوەی کە مرۆڤ لە کۆمەڵی کۆمەنستی دا،هــیچ هاندەرێك نابێت هانی بدات ، بۆ زیاتر کردن و باشتر کردنی جــۆری بەرهەمەکە ٠ کەوابوو لە کۆمەڵی کۆمەنستی دا ، ئامرازی دابەش کــردن تەنها پێویستی یە ٠

سۆشیالیستە مارکسیەکـانیش : پەیوەندی کرێکـــارو ئەنجامـــی کارەکەی لە ڕوانگەی تێگەیشتنی تایبەتی یانەوە لە بارەی بەهاوە دیاری ئەکەن ٠

ئەوان ئەڵێن : کرێکار بەو کارەی ئەیکات ، بەها بۆ شتومەك دیاری ئەکات(٢٦) • لە بەر ئەوەی کار سەر چاوەی بەهایـــە ، ئەبێ دەزگـــای دابەش کردن لە سۆشیالیستیدا تەنها کار بێت ، وە لەسەر بناغەی ئـــەم سەرەتایە بنیات بنرێت کە ئەڵێت :

(لە هەر کەسێکەوە بە پێی توانای ، بۆ هـــەر کەسێك بـــە پێی کاری) کەوابوو هەموو کەسێك بۆی هەیە بە پێی ئەو وتەیەی ســـەرەوە ئەنجامی کاری خۆی بەدەست بهێنێ •

لێرەدا بەشی یەکەمی کۆمەڵ کەلە پێشەوە دیاریمان کردـــژیانێکی خۆش گوزەرانو باش ئەباتە سەر • بەشی دوو هەمیش بە کولەمەرگـــی ژیان ئەباتە سەر ، وە ئەبێ بە سنگێکی فراوانەوە ئەو جیاوازییە پەسەند بکات کە لە نێوان ئەوانو بەشی یەکەمدا هەیە • چونکە هـــەر کـــەســـە بە پێی تواناو ئیشوکاری خۆی بەشی ئەدرێت(٢٧) •

بەڵام بەشی سێهەم لە کۆمەڵ ، کە بە هۆی کـــەمو کوڕی ژیری یا لەشییەوە ، ناتوانن ئیشوکار بکەن ، وە هیچ داهاتێك بە دەست بهێنن، لە بەر ڕۆشنایی ئەو سەرەتایانەی لە پێشەوە وتمان ، وە لەبەر ڕۆشنایی دروشمەکانیان وەکو (هەرکەس کار نەکات نان ناخوات) بێگـــومان ئەبێ دەست بەرداری ژیان ببن •

دکتور مستەفا سباعی لە کتێبی **(اشتراكية الاسلام)دا** لـــە لاپەڕە هەشتا ئەڵێ : بە چاوی خۆمان دیمان لە یەکیەتی سوڤیەت کە دەوڵەتـــی سەرەکی سۆشیالیستییە ، چەند جیاوازییەکی گـــەورە هەیە لە نێوان ئاستی ژیانو داهاتی بەشەکانی گەلانی سۆڤیەتدا ، هـــەر لـــە داهاتی

---

(٢٦) الموجز في الاقتصاد السياسي/ل١٠ • ليونتيف/ ترجمة : ابو بكـر يوسف ص٢٩ •

(٢٧) لێرەدا ئێمە بەپێی بیردۆزەو دروشمەکانیان قسە ئەکەین •

کرێکارێکەوە کە ٤٥ ڕۆبلە ، بۆ داهاتی مامۆستایەکی زانکۆ کە داهاتی ١٥٠٠ ڕۆبلە وە لە هاووڵاتیەکی ئاسایی‌یەوە ، کە لە ژوورێکی بچوکی ناخۆشدا ئەژی ، بۆ فەرمانبەرێکی گەورە ، یان کاربەدەستێکی پارتی کۆمەنست، کە لە کۆشکێکی گەورەو خۆشدا ئەژی‌و ئوتومبیلێکی تایبەتیشی لە ژێردایە ٠

هەروەها دکتۆر سباعي لە هەمان سەرچاوەدا ئەڵی : بە چاوی خۆمان دیمان سواڵکەرەکان لەبەر دەرگای مزگەوتەکاندا لە ناو جەرگەی شاری مۆسکۆدا ، دەست پان ئەکەنەوە بۆ خەڵکی کە خێریان پێ‌بکەن ٠

کار لە ڕوانگەی ئیسلامەوە :

بەڵام کار لە ڕوانگەی ئیسلامەوە ڕێگایە بۆ بە خاوەن بوونی کرێکار لە ئەنجامی کارەکەی ، یان بە شێوەیەکی‌تر بڵێین : خاوەندارێتی تایبەتی لە ڕژێمی ئیسلامدا لەسەر بناغەی کار پەیدا ئەبێت ٠ لێرەدا خاوەندارێتی تایبەتی مافێکی سروشتی‌و ڕەوایەتی ٠ کەوابوو کار لە ئیسلامدا ئامێرێکی سەرەکی‌یە لە دەزگای دابەش کردندا ٠ نەك هۆیەکی سەرەکی بێت بۆ بەهای شتومەکو ئەنجامی ئەو کارە ٠ هەروەها کار تەنها ئامێری دابەش کردن نییە لە ئیسلامدا ، بەڵکو شان بەشانی کار ، پێویستی ئامێرێکی گرنگە ، وە هەر یەکەیان تەواوکەری ئەوی تریانن ، بۆ هێنانەدی دادگەری کۆمەڵایەتی لە ژیانی مرۆڤایەتی‌دا ، کە هەر خاوەن مافێ ، مافی خۆی بدرێتێ ، نەك وەکو ڕژێمە مرۆڤ کردەکان لە لایەك تاك بدرێت بەسەر کۆمەڵداو ، لە لایەکی‌تر کۆمەڵ بدرێت بەسەر تاکدا ، وە یان چینێك بدرێت بەسەر چینەکانی تردا ٠

٢ ـ پێویستی :

ئامێری دووهەم لە دەزگای دابەش کردن لە ئیسلامدا پێویستی‌یە، بەڵام پێش ئەوەی باسی پێویستی لە ڕێبازی ئیسلامدا بکەین ، با بزانین بیروڕای ڕێبازەکانی‌تر چی‌یە:

ـ کۆمەنستەکان وەکو لە باسی کاردا وتمان ، دەزگای دابەش کردنیان تەنها لە پێویستی پێك هاتووە ، ئیتر گوێ نادەن بە هیچ ئامێرێکی تر بە پێی بیردۆزەی (لە هەر کەسێکەوە بە پێی توانای ، بۆ هەر یەکێك بە پێی پێویستی) بێ‌گومان ئەم دابەش کردنە لەبەر ئەوەی هاندەرێکی خودی نییە هانی مرۆڤ بدات بۆ تێکۆشان لە پێناویدا • ئەبێتە هۆی نەبوونی ملەملێ کە هۆیەکە بۆ پێشکەوتنی ئابووری •

ـ سۆشیالیستە مارکسیەکانیش ـ ئەوانەی ناوی سۆشیالیستی زانستی‌یان لە خۆیان ناوە ـ دەزگای دابەش کردنیان تەنها لەسەر بناغەی کارە ، ئەویش بە پێی (لە هەر کەسێکەوە بە پێی توانای ، بۆ هەر کەسێك بە پێی کاری) ئەمەش ئەوە ئەگەیەنێ ، هەر کەسە بە پێی کاری خۆی داهات بە دەست ئەهێنێ وە لەبەر ڕۆشنایی بەشەکانی کۆمەڵدا ـ کە لە پێشەوە دیاریمان کرد ـ بەشی یەکەم داهاتی بەرز بەدەست ئەهێنێو ، خۆش گوزەران ئەژی • بەشی دووهەمیش داهاتێکی کەم بەدەست ئەهێنێو ژیانیان خۆش نابێ . بەڵام بەشی سێهەم کە بەپێی تێگەیشتنی مارکسایەتی دەربارەی ناکۆکی چینایەتی-کە ناکۆکی نێوان چینی کرێکارو چینی سەرمایەدارە-نە لە چینی کرێکارە،وە نە لە چینی سەرمایەدارە •• چونکە بە هۆی کەمی کوڕی ژیری،یا نەخۆشی‌یەوە ، ناتوانێ ئیشوکار بکات،وە هیچ سەرمایەشی نییە ،کەوابوو ئەبێ دەست بەرداری ژیان بێ ، چونکە دابەش کردنی مارکسایەتی لەسەر چاوەیەکی

ڕەوشتی یەوە نەهاتووە ، بەڵکو لـە سەرچاوەی ناکۆکی چینایـەتی یەوە هاتووە !!

لە ڕژێمی سەرمایەداری یدا :

پێویستی لە ڕوانگەی سەرمایەداری یەوە ، بە تەواوی بەشێك لـە کۆمەڵ کە چینی کرێکارە بەرەو برسێتی و ڕەجاڵی ئەبات ، چونکە سەرمایە دارەکان دەزگای دابەش کردنیان لەسەر بناغـەی ڕژێمی بازاڕو پرۆژەی سەربەست دامەزراوە ٠ وە هەموو شتێ لای ئەوان، وەکو شمەك، خواستو خستنەڕوو لە بازاڕدا بەهای بۆ دیاری ئەکات ٠ کەوابوو پێویستی چەند پتر بێت لە کۆمەڵی سەرمایەداری دا، ئەوەندە هێزی کارکردن لـە بازاڕدا خستنەڕووی پتر ئەبێت ، ئەمەش ئـەبێتە هۆی دەرچوونی زۆریان لـە مەیدانی کارو دابەش کردندا، وە زۆر بوونـی خستنە ڕووی کار ئەبێتە هۆی پەیدا بوونی بێکاری لە کۆمەڵدا ٠ وە بێکاریش لە دەزگای دابەش کردنی سەرمایەداری دا هیچ بەشێکی نییە ، واتە هـەمان دەست بەردار بوونی ژیان چاوەڕێی ئەکات ٠

کەوابوو پێویستی لە ڕژێمی سەرمایەداری دا ، بریتی یە لە چوونە دەرەوەی کۆمەڵە کەسێك لە دەزگای دابەش کردن ، نـەك ئامێرێك بێت لەو دەزگایە! ئەمەو بە دەیان هۆی تریش ، وڵاتە سەرمایەدارەکانی کردۆتە مەیدانی خراپەکاری و، بـەدڕەفتاری و، دزی و، جەردەیی و ، خۆکوشتن و ، خۆفرۆشتن و ، دروست بوونی دەیان ڕێکخراوی وێرانکاری، کە هـەموو ئەو وڵاتانەی گرتۆتەوەو پێوەی ئەتلێنەوە ٠ بۆ نمونە سەرژمێری یەك لە واشنتۆن لـەم ساڵانـەی پێشوودا بڵاوکرایەوە ، ڕوونی کردۆتـەوە کـە تێکرایی کوشتن لە ڕۆژێکدا ، لە وڵاتـە یەکگرتووەکانی ئـەمریکا (٣٢)

کەسە ، وە بەم پێیە لەو ساڵەدا (١٢) هەزار کەس کوژراوە لەو وڵاتەدا(٢٨) ٠

پێویستی لە ڕوانگەی ئیسلامەوە :

دەزگای دابەش کردن لە ئیسلامدا نە لەسەر بناغەی ناکۆکی چینایەتی دامەزراوە ، وەکو ڕژێمە مارکسیستەکان ،وە نە لەسەر بناغەی ڕژێمی بازاڕو پرۆژەی سەربەست وەکو ڕژێمە سەرمایەدارەکان بەڵکو لەسەر بناغەیەکی ڕەوشتی نەگۆڕو پێك هێنانی کۆمەڵێکی بەختیار دامەزراوە ، کە هەموو وەك برا ژیانێکی کامەران بەدەنە سەر٠ هەروەکو پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی: «باوەڕی نابێت هەرکەسێك ،تا ئەوەی بۆ خۆی پێی خۆشە، بۆ براکەشی پێی خۆش بێت» هەروەها فەرموویەتی: (موسڵمانان وەکو یەك لەش وان ، ئەگەر بەشێکی ئەو لەشە ئازاری هەبوو ، هەموو لەشی تا دای ئەگرێ‌و شەونخونی ئەکێشێ) ٠

لەبەر ئەوە هەروەکو ئیشوکار ئامێرێکی گرنگە لە دەزگای دابەش کردندا ، پێوستیش لە هەمان کاتا ئامێرێکی گرنگە لەو دەزگایەدا ٠ بەڵکو هەریەکەیان تەواوکەری ئەوی تریانن، بۆ گەیشتنی کۆمەڵ بەدادگەری کۆمەڵایەتی‌و بێبەش نەبوونی هیچ کەسێك ، یا هیچ چینێك ٠

بەم شێوەیە بەشی یەکەم لە کۆمەڵ ـ کە بەپێی توانای ئیشوکاریان ئەتوانن داهاتێکی بەرز بە دەست بهێنن ـ بە هیچ جۆرێ ڕێگایان لێ ناگیرێت بە مەرجێك ئەو ڕێگایانەی ئەیگرنەبەر بەپێی دەستوورەکانی ئیسلام ڕەوا بێت ٠

---

(٢٨) ڕۆژنامەی «الثورە»ی عێراقی ژمارە ٣٠٦٠ بەرواری ١٩٧٨/٧/١٦٠

بەڵام بەشی دووەم کە ڕادەیەکی نزم لە داهات بەدەست ئەهێنن‌و ، باری ژیانی خۆش نییە ، ئامێری پێویستی دەورێکی گرنگی هەیە بۆ گەیاندنی ئەم بەشە بە ژیانێکی خۆش گوزەرانو، بەرزکردنەوەی ئاستی ژیانیان ٠ هەروەها بەشی سێهەم کە نە لە کۆمەنستی‌و سۆشیالیستی‌دا، وە نە لە سەرمایەداری‌دا هیچ پشکێکی نییە، لە ڕژێمی ئیسلامدا پشکێکی گرنگ‌و سەرەکی هەیە بۆ ژیاندنی‌و ، گەیاندنی بە ئاستێك کە شیاوی مرۆڤێکی خاوەن هەست‌و سۆزی ئادەمێتی بێت ،وە کەرامەتی بپارێزرێ٠ ئەو پشکەیش پێویستی‌یە، هەروەکو خوای گەورە فەرموویەتی:

(وفی اموالهم حق للسائل والمحروم) الذاریات/١٩ ٠

واتە : لە سامانەکانیاندا ، مافی سواڵکەرو نەداران هەیە ٠

(والذین فی اموالهم حق معلوم ، للسائل والمحروم) المعارج ٢٤_٢٥

واتە : ئەوانەی کە لە سامانەکانیاندا ، مافی دیاری کراوی سواڵکەرو نەداران هەیە ٠ پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : «خەڵکی هەرگەڕەکێك برسی‌یەکیان تێدابوو ، تێریان نەکرد ، واتە چارەسەری کێشەکەیان نەکرد ـ بەرین لە خوا وکۆمەکی خوا» بەڵێ ڕژێمی ئیسلام هیچ کەلێنێکی لە ژیانی مرۆڤایەتی‌دا نەهێڵاوەتەوە تەگبیری بۆ نەکردبێ‌و چارەسەری دادگەرانەی بۆ دانەنابێت ٠

خاوەنداریێتی :

خاوەنداریێتی پێناسە ئەکرێت : (بە مافی کەڵك لێوەرگرتن‌و دەستکاری کردنی شمەك بە شێوەیەکی بێ‌سنور (مطلق) ، بەڵام بەو مەرجەی بە شێوەیەك بەکارنەهێنرێ کە یاساو ڕژێم پەسەندی نەکات ، هەروەها ڕوسکین پێناسەی ئەکات بە : مافی دەست بەسەرا گرتنی ئەو

سامانەی بە ڕێگایەکی ڕەواو ئابڕومەند بە دەست دێت ، وە بەکارهێنانی بەوریایی‌و کارامەیی)(٢٩)

خاوەندارێتی لە ئیسلامدا :

ڕێبازی ئابووری ئیسلام ڕێبازێکی سەربەخۆو ڕەسەنە ، لە سەرەتای پەیدا بوونی‌یەوە دانی ناوە بەچەند جۆرێك لە خاوەندارێتی ٠ نەك وەکو ڕێبازی سەرمایەداری کە لەسەر بناغەی خاوەندارێتی تایبەتی داڕژاوە . تەنها باوەڕی هەیە بەو جۆرە خاوەندارێتی‌یە ، لە هەموو جۆرە سامانێکدا ٠ بەڵام تاقی‌کردنەوەکانی مێژوو ئەوەی بۆ دەرخستن کە ڕێبازەکەیان لە گەڵ سروشتی مرۆڤ‌و پێشکەوتنی باری کۆمەڵایەتی‌دا ناگونجێ، وە ناتوانێ دەوری خۆی بەو شێوەیە بەرێتە سەر ٠ بەڵکو گیروگرفتی ئابووری زیاتر بەرەو ئاڵۆزی ئەبات‌و ، مرۆڤایەتیش بەرەو سەر لێ‌شێوانێکی گەورەی کۆمەڵایەتی ٠

لەبەر ئەوە ناچار بوون دان بنێن بە خۆماڵی کردن ـ میللی کردن ـی چەند بەرژەوەندیەکی گەورەو گشتی‌دا ، وەکو ئێستا لە وڵاتە سەرمایەدارەکاندا دەستیان داوەتێ٠ بەڵام ئەم جۆرە خاوەندارێتی‌یە شێوەیەکی فراوانی وەرنەگرتووە ، بەڵکو بەپێی پێویستی‌و ناچار بوونیانە ٠

هەروەها ڕێبازی ئیسلام وەکو ڕێبازی سۆشیالیستی نییە خاوەندارێتی کشتی بناغەی ڕێبازەکەیەتی‌و ، لە سەری داڕژاوە . وە بە هەمان شێوە ئەمانیش لە ژێر پاڵە پەستۆی ڕووداوەکانی مێژوو و

---

(٢٩) التوزیع/دکتور محمد عزیز محمد لاپەڕە/٧ ٠

سروشتی مرۆڤدا، ناچار بوون زۆر یا کەم دانبنێن بە خاوەندارێتی تایبەتیدا ، شان بەشانی خاوەندارێتی گشتی • بەڵام لێرەشدا خاوەندارێتی تایبەتی جۆرێکی سەرەکیو فراوان نییە ، بەڵکو هەمان دەستوور سەرنەکەوتنی ڕێبازەکەیان لە چارەسەرکردنی گیروگرفتی ئابووریو کۆمەڵایەتیدا ، ناچاری کردوون دانبنێن بە خاوەندارێتی تایبەتیدا لە شێوەیەکی تەسکو سنووردااردا •

بەڵام ڕژێمی ئیسلام هەر لە سەرەتای سەرهەڵدانیەوە ، لەسەر چەند جۆرێك خاوەندارێتی ڕێبازی خۆی دارشتووە ، ئەوانیش : خاوەندارێتی تایبەتی ، خاوەندارێتی گشتی ، خاوەندارێتی دەوڵەت •

سەرنەکەوتنی دوو ڕژێمەکەی پێشوو ، لە تاقی کردنەوە مێژوویی یەکەیاندا سەلماندوویەتی ، کە ڕێبازی ئیسلام لەبارترین ڕێبازە لە گەڵ سروشتی مرۆڤو گەشەکردنی کۆمەڵایەتیدا ئەگونجێ ، چونکە ئەو دوو ڕژێمەی کە باسمان کردن ، هەردوکیان ناچار بوون دابەزن لە زۆر خاڵی بنەڕەتی بیردۆزەکانیان ، وە دن بنێن بە شێوەیەکی جیاواز لە شێوە سەرەکیو ڕەسەنەکانیان ، لە ژێر پاڵە پەستۆی پێویستی مرۆڤایەتیو سروشتو فیطرەی مرۆڤو گەشەکردنی کۆمەڵدا • هەرچەندە ئەو دان پیانانەیان ناگونجێ لە گەڵ سەرەتا بیردۆزەیی یەکانیاندا •

بوونی چەند جۆرێك خاوەندارێتی لە ئیسلامدا ، وای لە زۆر لە نەشارەزایان لە ڕژێمی ئیسلام کردووە کە بڵێن : ئابووری ئیسلام تێکەڵێکە لە ئابووری ڕژێمی سەرمایەداریو سوشیالیستی ، بەبێ ئەوەی بیرلەوە بکەنەوە کە ڕژێمی ئیسلام بە سەدان ساڵ لە پێش پەیدا بوونی

بوونی ئەواندا پەیدا بووە ، وە لە سەرەتای مێژووی پەیدا بوونیشیەوە، ئەو جۆرە خاوەندارێیانەی لە سەردەمی فەرمانڕەواییدا جێبەجێ کردووەو سەرکەوتنیشی بە دەست هێناوە،سەرکەوتنێك،لە مێژووی مرۆڤایەتیدا یەکەم تاقی کردنەوەیە ، کە تا ئێستاش هیچ ڕژێمێکی تر،نەیتوانیوە ئەو سەرکەوتنە بە دەست بهێنێ ٠

مێژوو بەڵگەیەکی ڕوونو ئاشکرامان ئەداتێ لەسەر ڕژێمی ئیسلام کە توانیویەتی گیروگرفتی ئابووری چارەسەر بکات لە سەردەمی فەرمانڕەواییدا ، بە شێوەیەك کە هەژاری بنەبڕ بکات ، وە هەموو هاو ولاتیانی ولاتی ئیسلام لە هەژاریو ترسو لەرز ڕزگار بکات٠ هەروەکو لە سەردەمی عومەری کوری عەبدول عەزیزدا ، فەرمانبەرانی کۆکردنەوەی زەکات لە کاتێکا زەکاتی ئەفریقایان کۆکردبووەوە ، کەس دەست نەکەوتبو هەژار بێتو زەکاتەکەیان لێوەربگرێت ، لەبەر ئەوە بەو زەکاتە کۆیلەیان لە ولاتانی دراوسێیان ئەکریو ئازادیان ئەکرد ٠

وە هەر لەو سەردەمەدا ، هەموو ڕۆژێ جارچی ئەگەڕاو هاواری ئەکرد کوان هەژارەکان ؟ کوان قەرزارەکان ؟ کوان ئەوانەی ژنو شوویان ئەوێت ؟ کوان هەتیوەکان ٠ بۆ ئەوەی چارە سەری کێشەکانیان بکەن٠ بێگومان ئەمە ئەوە ئەگەیەنێ،کەس نەبووە زەکاتیان لێوەربگرێت، وە دەوڵەت لەو کاتەدا خۆی گەڕاوە بە دوای هەژارو کەم دەرامەتاندا تا یارمەتیان بداو، چارە سەری گیرو گرفتەکانیان بکات !٠

بەڵام ئێستا لە سەردەمی سەرمایەداریو سۆشیالیستی هاو چەرخدا، لە گەڵ ئەو هەموو پێشکەوتنە زانستیانەی لە بواری پیشەسازیو کشتوکاڵو تەکنولۆژیاو٠٠هتد٠٠ ڕووی داوە،وە شانازی پێوە ئەکەن نەیانتوانیوە چارەسەری کوێرەوەریو ترسو لەرزی ژیان بکەن ، لە پێشکەوتووترین دەوڵەتی ئەم سەردەمەدا ٠

جۆرەكانی خاوەنداریتی لە ئیسلامدا

ڕژێمی ئابووری ئیسلام دانی ناوە بە سێ جۆر خاوەنداریتی‌دا :
خاوەنداریتی تایبەتی (تاكەكەس)و ، خاوەنداریتـی گشـتی‌و ، خاوەنداریتی دەوڵەت · هەر چەندە زۆر لە ئابووری ناسەكانی ئیسـلام خاوەنداریتی لـە ئیسـلامدا ئەكـەن بـە دوو بەشـەوە ، ئـەوانیش خاوەنداریتی تایبەتی‌و خاوەنداریتی گشتی ، لێرەدا ئەوان خاوەنداریتی گشتی‌و خاوەنداریتی دەوڵەتیان بەیەكەوە بەستووە · هەندێكی تر لـە زانایان ئەیكەن بە سێ بەشەوە، بە جیاكردنەوەی خاوەنداریتی گشتی‌و خاوەنداریتی دەوڵەت(٣٠) · ئێمەیش لەسەر بیروڕای ئەمانین ، چونكە تا ڕادەیەك جیاوازی هەیە لە نێوان ئەو دوو خاوەندارییەدا ، وەكو لـە دوایی‌دا بۆت ڕوون ئەبێتەوە · هـەر چـەندە هەردوولایان مەبەستیان تێركردنی زۆربەی خەڵكی‌و هێنانەدی هاوسەنگی‌و دادگەری كۆمەڵایەتی‌یە· لەبەر ئەوە ئێمەش خاوەنداریتی لە ئیسلامدا ئەكەین بەسێ بەشەوە · وا لە خوارەوە ئەوەندەی كە ماوەی ئەم باسە سەرەتایی‌یە بێت ، لەسەر هەریەكەیان ئەدوێین :

١ ـ خاوەنداریتی تایبەتی (تاكە كەس) :

سروشتی خاوەنداریتی تایبەتی لە ئیسلامدا ·

ڕژێمی ئیسلام مافی خاوەنداریتی تایبەتی داوە بە مرۆڤ ، بەڵام مافێكی بێ‌سنورو بـەرەڵای نەداوەتێ ، تا بە ئارەزووی خۆی ــ وەكو سەرمایەداری ــ بەكاری بهێنێ بۆ سوودی خۆی ، بـەبێ گوێ دانـە سوودی كۆمەڵ بە گشتی، وە ئەو دەورەی كە ئەم خاوەنداری‌یە دراویەتێ

---

(٣٠) وەكو دكتور احمـد النجـار لـە كتێبی (المدخـل الی النظریـة الاقتصادیة)دا وە چەند كەسێكی تر ·

له ژیانی ئابووری‌دا • به‌ڵکو ئیسلام شان بەشانی ئەم مافە چەند مەرجێکی بۆ داناوە ، وە ئاراستە ئەکرێت بۆ گونجاندنی بەرژەوەندی تایبەتی لە گەڵ بەرژەوەندی کۆمەڵدا • هەروەها هۆو ڕێگاکانی‌بە دەست هێنانی‌و شێوەی‌بەکارهێنانی‌و پەرەپێدانی••هەمووی دیاری کراوە لەسەر بناغەیەکی بەرزی ڕەوشتی بۆ ژیانی مرۆڤایەتی ، کە ببێتە هۆیەك لە هۆکانی دادگەری کۆمەڵایەتی ،وەکو لەم ڕێبازانەی خوارەوەدا دەرئەکەوێت :

یەکەم: هەموو شتێ لەم جیهانەدا هی خوایەو کۆمەڵیش جێگریەتی:

ڕێبازی یەکەم کەشان بەشانی خاوەندارێتی بڕیاری لەسەر دراوە ، مرۆڤ وەکو جێگری کۆمەڵ وایە لەو خاوەنداری‌یەی بە دەستیەوەیە، ئەو خاوەنداری‌یە شێوەی فەرمانبەرێتی‌یەکی کۆمەڵایەتی وەرئەگرێت ، زیاتر لە خاوەنداری‌یەکی بەرەڵا ، چونکە سامان بەگشتی مافی کۆمەڵەو، کۆمەڵیش جێگری خوای گەورەیە **(هو الذی جعلکم خلائف في الارض)الفاطر/٣٩** •

واتە : خوا ئێوەی کردووە بە جێگر لە زەوی‌دا • **(واذ قال ربك للملائکه انی جاعل في الارض خلیفة) البقرة/٣٠** • واتە خوای گەورە بە فریشتەکانی وت : من جێگرم لە زەوی‌دا داناوە •

خاوەندارێتی تایبەتی لە ئەنجامی هەوڵو تێکۆشانی مرۆڤەوە پەیدا ئەبێت • واتە:کارکردن بۆ بەدەست هێنانی بەشێك لەو سامانەی خوای گەورە بەخشیویەتی بە کۆمەڵ ؛ چونکە لە بنەڕەتا هەموو شتێ لەم جیهانەداهی خوای‌گەورەیە، ئەو کۆمەڵی‌بۆ دەستکاری‌و کەڵك لێ‌وەرگرتن کردووە بە جێگری خۆی **(لله ما في السموات وما في الارض) البقرة/٢٨٤**

واته : هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدا هەیە هی خوایە · ئینجا هەر کەسە بە پێی تواناو پێویستی خۆی بەشی خۆی بە دەست ئەهێنێ ·

لێرەدا گێرانەوەی هەموو سامانێك بۆ خوای گەورە ، چەند ئەنجامێکی گرنگی هەیە وەکو :

١ ـ خەڵکی هەموو یەکسانن لە کەڵك وەرگرتن و دەستکاری هەموو سامانێك ، چونکە ئەم ئایەتە پیرۆزە **(وسخر لكم ما في السموات وما في الارض جميعاً منه)الجاثية/١٣** بەرەو ڕووی کۆمەڵ ووتراوە نەك تاکە کەسێك ، وەیان چینێك لە کۆمەڵ ·

٢ ـ ماوە نامێنێ بۆ شانازی کردن بەو سامانەوە ، چونکە سامانی خوای گەورەیەو بەخشیویەتی بە کۆمەڵ هەمووی ، وە مرۆڤیش وەکو فەرمانبەرێکی کۆمەڵ وایە لەو سامانەدا · لەبەر ئەوە ماوەی ئەوە نییە شانازی بکات ، وەیان ئەو سامانەی بەکاربهێنێ بۆ زیان گەیاندن و چەوساندنەوەی کەسانیتر · جا نرخی مرۆڤ لە کۆمەڵگای ئیسلامدا بە سامان و دەوڵەمەندی ناپێورێ ، بەڵکو بە چاکە کردن و جێبەجێ کردنی فەرمان و دەستورەکانی ئیسلامە **(ان اكرمكم عند الله اتقاكم)الحجرات/١٣**

واتە : چاکترینتان لای خوا ئەوەیە زیاتر فەرمانەکانی خوا بەجێ بهێنێ ·

٣ ـ هەستێکی وا لە مرۆڤدا دروست ئەکات ، بەسنگێکی فراوانەوە مل کەچ ئەکات بۆ ئەو فەرمان و دەستورانەی دانراوە بۆ سامان و دارایی و شێوەی بەکارهێنانی و پەرە پێدانی و ئەو ئەرك و باجانەی دانراوە لە سەریان ·

بەبێ دواکەوتن جێبەجێیان ئەکات ، بەبێ ئەوەی بەزۆرو ستەمی بزانێ ، وەیان پێی ناخۆش بێت ، چونکە ئەوکەسە ئەزانێ سامان هی

حوایەو پێویستە لە ڕێگای خوادا ڕێژەیەکی لێ خەرج بکرێت ، وە هـەر ئەو هەستەیە کە تا ئێستاش لەم سەردەمەی ئێستادا ، زۆر لە موسڵمانان زەکاتو چەندین جۆری‌تر لەو ئەرکانەی ئیسلام دایناوە جێبەجـێی ئەکەن ٠ وە یارمەتی هـەژارانو نەداران ئەدەن ، لە پاش سەدان ساڵ دوورکەوتنەوە لە ڕژێمو فەرمانڕەوایی ئیسلام ٠ وە تەنهـا هەستێکـی خودی‌یە کە لە ناخی مرۆڤـی موسڵماندا چەسپیوە ، وە ئێستاش لـە دڵی زۆر لە موسڵماناندا بڵێسەی ماوەو ، هانیان ئەدات بۆ بەجێ هێنانی ئەرکەکانی سەرشانیان بەبێ ئەوەی هیچ کەسێك ، وە یا هـیچ ڕژێمو یاسایەکی ئێستا داوای لێ بکات،چونکە ئایینی ئیسلام مرۆڤ بە شێوەیەك پەروەردە ئەکات کە واز لە هەندێ سەربەستیو سوودی تایبەتی خـۆی بهێنێ لە پێناوی کۆمەڵدا بەبێ ئەوەی هەست بە کەمو کوڕی بکـات لە ژیانیا ؛ چونکە ئەو هەستە پیرۆزەیە لە ناخی دەروونیدا چەسپیوەو بەو شێوەیە ڕەفتاری پێ ئەکات ، بۆ ئەوەی لە دەستوورو فەرمانەکانی ئیسلام دەرنەچێت تا بەڕاستی موسڵمان بێتو ، توێشەی ئەو دنیا لە گەڵ خۆی هەڵ بگرێ ٠

دووەم : کەڵك وەرگرتنو دەستکاری نەك تەنها دابڕین :ـ

هەروەها خاوەنداریتی تایبەتی ، خاوەنداریتی دەستکارییو کـەڵك وەرگرتن لەو سامانەیە نەك تەنها دابڕکردنی لە کۆمەڵ ، چونکە ئەگەر بەنەزانیو گەوجی دەستکاری ئەو سامانە بکات ، بە شێوەیەك کـە زیان بگەیەنێ بە یەکێکی تر ، یان بە کۆمەڵ وە یان بە خـۆی ، کۆمەڵ بۆی هەیە دەست بگرێت بەسەر سامانەکەیدا ، چونکە مافی خاوەنداریتـی بەستراوە بە چاکیو ژیری دەستکارییو کەڵك وەرگرتن لەو سامانە :

(ولا تؤتوا السفهاء اموالكـم التي جعـل الله لكم قياماً) النسـاء/٥

واته : سامانی خۆتان مەدەن بە دەستی ئەو گێلانەی نازانن چۆن سوودی لێ وەربگرن ۰

ئەمە خالێکی زۆر گرنگە لە ڕژێمی ئیسلامدا،چونکە سامان لە وڵاتی ئیسلامدا ، بە پێی ئەو سەرەتایە بە فیڕۆ ناڕوات ، وە جێگای تایبەتی خۆی ئەگرێت ، ئەمیش هۆیەکی گرنگە بۆ پەرەسەندنی سامانی نەتەوە ۰

سێهەم : ڕێگانەدان بە کۆبوونەوەی سامان لای ژمارەیەکی کەم لەخەڵکی :

ڕێگە نەدان بە کۆبوونەوەی سامانو دابڕکردنی لە کۆمەڵ لە لایەن ژمارەیەکی کەم لە دەولەمەندان **(کی لا یکون دُولة بین الاغنیاء منکم)** الحشر/٧ واتە : بۆ ئەوەی سامان تەنها لە نێوان دەولەمەندەکاندا ئاڵوگۆڕی پێنەکرێت ، وە هەژاران بێبەش بن لێی ۰۰ وەکو ئێستا لە وڵاتە سەرمایەدارەکاندا خاوەنی سەرمایە گەورەکان بە ئارەزووی خۆیانو بە پێی بەرژەوەندی تایبەتی‌یان ڕامیاری ئەو وڵاتەو ، کاروباری ناوخۆو دەرەوەی وڵاتەکەش دیاری ئەکەن ۰ هەر ئەمەشە ئەبێتە هۆی دروست بوونی دابڕکردن (احتکار) لە وڵاتەکاندا کە بارێکی زۆر زیان بەخشەو ناڵەبارە لە ژیانی ئابووری هەموو وڵاتێکا ، وە بەردی بناغەی دروست بوونی سەرمایەداری‌یە ۰

بۆ بەرگری لەو بارە ناڵەبارە ، ڕژێمی ئیسلام ڕێژەیەك لەو سامانە وەرئەگرێتەوە لە خاوەن سامانەکانوخەرج ئەکرێت لە سوودی هەژارانو بەرژەوەندی‌یە گشتی‌یەکاندا ، وە بۆ کەم کردنەوەی جیاوازی چینایەتی‌و نزیك کردنەوەیان لە یەکتری بەکار ئەهێنرێت ۰

ڕوداێکی گرنگ لە مێژووی ئابووری ئیسلامدا ئەو ڕێبازەی(مبدأ) سەئاندوە ئەویش ئەوەیە : لە کاتێکا پێغەمبەرو (د۰خ) هاوڕێ

موسڵمانەکانی کۆچیان کرد لە مەکەوە بۆ شاری مەدینە بۆ ڕزگار بوونیان لە ستەمو چەوساندنەوەی قورەیشەکان، بێ گومان بە سەڵتی (تەنهـــا خۆیان) کۆچیان کرد چونکە نەیانتوانی بە ئاشکرا لەناو مەکەدا باربکەن، بەڵام کە گەیشتە مەدینە ، خەڵکی ئەو شارە یارمەتیو کۆمەکێکی گەورەو بێ وێنەیان پێ کردن ، کە گەورەترین کۆمەکە لە مێژووی مرۆڤایەتیدا ،کە بگاتە ئەو ڕادەیەی بیروباوەڕ ئەوەندە کار بکاتە سەر مرۆڤ،هـەمووی‌ان بکات بەبرا بەدڵو بە گیانو ، بە کردەوەش برایەتی خۆیان بسەلمێنن ٠

بەڵێ خەڵکی مەدینە تێکڕا کۆچەرەکانی مەکەیان کرد بە هاوبەشی ژیانی خۆیان ، لە هەموو سامانو پێویستییەکی ژیاندا ، وە بە ئارەزووی دڵی خۆیان بەبێ ئەوەی دەسەڵاتێك زۆریان لێ بکات ٠

بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا جیاوازی مابوو لە نێوان خەڵکـــی مەدینەو کۆچەرەکانی مەکەدا ،لەبەر ئەوە کاتێ کە هۆزی بەنی نەزیر خۆیان دا بە دەستەوە ، ئەو سامانو دەستکەو تانەی کە دەست موسڵمانەکان کەوتبوو لەو ڕووداوەدا،پێغەمبەر (د٠خ) دابەشی کرد بەسەر هەموو کۆچەرەکاندا، وە تەنها دوو کەسی خەڵکی مەدینەی لەو دەستکەوتەدا بەشدار کـرد ، چونکە ئەوانیش وەکو کۆچەرەکان هەژار بوون ٠ لەبەر ئەوە تا ڕادەیەك جیاوازی نێوانیان کەم بووەوەو هەژارەکان ئاستی ژیانان بەرز بوویەوە٠

چوارەم : دانانی سنوری کاتی بۆ خاوەندارێتی تایبەتی :

دانانی سنووری کاتی بۆ خـــاوەندارێتی تایبەتیو ، بەستنـەوەی بەژیانی خاوەنەکەیەوە ، واتە خاوەندارێتی تایبەتی ئەبڕێتەوە بە کۆتایی هاتنی ژیانی خاوەنەکەی واتە : مردنی ؛ چونکە هەڵو مەرجـی کـەڵك وەرگرتنو بەردەوامی کەڵك وەرگـــرتن ، کـــە دوو هۆی سەرەکین بۆ

خاوەندارێتی ، بە مردنی خاوەنەکەی کۆتایی دێت ٠ لەبەر ئەوە ئیسلام ماوەی ئەوەی نەداوە کە خاوەن سامان خۆی پاشە ڕۆژی سامانەکەی دیاری بکات ، بە ئارەزووی خۆی بە هەر کەسێك ، وە یان بە هەر شێوەیەك بیەوێت ، بێبەخشێتو لە ناوی بەرێت ، وەکو ڕژێمی سەرمایەداری ، کە دەسەڵاتی بێسنووری داوە بە خاوەن سامان بۆ دەستکاری سامانەکەی لە پاش مردنی بە ئارەزووی خۆی ٠

وە یان وەکو هەندێ وڵاتیان میراتی بۆ کوڕی گەورە بەجێ ئەمێنێ، بۆ ئەوەی سەرمایەکە بڵاوە نەکات٠ بەڵام ئیسلام یاسای تایبەتی داناوە بۆ میراتیو دابەش کردنی بەسەر کەسو کاردا ، کە لایەنێکی گرنگە لە دابەش کردنی ساماندا،وە هۆیەکە بۆ دووبارە دابەش کردنەوەی بەسەر زۆرترین ژمارە لە خەڵکیدا ، بە دابەش کردنی سامانی بەجێماو بە سەر کەس و کاری خاوەنەکەیدا ٠

وە تەنها دەسەڵاتێك ئیسلام داویەتی بە خاوەن سامان ، لەو سامانەی لە دوای بەجێ ئەمێنێ ، سێیەکی ئەو سامانەیە کە خوای گەورە پێی ئەبەخشێت ، ئەویش لە پێناوی هێنانەدی دوو ئەنجامی گرنگدا ، ئەوانیش :

١ ـ بێگومان مرۆڤ لەکاتێکا دێتە سەر کاتی نزیك بوونەوە لە مردن ، ئیتر هیچ هیوایەکی بەم جیهانە نامێنێ ، وە هیچ ئارەزوو و ئاواتێکی دینایی نامێنێ ، چونکە چاوەڕێی جیهانێکی ترە ، کە جیهانی هەمیشەیی یە،لەبەر ئەوە ئەو بەشەی پێی بەخشراوە لە سامانەکەی باشتر وایە بەکاری بهێنێ لە ڕێگای چاکەدا ، لە گەڵ دەست کورتو هەژاراندا، وە لە ڕێگای بەرژەوەندی کۆمەڵدا ٠ واتە ئەم بەخشینە کارێکی

گرنگی هەیە بۆ بەدی هێنانی دادگەری کۆمەڵایەتی‌دا ، کە لایەنی هەرە گرنگە لە ڕژێمی ئابووری ئیسلامدا .

٢ ــ خاوەن سامان بەو بەشەی پێی بەخشراوە ئەتوانێ دوا ڕۆژێکی باشتر ، یان ژیانێکی باشتر لە جیهانی نوێدا ــ کە بۆی ئەچێت ــ بە دەست بهێنێ ، بە بەکارهێنانی ئەو سامانەی لە ڕێگای چاکەو دەست گرۆیی هەژاراندا . وە یان لە بەرژەوەندی‌یە گشتی‌یەکاندا . چونکە خوای گەورە پاداشتی ئەو چاکەیەی ئەداتەوە لە جیهانی هەمیشەیی‌دا .

کەوابوو دیاری کردنی ماوەی خاوەندارێتی تایبەتی ، دوو ئەنجامی گرنگی هەیە :

یەکەم : دابەش کردنی سامان بەسەر ژمارەیەکی زۆر لە کەس‌و کاری خاوەن ساماندا . وە دووەمیان : بەخشینی ئەو بەشەی بە خاوەن سامان بەخشراوە ، لە ڕێگای چاکەو دەست گرۆیی هەژارانو ، بەرژەوەندی‌یە گشتی‌یەکاندا . وە هۆیەکی گرنگە بۆ دووبارە دابەش کردنەوەی داهات . وە ئەبێتە هۆی بڵاو بوونەوەی سامان بەناو زۆربەی کۆمەڵدا ، وە کەم کردنەوەی جیاوازی نێوان هەژارو دەوڵەمەند .

بەڵام ئەگەر یەکێك مرد ، وە کەس لە دوای بەجێ نەما ، ئەو سامانەی لە دوای بەجێ ئەمێنێ دەوڵەت دەست ئەگرێت بەسەریاو ئەخرێتە گەنجینەی گشتی وڵاتەوە و بەکار ئەهێنرێ بۆ سوودی گشتی کۆمەڵ .

ڕێگاکانی بە دەست هێنانی خاوەندارێتی

یەکەم : کارکردن (العمل) :

ڕێبازی ئابووری ئیسلام کارکردنی بە هەموو جۆرە ڕەواکانیەوە ، بە تاکە ڕێگای بە دەست هێنانی خاوەندارێتی داناوە ، وە ماوە نادات هیچ کەس بە خۆڕایی ببێتە خاوەن سامانو دارایی لە سەر مافی یەکێکی‌تر **(للرجال نصيب مما اكتسبوا وللنساء نصيب مما اكتسبن) النساء/٣٢ ٠**

واتە : پیاوان بەشیان هەیە لەوەی پەیدای ئەکەن، وە ئافرەتانیش بەشیان هەیە لەوەی پەیدای ئەکەن ٠ لەبەر ئەوە گرنگیەکی زۆری داوە بە ئیشوکار کردن بە ڕادەیەك ، ئەو گرنگی‌و ڕێز لێنانەی ئیسلام داویەتی بە کارکردن هیچ ڕژێمێك لەم سەر دەمەدا نەیداوەتێ ٠ پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : (ئەگەر یەکێك کۆتایی ژیانی هاتو نەمامێکی پێ‌بوو با بینێژێ) ٠

هەر چەندە ڕژێمەکانی‌تر لە ژێر پاڵەپەستۆی شۆڕشی کرێکاران دژی خاوەن کارەکان ، بۆ لابردنی زۆرداری‌و چەوساندنەوە لە سەریان، لایان کردۆتەوە بەلای کرێکارانەوە بە نیازی خۆیان ٠

بەڵام ئیسلام لە سەرەتای سەر هەڵدانیەوە ، هەمان گرنگی داوە بە کرێکارو کارکردن ، وە هانی خەڵکی داوە بۆ کارکردن ٠ وە ماوەی ئەوەی نەداوە کەسێك هەبێ بتوانێتو کار نەکات ٠ وە ببێ بە بار بە سەر یەکێکی ترەوە ٠

لە قورئانی پیرۆزدا لە ٣٦٠ ئایەتا ناوی کارکردن هاتووە ، وە لە ١٠٩ ئایەتا ناوی کردار هاتووە ٠ ئەمەش ئەوە دەرئەخات ، کە تا چ

ڕادەیەك گرنگی دراوە بە کارکردن لـە ئیسلامدا ٠ وە لـەو گرنگیو بایەخەی دراوە بە کارکردن ئەمانەی خوارەوەن :

١ ـ کارکردن ئابڕووی مرۆڤە : پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : (بە ئابڕووترین دەستکەوت ئەوەیە ، مرۆڤ بەدەستی خۆی بـە دەستی بهێنێ) چونکە کارکردن لە پێناوی پاراستنی کەرامەتو ڕزگار بوون لە پێویستیو نەبوونییە ٠ هـەروەها فەرموویەتی : (هـەرگیز کـەستان خواردنێکی نەخواردووە ، کە باشتر بێت لەوەی بـە کاکردن پـەیدای ئەکات ٠ داودی پێغەمبەری خوا سەلامی خوای لە سەر بێت بە کارکردن ژیاوە) ٠ هەروەها فەرموویەتی : (خوا بەندەی خاوەن باوەڕو خـاوەن پیشەی خۆش ئەوێت) ، عائشەی خێزانی پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی: (تەشی بە دەستی ئافرەتەوە باشترە لە ڕم بە دەستی جەنگاوەرێکەوە لە پێناوی خوادا) ٠

٢ ـ کارکردن خوا پەرستییە : لە لایەکی تریشەوە خوای گەورە کارکردنی ، ئەوەندە ڕێز لێ ناوەو نرخی داوەتێ ، تا گەیاندویەتە پلەی خوا پەرستی ، کە بناغەی هـەموو ڕژێمەکانـی ئیسلامەو پیرۆز ترین لایەنیەتی ٠ هەروەها دایناوە بە پاڕانەوەو داوای لێبووردن لە خوا ، وە سوپاس کردنی خوا ، لەو ڕووەوە٠ پێغەمبەر فەرموویەتی: (کارکردن خواپەرستییە) هەروەها (د٠خ) فەرموویەتی : (هەندێك گوناە هەن ، نە نوێژو ، نە حەجو نە عەمرەش پاکیان ناکەنەوە ، بەڵام پەژارەی بـە دەست هێنانی بژێوی پاکیان ئەکاتەوە) ٠ وا بزانم ئەم فەرموودەیە بەسە بۆ ئەوەی ڕوونی بکاتەوە ، کە ڕژێمی ئیسلام ، ڕژێمێکی (واقعی) یـەو هەموو پایەو بناغەکانی پێشکەوتنی کۆمەڵایەتیو ئابووریو٠٠هتد٠تێدایە٠ مسلمی کوری یەسار ئەگێڕێتەوە:جارێکیان چەند کەسێك لە ئەشعەریەکان

لە کاروانێکدا هاتن بۆ خزمەتی پێغەمبەر(د٠خ) وتیان ئەی پێغەمبەری خوا : کەس لە دوای پێغەمبەر (د٠خ) باشتر نییە لە فلانە کەس ـ کە لە گەڵ ئێمەدایە ـ ، بە ڕۆژ بەڕۆژووە ، کە لە جێگایەك پشوو ئەدەین ، ئەو نوێژ ئەکات تا ئەکەوینە ڕێ ٠ پێغەمبەر (د٠خ) فەرمووی : ئەی کێ پێویستی بۆ ئامادە ئەکات و بەخێوی ئەکات ؟ وتیان : ئێمە ، فەرمووی: دە ئێوە هەمووتان لەو باشترن !) هەروەها (د٠خ) فەرموویەتی : (خوای گەورە ڕقی لە بەندەی بێ ئیشە) ٠

٣ ـ کارکردن ئەرکی سەرشانە (فەرزە) : ـ ڕێبازی ئیسلام بەوەوە نەوەستاوە کە هانی مرۆڤ بدات ، وە ئاراستـەی بکات بۆ کارکردن ، بەوەی کە کاری داناوە بە ئابڕووی مرۆڤ لـــە لایەك ، وە دایناوە بـــە خوا پەرستی لە لایەکی ترەوە ، بەڵکو کارکردنی فەرز کردووە لە سەر هەموو مرۆڤێکی خاوەن توانا **(هو الذی جعل لکم الارض ذلولاً فامشوا في مناکبها وکلوا من رزقه) الملك/١٥** واتە: خوا زەوی مل کەچ کردووە بۆتان ، وە بە هەموو قوژبنەکانیا بگـەڕێن ، وە لـە بەرهەمی بخۆن ٠ لێرەدا خوای گەورە فەرمانی داوە کـە ئەبێ هـەموو کەسێك بـەپێی توانای خۆی ، لە سەر ڕووی ئەم زەوییە ، لە پێناوی ژیاندا بگەڕێتەو تێبکۆشێت ٠ ئیسلام بە یاسای تایبەتی ، کارکردنی فەرز کردووە لـە سەر شانی مرۆڤ ، وە هیچ کەسێکی خاوەن توانا لە کۆمەڵی ئیسلامدا، نابێ بێکار بمێنێتەوە ٠ پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : (گەڕان بە دوای ڕۆزی حەڵاڵدا، فەرزێکە لە سەروو فەرزەکانەوە)٠ هەروەها فەرموویەتی: (خوای گەورە ئەفەرمووێ : ئـەی بەندەی من دەست ببزوێنـە ڕۆزیت ئەدەم) ٠ کەوابوو خوا بۆ هیچ کەس نابارێنێ لە ئاسمانەوە ، بەڵکـــو ئەبێ هۆیەك هـــەبێ بۆ وەرگرتنـــی ئەو ڕۆزییە لێی ، ئەو هۆیەشـــ تەنها کارکردنە ٠

لێرەدا دەوڵەتی ئیسلام لێپرسراوە لە کارپێدانی هەموو کەسێك کە بتوانێت کار بکات ، بۆ ئەوەی ژیانی خۆیی‌و خێزانی دابین بکات ، وە دەوری خۆیشی ببینێ لە بەرهەمی نەتەوەدا . وە هاوبەشی بکات لە پێشخستنی وڵات‌و بەرز کردنەوەی ئاشی ژیانی هاووڵاتیان . ئەنەسی کوری مالك ئەگێرێتەوە : (جارێکیان پیاوێك هاتە خزمەت پێغەمبەر (د.خ) داوای یارمەتی لێ کرد . پێغەمبەر (د.خ) فەرمووی : لە ماڵەوە هیچت نییە ؟ پیاوەکە وتی : هەندێ کەل‌و پەل‌و پێخەفە شرەو جامێکی ئاو خواردنم هەیە . پێغەمبەر فەرمووی : برۆ بیانهێنە بۆم . پیاوەکە رۆیشت‌و هێنانی . پێغەمبەر لێی وەرگرت‌و هەستا لە ناو خەڵکەکەدا وتی: کێ ئەمانەم لێ ئەکرێ ؟ زەلامێك وتی : من ئەیانکرم بە درهەمێك. پێغەمبەر فەرمووی : کێ زیاتر ئەدات ؟ زەلامێکی‌تر وتی : من ئەمەوێ بە دوو درهەم . پێغەمبەر شتەکانی دایەو ، دوو درهەمەکەی لێ وەرگرت ، دای بە پیاوەکەو، فەرمووی : برو بە درهەمێکیان خواردەمەنی بکرە بۆ منداڵەکانت ، وە بە درهەمەکەی‌تر تەورێك بکرەو بۆم بهێنە ، پیاوەکە رۆیشت تەورەکەی کری‌و هێنای . پێغەمبەر (د.خ) لێی وەرگرت‌و بە دەستی خۆی کلکی خستە تەورەکە و دای بە دەست پیاوەکەو‌و فەرمووی : برۆ دار ببرە لەو کێوەو بیهێنە بازاڕ بیفرۆشە، وە دوای پانزە رۆژ سەرم لێ بدەرەوە .

پیاوەکە پاش ماوەی دیاری کراو هاتەوە خزمەت پێغەمبەرو (د.خ) وتی : لەم ماوەیەدا دە درهەمم پەیدا کردووە ، بە چەند درهەمێکی جل‌و بەرگ‌و پێخەفم کریوە ، بەوی تریشی خواردەمەنی . پێغەمبەر (د.خ) فەرمووی : ئەمەت باشترە لەوەی کە لە رۆژی قیامەتا داوای یارمەتی لە خەڵك کردن واتە سواڵ کردن ـ لەکە بێت بە ناو چاوتەوە.

ئەمە نمونەیە بۆ ئەوەی کە دەوڵەتی ئیسلام لێپرسراوە لـە دابین کردنی ئیشوکار بۆ هەموو کەسێك ، وە نە تەنها ئامادەکردنی کار بۆی، بەڵکو لێپرسینەوەش لە ئەنجامی کارەکەی ٠

٤ ـ کارکردن خەباتە (جهاد) لە ڕێی خوادا : هەروەها ئیسلام کارکردنی داناوە بە خەبات لە ڕێگای خوای گـــەورەدا ، لەو بارەیـەوە پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : (گەڕان بە دوای ڕۆزی حەڵاڵدا خەباتـــە لە ڕێگای خوادا) ٠

ئەگێڕنەوە جارێکیان لاوێکی پێکەوتوو زۆر بـە چالاکـــی بەلای کۆمەڵێکدا تێپەڕی ، کـە لە خزمەت پێغەمبەرا (د٠خ) دانیشتبوون ٠ وتیان ، سەیرکەن ئەو لاوە ، خۆزگە ئەو چوستو چالاکیەی لە پێناوی خوای گەورەدا بوایا ٠ پێغەمبەر (د٠خ) فەرمووی : وا مەڵێن ، چونکە ئەگەر ئەو چالاکیەی لە پێناوی خۆیدا بێت ، کە بژیو پێویستی بە کەس نەبێت ئەوە لە پێناوی خوای گەورەدایە ٠ وە ئەگەر لـە پێناوی دایكو باوکێکی پیردا بێت یان بۆ ژیاندنیماڵو منداڵەکەی بێت ، ئەوە هــەر لە پێناوی خوای گەورەدایە(٣١) ٠

دووەم : پێویستی :

لە خاڵی یەکەمدا ـ کارکردن ـ وتمان تەنها ڕێگا یەك کە ئیسلام بڕیاری لەسەر داوە بۆ خاوەندارێتی تایبەتی ، کارکردنە ٠ بەڵام ئێمە

(٣١) لەقراآت في الاقتصاد الاسلامی/دکتور فاضل الحسبوە ٠

له باسی گیروگرفتی ئابووریدا ئەوممان ڕوون کـــردەوە ، لە کۆمەڵدا بەشێك هەن بە هۆی کەمو کوڕی ژیری ، یا لەشی‌یەوە ، ناتوانن هیچ داهاتێك بە دەست بهێنن ، وە دەزگای دابەش کردنی ئیسلام پێویستی ئەوانی بە هۆیەکی گرنگ داناوە ، بۆ بەشدار بونیان لـــە داهاتـــی نەتەوەو بەڕێوە بردنی ژیانیان بە شێوەیەك کە مل کەچو ناچاری هیچ کەسێك ،وە یان هیچ کارێکی ناڕەوا نەبن لە پێناوی ژیاندا ٠

لێرەدا لە ڕێگاکانی بە دەست هێنانی خاوەندارێتی‌دا ، ئیسلام هەمان باری ڕەچاو کردووەو پێویستی ئەوانی داناوە بە هۆی بە هێنانی خاوەندارێتی بۆیان ، کە مافێکی ڕەوای خۆیانەو هیچ منەتێکـی نییە ، چونکە هەروەکو ئەزانین هەموو سامانێك لەم جیهانەدا هـی خـــوای گەورەیە ، خاوەنەکەی تەنها فەرمانبەرێکە لەو سامانەدا ٠ وەرگرتنـــی ئەو ڕێژەیەش ئەرکی سەر شانی دەوڵەتە ٠

هیچ کەس بۆی نییە شانازیان بە سەردا بکات ، وە یان شانازی بە خۆیەوە بکات ، کە بەشداری کردووە لە کۆمەکی هەژاراندا ، چونکە ئەو کەسە تەنها فەرمانبەرێتی خۆی لـەو سامانەدا بەڕێوە بردووە ، وە بە تەواوی ئەو سامانە هی خۆی نییە ، تا شانازی پێوە بکات ، بەڵکـــو خوای گەورە بەشێکی ئەو سامانەی ئەوانی دیاری کردووە بۆ هەژاران٠

(والذين في اموالهم حق معلوم للسائل والمحروم/المعارج) ٢٤ـ٢٥

واتە : ئەوانەی لە سامانەکانیاندا مافی دیاری کراو هەیە بۆ سوالکەرو نەداران٠کەوابوو مافی ڕەوای خۆیانە٠هەروەها پەروەردگار فەرموویەتی

(انما الصدقات للفقراء والمساكين والعاملين عليها والمؤلفة قلوبهم وفـي الرقاب والغارمين وفي سبيل الله وابن السبيل فريضة من الله التوبة/٦٠

سێهەم :

بێجگە لە کارکردنو پێویستی ، کە باسمان کـــردن ، چـــەند ڕێگایەکی‌تر هەن بۆ خاوەندارێتی تایبـــەتی ، ئـــەوەی شـــایانی باســـە ئەمانیش هەموویان ئەنجامی کارێکی لەوە پێش ئەنجام دراون وەکو :

١ ـ میراتی:میراتی ڕێگایەکە بۆ بە دەست هێنانی خاوەندارێتی لە ئیسلامدا ، ئەویش مرۆڤ پاش مردنی . ئەو سامانەی لە دوای بەجێ ئەمێنێ ، دابەش ئەکرێت بە سەر ئەو کەسانەی لە دوای بەجێ ماون ، بە ڕێژەیەکی دیاری کراو لە یاساکانی ئیسلامدا ٠

هەروەها وتمان میراتیش ئەنجامی کارێکە کە لەوە پێش ئەنجـام دراوە ٠٠ میراتی کارێکی گرنگی هەیـــە لـــە کاروباری ئابووریدا ، وە هاندەرێکی گەورەیە بۆ هەوڵدانو زیاتر کارکردنی مرۆڤ ؛ چونکە لـــە لایەك دووبارە دابەش کردنەوەی داهاتە لە کۆمەڵدا ، وە بڵاو بوونەوەی بەسەر ژمارەیەکی زۆردا لە بریتی یەك کەس ٠ وە لە لایەکی تریشەوە مرۆڤ کە لێی ڕوون بوو پاش خۆی منداڵەکانی یان کەسو کاری سوود لەو سامانو داهاتەی وەرئەگـــرن ، زۆر بە شادمانی‌یەوەو بەو پـــەڕی دڵسۆزی‌یەوە هـــەوڵ ئـــەدات وە تێ ئەکۆشێت بۆ بـــە دەست هێنـــانی داهاتێکی بەرز . بۆ ئەوەی ژیانی ئەوانی باشتر پێ دابین بکات کە لە دوای بەجێ ئەمێنن ٠

٢ ـ دەستکەوتی جەنگ : مەبەست لە دەستکەوتی جەنگ ئەو سامانو شتومەكو کەلو پەلانەیە لە ئەنجامی جەنگدا لە گەڵ دوژمنانی ئیسلامدا دەست ئەکەوون ٠ ئـــەم دەست کەوتە پێنج یـــەکی دابـــەش ئەکرێت بە سەر ئەوانەی لەم ئایەتەی خوارەوەدا دیاری کراوون **(واعلموا انما غنمتم من شیء فان لله خمسه وللرسول ولذی القـــربی والیتامـــی والمساکین وابن السبیل) الانفال/٤١** واتە : بزانن ئەو دەستکەوتـــەی لە جەنگدا دەستتان ئەکەوێت پێنج یەکی بۆ خـــواو پێغەمبەری خـــواو خزمانی‌و هەتیوانو بێچارانو ڕێبوارانە ٠

بەڵام لـــە سەردەمی عومەری کوڕی خـەتابا (خ) دوو بەشـــی پێغەمبەرو (د٠خ) خزمانی خرایە سەر بەشی یەکەم کە ئەویش بەکـــار ئەهێنرێت بۆ بەرژەوەندیە گشتییەکان ، وەکو چاك کردنی ڕێگاو بان، دروست کردنی مزگەوتو خەستەخانە و قوتابخانەو ٠٠ هتد(٣٢) ٠

پەرەپێدانی خـاوەنداریتی

لە کاتێکا کە خاوەنداریتی تایبەتی سروشتێکی تایبەتی هەیە لە ڕژێمی ئیسلامدا ، وە ڕێگای دیاری کراویش هەیە بۆ بە دەست هێنانی،هەروەها پەرەپێدانیشی سەربەست نەکراوە ، کە هەر کەسە بە ئارەزووی خـۆی پەرەی پێبدات ، وەکو ڕژێمی سەرمایەداری ، بەڵکو مرۆڤ لە ئیســلامدا ئەوەندە سەربەستی پەرەپێدانی خاوەنداریتی تایبەتی هەیە کە لە سنووری پەرەپێدانێکی ڕەوادا بێت ، وە بگونجێت لە گەڵ ڕێبازو مەبەستەکانـــی ئیسلام ٠ لەبەر ئەوە ئیسلام دەست ئەخاتە پەرەپێدانی سامانو دارایی‌و ئاراستەی ئەکات ، وەکو لەم خاڵانەی خوارەوەدا ڕوون ئەبێتەوە :

١ ـ پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : (هەر کەسێ گزیمان لێ بکات ـ بمان خەڵەتێنێ ـ لە ئێمە نییە ـ واتە موسڵمان نییە) لە هەموو کارو باری ژیاندا ، بە تایبەتی لە کـاروباری کڕینو فرۆشتنو ئاڵو گۆڕدا : پێویستە موسڵمان بە هیچ شێوەیەك گزی نەکاو ، درۆ نەکـاو ، کـەمو کوڕی شمەکی نەشارێتەوە ، وە دەستی خەڵکی نەبڕێت ، بەڵکـــو ئەبێ هەموو شتێ لە جێی خۆیداو بە نرخی ڕاستە قینەی خـۆی بفرۆشێت ٠ پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : کڕیارو فرۆشیار بۆیان هـەیە پەشیمـان ببنەوە لە یەکتر ، خۆ ئەگەر لە ئاڵو گۆڕەکەیاندا ڕاستیان کرد لـە گەڵ

(٣٢) النظام المالی الاسلامی المقارن/الدکتور بدوی عبداللطیف ٠ لاپەرە/١٢١ ٠

یەکتری ، کەمو کوڕی شمەکیان دەرخست ئەوا خوایش فەڕبەرەکەتـ ئەخاتە کارەکەیانەوە ، بەڵام ئەگەر کەمو کوڕی شمەکەکانیان شاردەوە ، درۆیان تێدا کرد خوایش فەڕی کارەکەیان هەڵئەگرێ) • چونکە گـزیو دەست بڕین لە ئیشو کاردا زیان بە کۆمەڵ ئەگەیەنێ • لە ئیسلامدا نابێ هیچ کەس زیانی کەسێکی تری پێ خۆش بێت • وەکـــو پێغەمبەر (د•خ) فەرموویەتی : (کەستان باوەڕی نابێ تا ئەوەی بۆ خــۆی پێی خۆشە بۆ براکەشی پێی خــۆش بێت) هەروەهـــا لەم بارەیەوە خـــوای گـــەورە فەرموویەتی : (اوفوا الکیل ولا تکونوا من المخسرین ، وزنوا بالقسطاس المستقیم ولا تبخسوا الناس اشیاءهـــم ولا تعثـــوا في الارض مفسدین) الشعراء/١٨١ـ١٨٣ واتە گزی مەکەن لە تەرازوو و کێشـــانەدا وە زیانبەخش مەبن بە تەرازوی هاوسەنگ شت بکێشن دزی لە شمەکـــی خەڵکی مەکەنو خراپەو بەدڕەفتاری لە زەویدا بڵاو مەکەنەوە •

٢ ـ دابڕکردن (الاحتکار) :ـ هەروەها دابڕکردن لـــە ئیسلامدا کارێکی ناڕەوایە ، زیانێکی گەورە ئەگەیەنێ بە کۆمەڵو ئابووری وڵات ، لە پێناوی قازانجی چەند کەسێکا یان چەند کۆمپانیایەکدا ، کە دەست ئەگرن بە سەر بازاڕدا • لەبەر ئەوە پێغەمبەر (د•خ) فەرموویەتی:(هەر کەسێ چل ڕۆژ خواردەمەنیەك دابڕ بکـــات لە خەڵکی ، لە خـــوا دوور ئەکەوێتەوەو ، خوایش لەو دوورە) • چونکە ئەو کەسە دەست ئەگرێت بە سەر بازاڕداو بە ئارەزوی خۆی ، وە بە پێی بەرژەوەندی تایبەتـــی بەرهەمەکانی بە نرخی گران ئەفرۆشێت ، چونکە لە لایەکی تـــری بازاڕ لەو بەرهەمەی ئەوان دەست ناکەوێت • لەبەر ئەوە خەڵکی ناچـار ئەبێت چەند گرانیش بێت بیکڕێ ، بە تایبەتی پێویستییەکانی ژیان • بێگومان ئەمەش زیانێکی گەورەیە بۆ کۆمەڵ ، وە یاری کردنـــە بە ڕۆزی کۆمەڵو ئابووری وڵات بە گشتی •

لەبەر ئەوە ئیسلام زۆر بە توندی چـــووە بە گژیاو بەرگـــری لێ کردووە ، چونکە وەکو لە فەرموودەکەی پێشوودا ڕوون کرایەوە دابڕکەر دووره لە خوا ، وە ئەگەر پاش ماوەیەك پەشیمان بێتەوەو بیکـات بـــە حێریش ، هەر خوا لێی وەرناگرێت ٠

دابڕکردن هۆیەکی گرنگە بۆ بڵاو بوونەوەی بەدڕەفتاری ، چونکـە ئەوانەی کە هەژارن ناتوانن پێویستی یەکانیان بە گران بگرن٠ لەبەر ئەوە ناچار ئەبن لەپێناوی ژیاندا پەنا ببەنە بەر هەموو ڕێگایەك چ ناڕەوا، چ ڕەوا٠ هەر ئەو هۆیەش بوو وای لە عومەری کوڕی خەتاب(خ) کرد فەرمانبەرەکانی **سەردەمی خۆی وریا بکاتەوە پێیان ڕابگەیەنی کە : (هاوولاتیان برسی مەکەن با کافر نەبن) چونکە برسێتی دەردێکی ئەوەندە گرانـــە مرۆڤ ناچار بە کافر بونیش ئەکات ٠**

٣ ــ سوو ! سوو کە بەردی بناغەی سەرمایەداری یە لە ڕژێمـــی ئیسلامدا کارێکی زۆر ناڕەوایە ٠ بە پێی دەستوورەکانی ئیسلام ، نابێ **موسڵمانان بە هیچ شێوەیەك پەرە بە دارایی و سامانی خۆیان بدەن لـــە** ڕێگای خواردنی سووەوە٠خوای گەورە فەرموویەتی : **(وأحلّ الله البيع وحــرم الربا) البقرة/٢٧٥** واتە:خوا کڕین و فرۆشتنی حەڵاڵ کردووە ، **وە سووی حەرام کردووە ٠**

(ياايها الذين آمنوا لا تاكلوا الربا اضعافاً مضاعفـة واتقـــوا الله لعلكم تفلحون) الـعمران/ ١٣٠ واتە : ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێنـــاوە **سووی دووبارە لە سەر زیاد کراو مەخۆن ، پشت بە خـــوا ببەستن بۆ ئەوەی سەربکەون ٠**

هەروەها لەم بارەیەوە پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی: **(لعن الله آكل الربا وموكله وكاتبه وشاهديه وقال هم سواء)** واتـــە خوا نەفرینـــی

کردووه له سوو خۆر ، وه لەوەی سوو ئەدات ، له نوسەرەکەی ، لـه ئاگادارەکانی ، وه ئەفەرمووێ : هەموویان چوون یەکن ٠

له ڕژێمی ئیسلامدا پاره ، پاره به دەست ناهێنێ ، بەڵکو کارکردن پاره به دەست ئەهێنێ ٠ سوو هۆیەکه بۆ زۆر کردنی سەرمایەیـەك نـه بەرهەمی تێکۆشانو نه بەرهەمی کارکردنه ٠ چونکه پەره پێدانی سامانو دارایی له ڕێگای سووەوه ئەبێته هۆی هاتنه دەرەوەی سەرمایەیەکی زۆر له مەیدانی بەرهەم هێنانو ئاڵ و گۆڕدا،ئەویش ئەبێـە هۆی پەیدا بوونی بێکاریو بڵاوبوونەوەی نەبوونی له ناو دانیشتواندا ، سوو خۆرەکانیش به ئارەزوی خۆیان به سەرییەوه ڕائەبوێرن ٠

چونکه ئەو سامانەیان به ڕەنجی شان به دەست نەهێناوەو هیـــچ پشتیان پێوەی نەیەشاوه ، ئا لێرەدا جیاوازی چینایەتـــی پەیدا ئـەبێ وەکو وڵاته سەرمایەدارەکان) ٠

دکتور شاخت بەڕێوەبەری پێشووی بانقی ڕایخ له ئەڵمانیا ، لـه ساڵی ١٩٥٣ی زایینیدا له دمشق له وتارێکدا وتـــی : به عەمەلیەیەکـی ماتماتیکی بێ کۆتایی دەرئەکەوێت،که هەرچی دارایی هەیه لەسەر ڕووی ئەم زەوییه بەرەو دەستی کۆمەڵێك له سوو خۆرەکانی جیهان ئەڕوات ٠

چونکه ئەوان هەمیشه قازانج ئەکەن ، بەڵام قەرزارەکانیان هەندێ جار قازانجو هەندی جاریش زیان ئەکەن ، له بەر ئەوه له کۆتاییدا بـه حسابی ماتماتیکی ئەبێ هەمووی بەرەو ئەوان بڕوات که هەمیشه قازانج ئەکـەن ٠

٤ ــ قەدەغه کردنی بازرگانی به شتومەکی ناڕەواوه :

وەکو بازرگانی به خواردنەوەی سەر خۆش کەر و بازرگـــانی بـه

ئابڕووی خەڵکی‌و ، بازرگانی لە گەڵ دوژمندا ۰۰۰ هتد ۰ هەروەها قومار کردن بە هەموو جۆرەکانیەوە ، وە بازرگانی بە هەر شتێکەوە، یان بەرهەم هێنانی هەر شتێ کە زیانی مادی‌و گیانی‌و ویژەیی۰۰هتد۰۰ بگەیەنێ بە کۆمەڵ ، یان زەمینە خۆش بکات بۆ بڵاوبوونەوەی خراپەو بەدڕەفتاری لە کۆمەڵدا ۰ وە بازرگانی بە فلیمی (جنسی)و سیخوڕی‌و ئەو جۆرە فلیمانەی هانی خەڵکی ئەدەن بۆ خراپە ، وە مرۆڤ توشی گرێ کوێرەی دەروونی ئەکەن ۰ هەروەها ئەو گۆڤارو ڕۆژنامەو پەرتو کانەی کە مەبەستیان بڵاوکردنەوەی هەستی (جنس)و پیاو کوشتن‌و هونەرەکانی تاوانکاری ، ئەوانەی کە زایونزمەکان دەستیان گرتووە بە سەریانداو ئاراستەیان ئەکەن بۆ مەبەستە گڵاوەکانیان ، ئەویش بۆ بڵاوکردنەوەی بێ ئابڕوویی‌و بەدڕفتاری‌و بەرەڵایی‌یە لە هەموو جیهاندا ۰

٥ ـ کۆکردنەوەی دارایی‌و نەخستنەکاری :

کۆکردنەوەی دارایی‌و نەخستنەکاری کارێکی ناپەسەندە ، چونکە ئەبێتە هۆی کشانەوەی هەندێك سەرمایە لە مەیدانی کارو بەرهەم ، هێناندا ۰ لەبەر ئەوە ئیسلام هانی خەڵکی داوە بۆ ئەوەی دارایی کۆنەکرێتەوە دوور لە بەرهەم‌و مەیدانەکانی ، بەڵکو ئەبێ هەمیشە لە کۆڕی کارو بەرهەم هێناندا بێت بۆ ئەوەی ئابووری وڵات بە خێرایی گەشە بکات‌و تەنگ‌و چەڵەمەی ئابووری ڕوونەدات ۰

خوای گەورە هەڕەشەی کردووە لەوانەی بەو شێوەیە پارە کۆئەکەنەوە ، وە نایخەنە کارەوە **(ویل لکل همزه لمزة ، الذي جمع مالاً وعدده ، يحسب ان ماله اخلده ، كلا لينبذن في الحطمة)الهمزة/١ـ٤**

واتە : دۆزەخ بۆ ئاوانەی کە پارە کۆئەکەنەوەو (نایخەنە مەیدانی کارەوە) هەر ئەیژمێرن ، وا ئەزانن پارەکەیان نەمریان ئەکات، وا نییە، ئەوان بەرەو دۆزەخ ئەبات ۰

ئیسلام چارەسەرێکی گرنگــی بۆ ئەم ڕەواڵەتە داناوە ، ئەویش زەکاتە ، کە لە سەدا (٥ر٢)ی پارە ئەبات هــەموو ساڵێك ، وە وای لێ دێت ئەو پارەیەی کۆیان کردۆتەوەو نایخەنەکارەوە،بەرەو کەم بوونەوەی ئەبات ٠

هەروەها ماوە نادرێت بە پەرەپێدانی ئابووری لە هیچ ڕێگایەکــی ناڕەواوە ، وەکو زۆرداریو داگیر کــردنو دزیو جەردەییو فروفێڵو هەر ڕێگایەکیتر لەو بابەتانە **(ولا تأکلوا اموالکم بینکــم بالباطل)** البقرة/١٨٨ واتە : بە ناڕەواو نا هەق سامانی یەکتری مەخۆن ٠

ڕێگاکانی خەرج کردن (ألانفاق)

وەکو لەمەو پێش ڕوونمان کردەوە ، سامانو دارایی بە گشتی هی خوای گەورەیە ، وە خوای گەورە کۆمەڵی کردووە بە جێگری خۆی لــەو سامانو داراییەدا بۆ کەڵك لێ وەرگرتنو بەکار هێنانی لــە ژیانــدا **(لله ملك السموات والارض) الشوری/٤٩** واتە : خــوا خــاوەنی زەویو ئاسمانەکانە ٠ مرۆڤیش وەکو ئەندامێکی کۆمەڵ مافی کــەڵك وەرگرتنی دراوەتێ ، کە بەکاری بهێنێ بۆ سوودی خۆی بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ یان لاوەکی (غیر مباشر) ٠

وە هەروەکو لە کــاروباری ڕۆژانەدا جێگــری کەسێك ئــەبێ فەرمانەکانی ئەو کەسە بەجێ بهێنێ ، هەر بەو شێوەیەش کۆمەڵ لەبەر ئەوەی جێگری خوای گەورەیە ، پێویستە لە فەرمانەکانی دەرنەچێت،وە بەبێ کەم وکوڕی جێبەجێ یان بکات ٠

لێرەدا هەروەکو ڕێگاکــانی بە دەست هێنــانی خاوەندارێتیو چۆنیەتی پەرەپێدانی دیاری کراوە،هەر بەو شێوەیەش چۆنیەتی خــەرج کردنی دەست نیشان کــراوە ، وە ئەبێ مرۆڤ گــوێ ڕایەڵی ئــەو

دەستوورانە بێت ٠

خوای گەورە فەرمانی داوە مرۆڤ لەو سامانەی بە دەستی‌یەوەیـە خەرج بکات **(وانفقوا مما جعلكـــم مستخلفين فيـه) الحـــديد/٧**

واتە : خەرج بکەن لەو سامانەی خوای گەورە ئێوەی کردووە بـە جێگری خۆی تێیدا ٠

بەڵام ئیسلام هەروەکو لە هەموو بارێکی ژیاندا مام ناوەندی‌یە ، لە خەرج کردنیشدا مام ناوەندی‌یەو ، فەرمانی کـردوە ئەبێ نە ئەوەندە دەست تەنگ بین کە هیچمان لێ هەڵنەوەرێ ، وە نە ئەوەندەش دەست بڵاو هیچمان بە دەستەوە نەمێنێ **(ولا تجعل يدك مغلولـة الى عنقك ولا تبسطها كل البسط فتقعد ملوماً محسورا) الاسراء/٢٩** هەروەهـا خوای گەورە فەرموویەتی : **(كلوا واشربوا ولا تسرفوا) الاعراف/٣١**

واتە : بخۆن‌و بخۆنەوە بەڵام زیادە خۆری مەکەن ٠

هەروەها کۆمەڵ بۆی هەیە دەست بخاتە کارو باری خەرج کردنەوە بۆ ئەوەی زیان نەگەیەنێ بە مرۆڤ ، وە یان بـــە کۆمەڵ ، وە یان بـە دەوڵەتی ئیسلام ، خوای گەورە فەرموویەتی : **(ولا تاتـوا السـفهاء اموالكم) النساء/٥** واتە : سامانەکـانتان مەدەن بە گەوجەکـــان ٠ مەبەست لەم ئایەتە ئەوەیە مرۆڤی گەوج ناتوانێ ســـامانی خۆی بـە شێوەیەك بەکار بهێنێ کە سوودی نە بۆ خۆی ونە بۆ کۆمەڵیش هەبێ ٠

لەبەر ئەوە دەوڵەتی ئیسلام دەسەڵاتـــی هەیە لە بریتی کۆمـەڵ دەست بخاتە سامانی ئەو جۆرە کەسانەوە ٠

خەرج کردن لە ئیسلامدا دوو جۆرە :

یەکەمیان : خەرج کردنی (فەرز) کە ئەرکی سەرشانی مرۆڤە ،وە ئەبێ ئەنجامی بدات پێی خۆش بێت یان نا ٠

دووهەمیان : خەرج کردن بە ویستی خۆی : واتـــە مرۆڤ بە دڵی خۆی ئەتوانێ ئەنجامی بدات وە یان نا ٠

خەرج کردنی فەرز بریتی‌یە لە خەرج کـردن لە ڕێگـــای خوادا ، ئەمیش چەند بەشێکە (فەرمانڕەواش بۆی هەیە کە بە زۆر ئەم خاڵانەی خوارەوە ئەنجام بدات بە لێ سەندنی سامان لە خاوەنەکەی بۆ ئەنجـام گەیاندنی ئەم خاڵانەی خوارەوە ئەگەر خۆی ئەنجامی نەدات) :

١ ـ خەرج کردن بۆ خۆیی‌و ماڵ‌و منداڵی‌و خزم‌و کەسووکاری : خوای گەورە فەرموویەتی : **(وبالوالدين احســاناً وبذى القربـــى)** النساء/٣٦ واتە : چاکەو یارمەتی بە دایک‌و باوک‌و خزمان بکەن ٠ وە پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : (کار کردن ئەگەر بۆ خۆ بەخێوکـردن بێت ، بۆ ئەوەی پێویستی بە کەس نەبێت ئەوە لە ڕێگای خوادایە ،وە ئەگەر بۆ دایک‌و باوک‌و منداڵ بەخێو کردن بێت ، ئەوە هەر لە ڕێگـای خوادایە ٠

بێگومان لای هەمووان ئاشکرایە کە مرۆڤ لێپرسراوە بەرامبەر بە ژیانی خۆیی‌و ماڵ‌و منداڵی‌و هەروەها لە ئیسلامدا لێپرسراویشە لە خزم‌و کەس‌و کاری ، وە ئەبێ بە پێی توانای خۆی بەشداری یارمەتـی دانی هەموو خزم‌و کەس‌و کاری بکات ٠

٢ ـ هەروەها خەرج کردنی فەرز بریتی‌یە لە هەموو خەرجیەك کە بێتە هۆی بەرز کردنەوەی ئاڵای ئیسلام‌و بڵاو کردنەوەی ، وە جێ‌بەجێ

کردنی دەستوورو فەرمانەکانی ٠ وە لە سەر میری ئیسلام پێویستە لە سامانی خاوەن سامانەکان وەربگرێت بۆ ئەو مەبەستانەی سەرەوە ،وە بۆ بەرز کردنـــەوەی ئاستی زانیـــاری‌و ڕۆشنبیری‌و تەندروستـــی موسلمانان(٣٢) ٠

ئەمەیە ڕێگای ئیسلام لە خەرج کردندا ، کەوا بوو هەر کـــەسێ سەرپێچی بکات،وە ڕێگایەکی تر بگرێتەبەر ، ئەوە دوورە لە ئیسلامەوە، وە ئیسلام لێ‌پرسراو نییە لـــەو **(انمـا المؤمنون الذين آمنوا بالله ورسوله ثم لم يرتابوا وجاهدوا باموالهم وانفســهم في سبيل الله اولئك هم الصادقون) الحجرات/١٥** واتە : ئەو خاوەن باوەڕانەی ، کـــە باوەڕیان بە خواو پێغەمبەری خوا هێناوە ، وە هیچ گومـــانیان پـــەیدا نەکردووە لێی ، وە تێ کۆشاون بە گیان‌و سامانیان لە ڕێی خـــوادا ، ئەوانەن ڕاست ئەکەن ٠

٣ ــ هەروەهـــا خـــەرج کـــردن بۆ کۆمەڵ‌و بـــەرژەوەندی‌یە گشتی‌یەکان ، وەکو لە خاڵی دووهەمدا وتمان ئەرکـــی سەرشانە‌و ئەبێ جێ‌بەجێ بکرێ ، خوای پەروەردگار فەرموویەتی : **(وفي اموالهم حـــق للسائل والمحروم) الذاريات/١٩**

واتە : لە سامانەکانیاندا مافی نەدارو سوالکەران دیاری کراوە ، هیچ منەتێکی نییە ، چونکە مافی ڕەوای خۆیانـــە لـــەو ساماندا ، وە نابێ خاوەن سامان وابزانێ لە مافی خۆی بەشی ئەوانی داوە چونکـــە سامان ــ وەکو لەمەو پێش وتمان ــ هەمووی هی خوایە‌و خواش بەشی ئەوانی لە سامانی دەوڵەمەندەکانا داناوە ٠

---

(٣٢) المال والحكم في الاسلام/عبدالقادر عوده ٠

یارمەتی دانی هەژارو بەشداری کردن لە بەرژەوەندی یە گشتی یەکاندا ، جێبەجێ کردنی فەرمانەکانی خوایە ، وە بچوکترین کەمتەرخەمی ، وە یان سەرپێچی لادانە لەو فەرمانانەو یاخی بوونە لە خوای گەورە . لەبەر ئەوە دەوڵەتی ئیسلام دەسەڵاتی ئەدرێنێ ، بە زۆر لەو دەوڵەمەندانە بسێنێ بۆ سوودی گشتی کۆمەڵ .

ئەم خەرجیانە هیچ پەیوەندی یەکی نییە بە زەکاتەوە ، هەر چەندە هەندێ کەس وا بیر ئەکەنەوە کە مەبەست لەم خەرجیانە تەنهازەکاتە . بەڵام راستیەکەی وا نییە ، چونکە زەکات باجێکی دیاری کراوە . وە بۆ جیاکردنەوەیان ئەم ئایەتە بەڵگەیەکی ئاشکرامان ئەداتێ کە فەرموویەتی: **(لیس البرّ ان تولوا وجوهکم قبل المشرق والمغرب ، ولکن البرّ من آمن بالله والیوم الاخر والملائکة والکتاب والنبیین ، وآتی المال علی حبه ذوی القربیٰ والیتامی والمساکین وابن السبیل والسائلین وفي الرقاب واقام الصلاة واتی الزکاة) البقرة/١٧٧ .**

واتە : چاکە ئەوە نییە کە ڕوو بکەنە ڕۆژ هەڵاتو ڕۆژ ئاوا، بەڵکو چاکە (موسڵمانی) ئەوەیە کە باوەڕی هەبێ بە خواو ڕۆژی زیندو بوونەوەو فریشتەکانو کتێبو پێغەمبەران ، وە بە ویستو ئارەزووی خۆی لەو سامانەی هەیەتی یارمەتی خزمەکانیو هەتیوانو بێچارانو ڕێبوارانو سوالکەرانو ، ڕزگارکردنی کویلە بدات ، وە نوێژ بکاتو زەکاتیش بدات .

لێرەدا بە وردی سەرنج بدە بزانە چۆن خوای گەورە ئەو خەرجیانەی خستۆتە ریزی باوەڕ بە خواو ڕۆژی دوایی یەوە ، وە خستوویەتە پێش نوێژو زەکاتەوە .

واتە ئەو خەرجیانەش وەکو نوێژو زەکات ئەرکی شەرشانی هەموو موسڵمانێکە .

لەم بارەیەوە پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی (لە سامانا جگە لـــە زەکات مافی تریش هەیە) ٠

ڕژێمی ئیسلام ماوە نادات بە ڕەزیلی‌و دەست تەنگی‌و پیسکەیی‌و، پارە ٠ کۆکردنەوە، بە شێوەیەك کە دوور بکەوێتەوە لە بەرهەم هێنـــان، وەکو خوای گەورە فەرموویەتی : **(والذین یکنزون الذهب والفضـــة ولا ینفقونها فی سبیل‌الله فبشرهم بعذاب الیم)التوبة/٣٤** واتە:ئەوانەی ئاڵتون‌و زیو کۆ ئەکەنەوەو لە ڕێی خوادا خـــەرجی ناکـــەن ، مـــژدەی سزایەکی سەختیان بدەرێ ٠ هەروەها پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتـــی : (باوەڕی نابـــی ـ واتـــە موسڵمان نابێ ـ ئـەوەی خـــۆی تێربێت‌و دراوسێ‌کەشی برسی) ٠ دووبارە فەرموویەتی : (لە هەر گەڕەکێکـــدا برسی‌یەك هەبوو ، ئەو گەڕەکە لە خوا دوورن‌و خواش لەوان دوورە) ٠

ئەوەی شایانی باسە هـــەر کەسێك بەپێی توانای خـــۆی ئەرك ئەخرێتە سەر شانی ، وە هیچ کەس لـــە سەرو تواناى خۆیـــەوە لێی ناپرسرێتـــەوە ٠ **(لا یکلف الله نفســـاً الا وسعها) البقـــرة ٢٨٦**

واتە : خوا لە سەرو تواناوە ئەرك ناخاتە سەر شانی کەس ٠

خەرجی ئارەزوو :

لەم جۆرە خـــەرجیەدا مرۆڤ سەربەستە بـــە ویست‌و ئارەزووی خۆی ئەتوانێ خەرج بکات وە ئەتوانێ خەرج نەکـــات ٠ بەڵام لە گـــەڵ ئەوەدا ئیسلام هانی مرۆڤ ئەدات کە بەشداری هەموو خەرجیەك بکات کە سوودی کۆمەڵی تێدابێت : **(مثل الذین ینفقون اموالهـــم فی سبیل الله کمثل حبة انبتت سبع سنابل فی کل سنبلة مائة حبه والله یضاعف لمن یشاء) البقرة/٢٦١** واتە : ئەوانەی کە سامانەکانیان لە ڕێگـــای خوادا خەرج ئەکەن ، وەکو دەنکە گەنمێ وایە کـــە سەوز بوو حـــەوت

گول ئەگرێت وە هەر گونە سەد دەنکی پێوەیە،وە خواش زیاتری ئەکات بۆ هەرکەسێ بیەوێ٠وە هەر لەم بارەیەوە پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی: (دەستی یارمەتی درێژ بکەن ، با بە لەتە خورمایەکیش بێت ، چونکـــە بەری دڵی برسیەك ئەگرێت ، وە گوناە لا ئەبات ، وەکو چۆن ئاو ئاگـر ئەکوژێنێتەوە) ٠

لە کۆتاییدا خاڵێکی گرنگ ماوە باسی بکـــەین ، ئەویش : ئایا ئەوانەی نیانەو هەژارن ، یا پەك کەوتەنو دەرامەتیان نییە چی بکـەن ؟ بەڵێ هەر چەندە ئەو خەرجیانەی کە باسمان کـرد بۆ ئـــەم چینـــانەی کۆمەڵ دانراوە ، کە ڕزگـــار بکرێن لە هەژاریو ئاستی ژیانیان بـەرز بکرێتەوە،بەلاَم لە گەڵ ئەوەشا ماوەیان دراوەتێ ئەمانیش چاکەو خێری خۆیان بکەن ، وە خوای گەورەش پاداشتیان بداتەوە،وەکو ئەفەرمووێ: **(ليس على الضعفاء ولا على المرضى ، ولا على الذين لا يجدون ما ينفقـون من حرج اذا نصحوا لله ورسوله ما على المحسنين من سبيل والله غفـور رحيم) التوبة/٩١ ٠**

واتە : دڵتەنگ نەبن ئەوانەی کە نیانە یان نەخۆشو پەك کەوتەن، کە نیانە چاکەی لەسەر بکەن ، ئەگەر ئامۆژگاری چاکەیان کـرد لـە پێناوی خواو پێغەمبەری خـوادا ، چونکـــە ئەمە جێگـــای ئەویان بۆ ئەگرێتەوە ٠

جارێکیـــان هەژارێك هاتە خـــزمەت پێغەمبەر (د٠خ) وتـــی : (دەوڵەمەندەکان بە دەوڵەمەندی ئەڕۆن چونکە نوێژ ئەکەن وەکو ئێمە ، ڕۆژو ئەگرن وەکو ئێمە،وە بە زیادەی سامانەکانیان خێرو چاکە ئەکەن٠ پێغەمبەر (د٠خ) فەرمووی :

ئایا خوا هیچی بۆ ئێوه دانه‌ناوه که چاکه‌ی پێ بکـــه‌ن ؟ ئێوه به هه‌ر بیرکردنه‌وه‌یه‌ك له خوا چاکه‌یه‌کتان هه‌یه ، وه به هه‌ر **(الله اکبر)** وتنێ چاکه‌یه‌کتان هه‌یه ، وه فه‌رمان به‌چاکه کردن چاکه‌یه بۆتـان ، وه به‌رگری له خراپه کردن چاکه‌یه بۆتان ۰۰۰هتد(۳۳)۰

خاوه‌ندارێتی گشتی‌و خاوه‌ندارێتی ده‌وڵه‌ت

موسڵمانه‌کان له سه‌رده‌می فه‌رمانڕه‌وایی ئیسلامدا زه‌وی‌و زاریان به پێی بارو دۆخی زه‌وی‌یه‌که‌و چۆنیه‌تی ده‌ست بـه سه‌راگـــرتنی ، کردووه به سێ به‌شه‌وه :

به‌شی یه‌که‌م : ئه‌و زه‌وی‌و زارانه‌ی به هێز واته به جه‌نگ ڕزگار کراون، وه‌کو زه‌وی و زاری عێراق‌و شام‌و میسر ۰

به‌شی‌و دووهه‌م : ئه‌و زه‌وی‌و زارانه‌ی که دانیشتوانی خۆیان داوه بـه ده‌سته‌وه ، پاش هێرش کـــردنه سه‌ریان لـــه لایه‌ن موسڵمانه‌کانه‌وه ، و قایل بوون لـــه ژێر ده‌سه‌ڵاتـی ده‌وڵه‌تـی ئیســـلامدا بژین ۰ بـــه‌ڵام له‌سه‌ر ئایین‌و بیروڕای خۆیان بمێننه‌وه ۰ ئه‌م زه‌وی‌یانه ناو ئه‌برێن به زه‌وی‌و زاری ڕێکه‌وتن ۰

به‌شی سێهه‌م : ئه‌و زه‌وی‌و زارانـه‌ی به بێ جـــه‌نگ دانیشتوانـــی موسڵمان بوون‌و ، قایل بوون به ده‌وڵه‌تـی ئیســـلام وه‌کو مه‌دینه‌و ئه‌نده‌نوسیاو ۰۰۰ هتد ئه‌مه له ڕووی ده‌ست به سه‌را گرتنی زه‌وی‌و زاره‌کانه‌وه هه‌روه‌هـا له ڕووی بارو دۆخی سروشتی‌یه‌وه کـراوه به چـه‌ند به‌شێکه‌وه :

---

(۳۳) اشتراکیة الاسلام/دکتور مصطفی السباعی ۰ لاپه‌ڕه : ۲۰٤

١ ـ ئەو زەوی‌و زارانەی بە دەست خەڵکەوە بوون‌و کشتوکاڵی تێدا کراوە واتە ئاوەدان بوون ۰

٢ ـ ئەو زەوی‌و زارانەی بە شێوەیەکی سروشتی لە بار بوون بۆ کشتوکاڵ یان دارستان بوون ، بەڵام ئاوەدان نەبوون ، واتە خاوەنیان نەبووە ، بە دەست کەسەوە نەبوون ۰

٣ ـ ئەو زەوی‌و زارانەی کە نالەبار بوون‌و بە کەڵکی کشتوکاڵ نەهاتوون بە بێ ئەوەی دەستکاری بکرێت ، وە پێویستی‌یان بە کارێکی زۆر هەبووە بۆ چاك کردن‌و زیندو کردنەوەیان ۰

ئینجا بۆ ئەوەی بتوانین شێوەو چۆنیەتی خاوەندارێتی گشتی‌و خاوەندارێتی دەوڵەت ڕوون بکەینەوە ۰ پێویستە بگەڕێینەوە بۆ شێوەو چۆنیەتی جێبەجێ کردنی لە سەردەمی فەرمانڕەوایی ئیسلامدا وە بە تایبەتی سەردەمی پێغەمبەرو (د۰خ) چوار جێگرەکەی ، تا بزانین بە چ جۆرە سامان‌و زەوی‌و زارێکیان کردووە بەو دوو جۆرە خاوەندارێتی‌یە ، بۆ ئەوەی بەڵگەیەکی مێژوویی‌و جێبەجێ کراو بخەینە پێش چاوی خوێنەری خۆشەویست کە لە سەردەمی ئیسلامدا جێبەجێ کراوە ، لە کاتێکا لەو ڕۆژگارەدا ، ئەو جۆرە خاوەنداری‌یانە هەر ناویشیان نەبووە لە جیهاندا ۰ بەڵام ئایینی ئیسلام ،کە ڕژێمێکی پێشکەوتوو و دادگەرە، دژی چەوساندنەوەو هەموو جۆرە بەکار هێنانێکی ناڕەوایە ئەو جۆرە خاوەنداری یانەی داهێناوەو جێبەجێی کردووە ، بۆ ئەوەی ببێتە سەر چاوەیەکی گرنگ بۆ هێنانەدی دادگەری کۆمەڵایەتی‌و نەهێشتنی هەژاری‌و ترس‌و لەرز لە ژیانی کۆمەڵدا ۰

بێ‌گومان ئامانجی سەرەکی هەردوو خاوەنداری‌یەکە ،یەك ئامانجە، ئەویش بەکار هێنانیانە بۆ بەرژەوەندی گشتی کۆمەڵ‌و دەوڵەتی ئیسلام۰

تا ئەو ڕادەیەی هەندێ لـە ئابووری ناسە موسڵمانەکـان هـەردوو جۆرەکەیان بە خاوەندارێتی گشتی داناوەو ناوی خاوەندارێتی دەوڵەتیان نەبردووە ٠

بەڵام وەکو لە پێشەوە وتمان هەندێ لە زاناکان جیایان کردۆتەوە٠ چونکە جیاوازی هەیە لـە نێوانیاندا وەکـو لـەمەو دوا بۆت ڕوون ئەبێتەوە ، ئێستاش با بگەڕێینەوە سەر باسی خاوەندارێتی گشـتیو دەوڵەت و چۆنیەتیان لـە زەویو زاردا ، لـە سەردەمی فەرمانڕەوایی ئیسلامدا ، وە بە پێی ئەو بەشانەی جیامان کردنەوە :

یەکەم : لە بەر ئەوەی زەوی زاری بەشی یەکەم هـەردوو جـۆرە خاوەنداری‌یەکەی تێدا دیاری کراوە، وا لـە خـوارەوە بە درێژی لـە هەردوکیان ئەدوێین :

خاوەندارێتی گشتی لە زەوی و زاردا

ئەو زەویو زارانەی بە جەنگ لە لایەن موسڵمانەکـانەوە ڕزگار کران ، وەکو زەویو زاری عێراقو شامو میسر ، کە لە سەردەمی عومەری کوری خەتابا دەستی بە سەرا گیرا ، هەر چەندە زۆر موسڵمانەکـان ، داوایان کرد کە دابەش بکرێت بە سەر ئەوانەی بەشداری ئەو جەنگەیان کردووە ، وەکو دەست کەوتەکانی تری جەنگ ، بەڵام عومەری دادگـەر وە بە ڕاوێژی چەند کەسێك لە موسڵمانەکان ، بڕیاری دا کـە دابەش نەکرێت(٣٤) ٠

بەڵکو کردیە خاوەندارێتی گشتی موسڵمانان ، وە هێشتیەوە بـە دەست خاوەنەکانیانەوە ، بەرامبەر بە باجێ (خەراج) کە خرایە سەر ئەو

---

(٣٤) النظام المالی الاسلامی المقارن لاپەرە : ٥٢

زەوی‌یانە ٠ وە ئەو باجە خەرج ئەکرا بۆ سوودی گشتی کۆمەڵ ٠وەکو لەم نامەیەدا دەرئەکەوێت کە عومەر (خ) ناردی بۆ سەعدی کوڕی ئەبی وەقاس:(نامەکەت گەیشت کە تێیدا ڕوونت کردبووەوە کە موسڵمانەکان ئەیانەوێ ئەو دەستکەوتانەی دەستیان کەوتووە دابەش بکرێت بە سەریاندا ٠

هەرچی کەل‌و پەل‌و دەست کەوتی تر هەیە هەمووی دابەش بکە بە سەریاندا ، بەڵام واز لە زەوی زارو ڕووبارەکان بهێنە ، با بە دەست ئەوانەوە بێت کە بە دەستیانەوەیە بۆ ئەوەی بمێنێتەوە بۆ موسڵمانان، چونکە ئەگەر دابەشی کەین بە سەر ئەوانەی ئێستا ئامادەن ، هیچ نامێنێتەوە بۆ ئەوانەی دوای ئەم بەرەیە (جیل) دێن)(٣٥) ٠

واتە خاوەنی ڕاستەقینەی ئەو زەوی‌یانە موسڵمانەکانن هەموویان، وە ئەوانەی کە ئێستا وا بە دەستیانەوە ، هی خۆیان نییەو بۆیان نییە جگە لە بەرهەم هێنانی‌و کەڵك لێ وەرگرتنی ، هیچ مامەڵەیەکی تری پێوە بکەن ، وەکو فرۆشتنی وەیان بەخشینی ٠٠٠ هتد ٠

بۆ نمونە یەکێ لە موسڵمانەکان بە ناوی عەتەبەی کوڕی فەرقود ، پارچەیە زەوی لە کەناری ڕووباری فورات کڕیبوو لە خاوەنە پێشووەکەی، کاتێ کە عومەر پێی زانی ، بانگی کرد پێی وت : ئەو زەوی‌یەت لە کێ کڕیوە ؟ وتی : لە خاوەنەکەی ٠ عومەر موسڵمانەکانی کۆکردەوەو وتی: ئەمانە خاوەنی ئەو زەوی‌یەن ، ئایا لەمانەت کڕیوە ؟ وتی نەخێر ٠

عومەر وتی : کەوابوو بی‌گێڕەوە بۆ ئەوەی لێت کڕیووەو پارەکەی خۆتی لێ وەربگرەوە(٣٦) ٠

---

(٣٥) الاموال/ابو عبيد قاسم بن سلام لاپەرە/٥٩
(٣٦) الاموال ٠ لاپەڕە/٧٤

هەروەها لە سەردەمی پێغەمبەرا (د٠خ) خۆی خـــەیبەری دا بـە جولەکەکان کە بەرهەمی بهێنن بەرامبەر بە بەشێکی بەرهەمەکەی ، واتـە بەشێکی بۆ جولەکەکانو بەشەکەی تری بۆ موسڵمانەکان(۳۷) ٠

لە بارەی ئەو جۆرە زەوییانەوە پێشەوا مالك فەرموویەتی : (ئەو زەوییانە دابەش ناکرێت ، بەڵکو ئەکرێت بـە (وەقفـــی) موسڵمانانو بەرهەمی باجەکەی (خەراج) خەرج ئەکـــرێت بۆ بەرژەوەندی گشـــتی موسڵمانان وەکو موچەی جەنگاوەران ، دروست کردنی ڕێگـــاو بان ، پرۆژە گشتییەکان ٠٠٠

دووەمم کانو کانزاکان :

هەموو جۆرە کانزایەك کـە لە ژێر زەویدایە ، نزیك بێت یان دوور لە سەر ڕووی زەوی ، ئەکرێتە خاوەندارێتی گشتی بۆ هەموو خەڵکی ٠ لێرەدا لەوانەیە هەندێ کەس بڵێن لە سەردەمی فەرمانڕەوایی ئیسلامدا، زۆر کەس کانزایان دەرهێناوە ، هەر کەسە بۆ خۆی ، بـەڵام ئەمە ئـەوە ناگەیەنێ کە ئەبێ کانزا بکرێت بە خاوەندارێتی تایبەتی ، نەبەر ئـەوەی بە هۆی کارەوە مرۆڤ ئەتوانێ کانزا دەربهێنێو ببێتە خاوەنی،چونکـە لەو سەردەمەدا توانای دەرهێنانی کـــانزا ئەوەندە نـەبووە ، کـە کەسێك بتوانێ دەست بگرێت بە سەر کانێکی گـەورەداو ماوە نەدات کەسی تر سوودی لێ وەربگرێت ، وە ببێتـە خـاوەنی سەرمایەیەکـــی گەورە ، بەڵکو هەر کەسە بە پێی پێویستی تایبەتی خۆی دەری هێناوەو کەڵکی لێ وەرگـــرتووە وە نەیتوانیـــوە ئەوەندە دەربهێنێ ، تەنگ بـە خەڵکی هەڵچنێو زیان بگەیەنێ بە خەڵکی وە یان بە کۆمەڵ بە گشتی ٠

---

(۳۷) ژیانی پێغەمبەر /مامۆستا عبدالعزیز پارەزانی ـ لاپەڕە/٤١٤

بەڵام ئێستا بە هۆی پێشکەوتنی پیشە سازیو زانستییەوە ،وە پەیدا بوونی ئامێرو کەرەسەی پیشە سازی فراوان ، توانای کان دەرهێنان ئەوەندە فراوان بووە ، کەسێك ئەتوانێ ئەگەر ماوەی بدرێت بە تەنها دەست بگرێت بە سەر چەندەها کاندا ، وەکو وڵاتە سەرمایەدارەکانی ئەم سەردەمە ئەمەش ئەبێتە هۆی پەیدا بوونی جیاوازی چینایەتیو دروست بوونی چەوساندنەوەی کرێکاران ۰ لەبەر ئەوە ئیسلام ماوەی ئەوە نادات هەر کەسە هەستێو بە پێی توانای خۆی دەست بکات بە کانزا دەرهێنان ، بەڵکو بریتییە لە خاوەندارێتی گشتی ۰ وە دەوڵەت وەکو نوێنەری کۆمەڵ هەڵئەستێ بە ئەنجام دانیو سەرپەرشتی کردنی بۆ سوودی گشتی کۆمەڵ ۰

سێهەم ئاوو سەر چاوەکانی :

هەموو ئاوو سەر چاوەی ئاوە ئاشکراو سروشتییەکان ، وەکو دەریاو ڕووبارو سەرچاوەکان ، خاوەندارێتی گشتین ، وە هەر کەسە بۆی هەیە بە پێی پێویستی خۆی سوودیان لێ وەربگرێت ، چ بۆ خواردنەوەو چ بۆ ئاودێریو چ بۆ بەکارهێنانی تر ، بەڵام بۆی نییە تەنگ بە خەڵکی هەڵچنێو بێ ئاوییان پێ بگەیەنێ ۰

بەڵام ئەگەر کەسێك خۆی سەر چاوەیەکی بە دەست هێنا ، وەکو هەڵکەندنی بیرێك یان کارێزێك ، ئەوە مافی ئەوەی هەیە کەڵك لەو کارەی وەربگرێت ، وە ئەو ئاوەی پەیدای کردووە بە کاری بهێنێ بۆ سوودی تایبەتی خۆی ۰ وە کەس بۆی نییە بەشداری ئەو مافەی بکات. وە یان لێی بستێنێ ، تا لە خۆی زیاتر نەبێت ۰ بەڵام ئەگەر لە خۆی زیاتر بوو ، ئەوا بۆی نییە لە خەڵکی دابیڕێو نەهێڵێ کەسێکی تر کەڵکی لێ وەربگرێت ۰ چونکە ئەو کەسە بەو کارەی ئەنجامی داوە ، تەنها

ئەوەندە ماڵی بەدەست هێناوە کە کاری خۆی پێ ئەنجام بدات • بەڵام لەبەر ئەوەی لە بناغەدا ئاوی ژێر زەوی‌یەکە بە هۆی کـــاری ئـەوەوە دروست نەبووە ، ئەوا بۆی نییە ئەو ئاوەی لە خۆی زیاتر بێت دەســتی بە سەردا بگرێت ، بەڵکو خەڵکی‌تر بۆیان هەیە کـــەڵك لەو زیادەیــە وەربگرن •

خاوەندارێتی دەوڵەت

ئەم خاوەندارێتی‌یە لــــە سەردەمی فەرمانڕەوایی ئیسلامدا ئـــەم سامانانەی خوارەوەی گرتۆتەوە :

یەکەم : ئەو زەوی‌و زارانەی ئاوەدان نەبوون ، واتە بە دەست کەسەوە نەبوون ، بەم زەوی‌یانەیان ووتووە (أنفال) وەکو خوای گەورە فەرموویەتی: **(یسالونك عن الانفال قل الانفال لله والرسول)الانفال/١**
واتە : لێت ئەپرسن دەربارەی ئەنفال بڵێ ئەنفال هی خواو پێغەمبەری خوایە •

هەروەها لە کاتێکا پێغەمبەر (د•خ) کۆچی کرد بۆ مەدینە،هەرچی زەوی‌و زاری ئاوی نەدەگەیشتێ دایان بە پێغەمبەر (د•خ) کـــەچی لێ ئەکات لێی بکات(٣٨) •

بێ‌گومان ئەمەش جێبەجێ کردنـــی ئەو جـــۆرە خاوەنداری‌یـــە ئەسەلمێنێ لەو سەردەمەدا • ئەم زەوی‌یانە ، هـــەموو ئەو زەوی‌یانـــە ئەگرێتەوە کە دەوڵەتی ئیسلام دەسەڵاتی هەبووە بـــە سەریا • واتـــە زەوی‌و زاری مردووی (پشت گوێ خراو)ی هەر سێ بەشەکەی کـــــە

---

(٣٨) الاموال : ٢٨٢

له پێشەوە باسمان کردن (بە هێز ڕزگار کراو ، ڕێکەوتن ، بـــە بێ جەنگ موسڵمان بوون) ٠

دووهەم : هەر زەوی‌یەکی لە بارو ئاوەدانی سروشتی،وە هەموو دارستانێك کە بەبێ جەنگ هاتۆتە ژێر دەسەڵاتی ئیسلامەوە ٠

سێ‌هەم : ئەو زەوی‌یانەی خاوەنەکانیان بەخشیویانن بە دەوڵەتی ئیسلام ٠

چوارهەم : ئەو زەوی‌یانەی خاوەنەکانیان تیاچوونو نەماوون، وەکو زەوی‌یەکانی پاشاکانی فارس لە عێراق، وە هەر زەوی‌یەك خاوەنی نەبووبێ ٠

پێنجەم : هەر زەوی‌یەك تازە دروست ببێ ، وەکو دەرکـــەوتنی دوورگەیەك لە دەریادا ٠ ئەمە لە بارەی زەوی‌و زاری بەشی یەکەمەوە ، کە دابەش کراوە ، بە سەر خاوەنداریتی گشـتی‌و خـــاوەنداریتـــی دەوڵەتەوە ٠ بەڵام دوو بەشەکەی‌تر بەم شێوەیەی خوارەوە بووە :

بەشی دووهەم :

ئەو زەوی‌و زارانەی کە دانیشتوانی خۆیان داوە بە دەستەوە پاش هێرش کردنە سەریان ، لە لایەن موسڵمانەکانـــەوە ، وە قایل بوون لە ژێر دەسەڵاتی دەوڵەتی ئیسلامدا بژین ، بەڵام لە ســـەر ئایینی خۆیان بمێننەوە ، وە ڕێکەوتوون بە پێی ڕێکەوتن نامەیەك کە هەر دوولا مۆریان کردووە ، بە پێی ئەو خاڵانەی لەو ڕێکەوتن نامەیەدا بووە جۆری خاوەنداریتی ئەو زەوی‌و زارانەی کـە بـە دەستیانەوە بووە ، وە ئاوەدان بوون بڕیاری لـــە سەر دراوە ٠ وەکو خەڵکی نەجرانو ئیلەو ئەرزەعات و هەجەر ٠

لە بارەی ئەو زەوی وزارانەوە قازی ئەبو یوسف لە کتێبی **(الخراج)** دا نووسیویەتی : (هەر کۆمەڵێك لە کافرەکان کە پێشەوا ڕێکەوت لە گەڵیان ، بەو مەرجەی واز لە فەرمانڕەوایی بهێنن‌و باجی **(خەراج)** بدەن ئەوە دائەنرێن بە **(اهـــل الذمة)** وە زەوی‌یەکانیـــان زەوی خەراجی ئەبێت،وە تەنها ئەوەیان لێ ئەسەنرێ کە لە سەری ڕێکەوتوون، وە لەوە زیاتریان لێ ناسەنرێ)(٣٩)٠

هەروەها پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : (لەوانەیە ئێوە بجەنگــن لە گەڵ گەلێکدا ، وە ئەوانیش پارێزگاری خۆیان ئەکەن بە سامانیان ، نەك بە خۆیان‌و منداڵیان ، وە لە گەڵتان ڕێك ئەکەون ، وە ئەبێ لەوە زیاتر کە لە سەری ڕێکەوتوون هیچیـــان لێ نەسێنن ، چونکـــە بۆتان ڕەوا نییە)(٤٠) ٠

بەڵام ئەمە تەنها ئەو زەوی‌یانە ئەگرێتەوە کە بە دەستیانەوە بووەو بەرهەمیان هێناوە ، چونکە ئەو زەوی‌یانەی بە دەستیانەوە نـەبووە چ لەبارو باش بووبێ بۆ کشتوکاڵ ، وە چ بە کەڵکی کشتوکاڵ نەهاتبێ ، ئەبێتە خاوەنداریتی دەوڵەت وەکو باسمان کرد ٠

بەشی سێهەم :

ئەو زەوی‌و زارانەی بە بێ جەنگ دانیشتوانـــی موسڵمان بوون ، ــ واتە بە گەیشتنی دەنگی ئیسلام پێیان ــ وەکو مەدینەو ئەندەنوسیاو چەند جێگایەکی‌تر لە نیشتمانی ئیسلام ٠

ئەمانە ئەو زەوی‌یانەی بە دەستیانەوە بووە ، دراوە بـــە خۆیان بە شێوەی خاوانداریتی تایبەتی ، وە باجی (دەیەکیان) لێ سەنراوە(٤١)٠

---

(٣٩) الخراج/للقاضی ابو یوسف : ٢٨
(٤٠) الاموال : ١٤٣
(٤١) ملكية الارض في الاسلام أبو الأعلى المودودی : ٢٦ــ٢٧

ئەبو عوبەید قاسم کوڕی سەلام لە کتێبی **(الامـوال)دا** نوسیویەتی : (هەر زەوییەك خاوەنەکەی موسڵمان بوو لە سەری، ئەوە زەوی خۆیەتی وەکو مەدینەو تائفو یەمەنو بەحرەین ، وە هەروەهـا مەکەش هەر چەندە مەکە بە جەنگ ڕزگار کرا ٠ بەڵام پێغەمبەر (د٠خ) وازی لێهێنان نەدەستی لە خۆیاندا ، وە نە دەستی لە زەویو سامانیاندا ، وە کاتێ زەویو سامانەکانیان درایە ، ئینجا موسڵمان بوون ، لە سەر ئەوەی کە بە دەستیانەوەیە ، لێرەدا زەوییەکانیان بوو بە زەوی (دەیەك)(٤٢) ٠

دووبارە هەمان نوسەر نوسیویەتی : (لە جێماوەکانی پێغەمبەرو (د٠خ) جێگرەکانی کە بۆمان ماوەتەوە ، دەرکەوتووە دەربارەی زەوی بە سێ جۆر فەرمان هاتووە : هەر زەوییەك خاوەنەکەی لە سەری موسڵمان بووە ، ئەبێ بە هی خۆیو تەنها (دەیەکی) ئەکەوێتە سەر(٤٣)٠

لێرەدا ئەو زەوییانەی لەبار بوون بۆ کشتوکاڵ ، وە یان باخو دارستان بوون ، بەڵام بە دەست کەسەوە نەبوون ، وە هەروەها زەوی پشت گوێ خراوو نالەبار بۆ کشتوکاڵ ، وە بە دەست کەسەوە نەبوون، ئەمانە ئەبنە خاوەندارێتی دەوڵەت ٠

(٤٢،٤٣) : الاموال/٢٥

بـــەرەو

دادگـــــەری کۆمەڵایەتی

پێغەمبەر درودو سەلامی خوای لێ بێت فەرموویەتی : (ئەگـــەر کەسێك بـــە برسێتی مایەوە سامان هی کەس نییە)•

بەرەو دادگەری کۆمەڵایەتی

دادگەری دروشمی سەرەکی ڕژێمی ئیسلامە ، لە هەموو لایەنێکی ژیاندا ، وە هەمیشە ئامانجی دەوڵەتی ئیسلام بووە · مێژووی ئیسلام لە سەردەمی پێغەمبەرو (د·خ) چوار هاوڕێکەیدا(٤٤) · بەڵگەیەکـــی ئاشکرایە بۆ ئەو مەبەستە ، کە دەوڵەت هەمیشە لە هەوڵو تێکۆشاندا بووە بۆ پاراستنی ژیانو گیانو ئازادیو کـەرامەتی دانیشتووان · وە زۆرداریو چەوساندنەوەو هەژاریو تایەفەگــەریو ناکۆکیان لـــەناو کۆمەڵی ئیسلامدا کـــردە دەرەوەو لە بریتی هـــەموویان برایەتـــیو خۆشەویستیو چاکە کردنو دادگەری جێیان گرتەوە ·

ڕژێمی ئیسلام موسڵمانان پەروەردە ئەکاتو تۆوی هەست بـــە لێپرسینەوە بەرامبەر بە خۆیو خێزانەکەیو کۆمەڵو مرۆڤایەتی لـــە دڵیانا ئەچێنێ · وە ویژدانێکی وا زیندوویان تیا دروست ئەکات هەمیشە چاودێرو هاندەرێکی سەرەکییە بۆ شێوەو چۆنیەتی ڕەفتارو کردەوەکانی بە شێوەیەك لە یاساو دەستورەکانی ڕژێمی ئیسـلام دەرنەچێت ، وە نمونەی لە خۆ بوردنو قوربانـــیدان بێت لـــە پێناوی میللـــەتو نیشتمانەکەیدا ، چونکە باوەڕ بە خواو ، ئیسلام بوون ئەوەیە کە لـــە کردەوەدا دیاری بدات ، هەر وەکو پێغەمبەر (د·خ) فەرموویەتی :

(باوەڕ ئەوەیە جێگیر ببێ لە دڵداو ، کردەوەش بیسەلمێنێ)

گومانی تێدا نییە مانەوەی زۆر لە موسڵمانان لەم سەردەمەدا ، وە پاش دەیان ساڵ دوور کەوتنەوە لە فەرمانڕەوایی وەکو لەمەو پێش

---

(٤٤) هەروەها لە سەر دەمی عومەری کوڕی عەبدول عەزیزدا · کە زۆر لە مێژوو نوسان بە خەلیفەی پێنجەم ناوی ئەبەن ·

باسمان کرد لە سەر بەجێ هێنانی ئەرکە ئیسلامیەکانی سەر شانیان بە بێ ئەوەی یاساو ڕژێمی ئەم سەردەمە داوایان لێ بکات (بەپێچەوانەوە دەیان کۆڕو کۆمەڵی جیاجیای دژ بە ئیسلام هەمیشە خەریکی هاندانی خەلکین بۆ دوور کەوتنەوە لە ئیسلام) ئەو هەستەش نیشانەیەکی دیاری‌یە بۆ ئەو پەروەردە ئیسلامی‌یە و ، جێگیر بوونی لە دڵو دەرونی موسڵمانانندا ، کە بە خۆشی خۆیان هەڵئەستن بە ئەنجام دانی ئەو ئەرکانە . وەکو نوێژوو زەکات دانو یارمەتی دانی یەکتری‌و نەپچڕاندنی خێزانو ڕێزگرتن‌و بەخێو کردنی دایك‌و باوك ، هەروەها بەخێو کردنی منداڵان لە لایەن دایك‌و باوکەوە تا ئەبنە خاوەنی ماڵو خێزانی خۆیان(٤٥) .

ئەم پەروەردەیە نمونەیەکی گرنگی ژیانی موسڵمانێتی‌یە ، کە جگە لە ئیسلام هیچ ڕژێمێك لەم جیهانەدا نەیتوانیووە بەو شێوەیە جێگای خۆی بکاتەوە لە دڵی ڕۆڵەکانیا .

ڕژێمی ئیسلام هەمیشە ئاڵای دادگەری کۆمەڵایەتی بەرز کردۆتەوە، وە هەر کاتێ موسڵمانان بیانەوێ بکەن بە دادگەری‌و بەختیاری‌و پێشکەوتن هیچ ڕێگاو چاریکیان نییە جگە لە گەڕانەوە بۆ ڕژێمی ئیسلام . ئیسلام بە دوو شێوە مرۆڤ ئامادە ئەکات بۆ جێبەجێ کردنی یاساو دەستورەکانی :

---

(٤٥) ئەك وەکو وڵاتە بەناو پێشکەوتووەکان کاتێ کوڕو کچ ئەگەنە تەمەنی هەرزەکاری ئیتر باوك‌و دایك لێ‌پرسراونین لە بەخێوکردن‌و ئاراستەکردنیان ، بەڵکو ئەبێ خۆیان هەستن بە بەخێوکردنی خۆیان . ئەمەش هۆیەکی گەورەیە بۆ بێ‌ئابڕوویی ئافرەت لەوێ، چونکە کەس نییە بەخێوی بکات ، ئەبێ خۆی خۆی بەخێو بکات.

یەکەم : پەروەردە کردن : پەروەردە کردنی مرۆڤو چاندنــــی هەستێکی زیندوو لە دڵیا ، کــە خۆ بەخۆ هەستێ بە جێبەجێ کردنـــی ئەرکو یاساکانی ئیسلام ئەویش بەم شێوەیەی خوارەوە :

١ ـ لە ڕژێمی ئیسلامدا مرۆڤ تەنها بەندەی خوای گەورەیــە ، وە تەنها ئەو ئەپەرستێ ، وە لە هەموو کــاروبارێکـــی ژیاندا داوای یارمەتی تەنها لەو ئەکات **(ایاك نعبد وایاك نستعین)** تۆ ئەپەرستینو پشت بە تۆ ئەبەستین • هەروەها مرۆڤ دڵنیایە کە خۆشیو ناخۆشیو قازانجو زیان هەمووی بە دەست خوایە ، وە بە بێ ڕەزامەندی ئەو هیچ شتێ ڕوو نادات **(قــل لــن یصیبنا الا ماکتب الله لنا هـــو مولانا)**

واتە : ئەی محمد بڵێ : هیچ گیروگرفتێ توشی ئێمە نابێت جگە لەوەی کە خوا نوسیوویەتی • وە هەموو هێـــزی سەر زەوی دەسەڵاتـــی بە سەر مێشێکـــدا نییە بە ڕەزامەنـــدی خـــوای گـــەورە نەبێت : **(وان یسلبهم الذباب شیئاً لا یستنقذوه منه ضعف الطالب والمطلـــوب)** الحج ٧٣ • واتە : ئەگەر مێشێك شتێکیـــان لێ بسێنێ ناتوانن لێی بسێننەوە • گومانی تێدا نییە کۆمەڵێك لە ژێر سایەی ڕژێمێکـــی وادا بژی ، دڵنیایە لە گیانو ژیانیو هیچ غەمو پەژارەیەکی نابێو هەمیشە دڵ ئاسوودەیە ، چونکە لێی ڕوونە هەرچی لەم جیهانو گەردوونەدایــە لە ژێر دەسەڵاتی خوای گەورەدایە ، کەس ناتوانێ هیچ زیادە ڕۆیییەك بکات بە سەر کەسێکی تردا(٤٦) •

هەروەها ژیانو ڕۆزیو گوزەرانیشی هـــەر بە دەست خـــوای گەورەیە ، کەس ناتوانێ هەژاری بکات ، وە یان دەوڵەمەندی بکات ،وە

---

(٤٦) لێرەدا گرنگی خاڵی دووهەم دەرئەکــەوێت کــە بەپێی یاسا ماوە نادرێت کەس زیادە ڕۆیی بکات •

یان ستەمی لێبکات ٠ وە کەس بەشی کەس ناخوات : **(ان الله یرزق من یشاء بغیر حساب)** بەلآم لێرەدا مەبەستمان ئـەوە نییە ، مرۆڤ دەستەو ئەژنۆ دابنیشێو چاوەڕێ بکـات لە ئاسمانەوە بۆی ببـارێ ، بەلکو ئەبێ چەند لە توانایا هەیە تێ بکۆشی بۆ بـــە دەست هێنانـــی دەرامەتو ژیانی ، چونکە خوای گەورە بە شێوەیەکـی **(ســیحری)** دەست ناخاتە ژیانـــی خەلکـــیەوە ، هەر وەکـــو فەرموویەتـــی : **(ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم)** واتە : خـــوا باری ژیانی گەلێك ناگۆڕێت تا خۆیان نەگۆڕنو خۆیان چاك نەکەن ٠

٢ ـ برایەتی :

ئیسلام لە سەرەتای سەر هەلدانییەوە بانگی برایەتی دا بە گوێی موسلمانانندا ، هاواری بەرز کردەوە ، کـــە هەموو مرۆڤایەتـــی برای یەکترن ٠ پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتـــی : (هەمووتان لـــە ئادەمن ، ئادەمیش لە گلە) هیچ جیاوازییەکـــی ڕەگەزایەتـــیو چینایەتـــیو تایەفەگەریو ڕەشو سپیو ٠٠٠ هتد ٠٠ نییە لە نێوانیاندا ، وە لە بریتی ئەمانە ، برایەتی هێنایە کایەوە ، کە جێگای هەموویانی گرتەوە ٠خوای گەورە فەرموویەتی : **(یا ایها الناس انا خلقناکـــم من ذکـــر وانثی وجعلناکم شعوبأوقبائل لتعارفوا اناکرمکم عند الله اتقاکم)الحجرات/١٣**

واتە : ئێمـــە ئێوەمان لـــە نێرو مێیەك دروست کـــردووە ، وە کردومانن بە چەند گەلو هۆزێکەوە بۆ ئەوەی یەکتری بناسنو یەکبن ٠٠ باشترینتان لای خوا موسلمان ترینتانە ٠ هەروەها فەرموویەتی :

(انما المؤمنون اخوة) الحجرات/١٠ واتە خاوەن باوەڕەکان بران ٠

ئەم بانگەوازە بێ وێنەیە هەموو جیهانـــی ئەرزاندەوە . هـــەموو جیاوازی گەرییە ناڕەواکانی دایە دواوە هـــەلی وەشاندنەوە کـــە لـــەو سەر دەمەدا بالیان کێشابوو بە سەر کۆمەلگاکانی ئەو سەردەمەدا ٠

لە کاتێکا ئەم بانگی برایەتی‌یەی دا بە گوێیاندا،پێی ڕاگەیاندن کە برایەتی بە هەموو واتای وشە بەکار ئەهێنرێت ، واتە چۆن برایەك دڵی ئەسووتێ بۆ برا دایك‌و باوکیەکەی خۆی‌و هەمیشە لـە هـــەموو خۆشی‌و ناخۆشی‌یەکدا بەشداریەتی وە خـۆی بە هـــاوبەش ئەزانێ ، دەستی یارمەتی‌و کۆمەکی بۆ درێژ ئەکات ، هەر بەو شێوەیـــە هـــەموو موسڵمانان برای یەکترن ، وە ئەبێ بە چاوی برایەتی سەیری یەکتـــر بکەن ، وە بە هاواری یەکترەوە بچن‌و لە خۆشی‌و ناخۆشیدا کۆمەك بە یەکتری بکەن،وەکو پێغەمبەر(د٠خ)فەرموویەتی: (کەستان باوەڕی نابێت تا ئەوەی بۆ خۆی پێی خۆشە بۆ براکەشی پێی خۆش بێت) ٠

هەروەها فەرموویـــەتی : (باوەڕی نییە ئـەوەی خۆی تێر بێت‌و براکەشی برسی) ٠ واتە ئەبێ چاوی لە دراوسێکانی بێت ، ماوە نەدات کە برسی‌و ڕەش‌و ڕووت بن ٠ وە چەند لە توانایا هەیە (وە یان‌تەنها لە خۆی زیادە) ئەبێ یارمەتیان بدات ٠

مێژووی ئیسلام پڕە لەو جۆرە نمونانە کە ئامادە بوون لە خۆیان ببورن لە پێناوی برا موسڵمانەکانیاندا ٠

عەلی کوری ئـــەبی تالب (خ) ڕۆژێك خواردنـــی ئێوارەیان ئامـــادە کردبوو کە ئێوارە بیخۆن ، وە لەوە زیاتر هیچی تریان نەبوو ، لە دەمەو ئێوارەدا هەژارێك لە دەرگای داو داوای خواردنی لێ‌کردن ، یـــەکسەر بەبێ دواکەوتن عـــەلی بە فاتمەی خێزانی وت : هـــەستە خواردنەکـــەی ئێوارەمانی بدەرێ ، پاشان خۆیان بە برسێتی سەریان نایەوە ٠ بەڵێ ئەمەیە ڕاستی برایـــەتی‌و یارمەتی دان‌و دڵسووتان بۆ کـــەسێکی‌تر ، ئەمەشە ڕاستی موسڵمانێتی ٠

٣ ـ یەکسانی :

لە کاتێکا مرۆڤ دڵنیا بوو لەوەی کە بەندەی کەس نییە هی خوای گەورە نەبێت ، وە دڵنیابوو لە کیانو ژیانو ساغیو ناساغیو ،دڵنیابوو لە ناوو و کەرامەتی ، وە دڵنیا بوو لەوەی کـــە هەموو هێزی سەر زەوی ناتوانێ هیچ زیانێکی پێ بگـــەیەنێ بە بێ ڕەزامەندی خوای گـــەورە ٠ پێغەمبەر (د٠خ) بـــە ئیبن عەباسی فەرموو : (ئەی کوڕی عەباس چـــەند وتەیەکت پێ ئەڵێم ئاگـــاداریانبە : یەکـــەم : یاســـای خوا بپارێزە خوا ئەت پارێزێ ٠

دووهەم : هەر داوایەکت بوو تەنها داوا لە خوا بکە ٠ وە بزانە ئەگەر هەموو کۆمەڵ کۆببنەوە لە سەر ئەوەی کە قازانج یا زیانت پێ بگەیەنن ناتوانن جگـــە لەوەی کـــە خوا بڕیاری داوە ، پێنوس بـــەرز بۆتەوەو دەفتەریش وشك) ٠

هەروەها مرۆڤ کە بۆی دەرکەوت خەڵکی هـــەموویان برای ئەون وە یـــەکتریان خۆش ئەوێت ، وە کـــەس ناتوانێ ستەمی لێ بکات بـــە شێوەیەکی ناڕەوا، وە کەس لەو زیاتر نییە چ هەژار بێو چ دەوڵەمەند، چ بە هێزبێو چ بێ هێز ، وە هەروەها دڵنیا بوو کە جیاوازی نییە لە نێوان گەلەکەییو گەلانی تردا ، با ئەو گەلە پێشکەوتوو تریش بێت ، وە یان دەوڵەمەندتر بێت ، وە یان زۆر ترو بـــە هێزتر بێت ، بـــەڵکو هـــەموو گـــەلێ ئازادە لـــە خاكو نیشتمانی خۆیدا بـــە ئازادی بژیو فەرمانڕەوایی خۆی بکات لە سنووری ڕژێمی ئیسلامدا(٤٧) ٠ ئەو کەسە لە ناخی دڵییەوە هەست بە یەکسانی ئەکات لە گـــەڵ خـــەڵکی دەورو پشتی خۆیدا ، وە لە گەڵ میللەتانی جیهاندا ٠ وە گەورەییو ڕێز بـــۆ

(٤٧) اشتراكية الاسلام/دكتور مصطفى السباعي : ٤٨ـ٥٩

ئەو کەسەیە زیاتر کردەوەی باش بێتو فەرمانەکانی خـــوای گـــەورە جێ بەجێ بکات ٠

ئیتر پێویستی بەوە نییە کەسێك ، یان کۆمەڵێك بانگی یەکسانی بدەن بە گوێیدا ، بەڵکو خۆی لە ژیانێکی یەکساندا ئەژی ، وە هەر کاتێ هەستی بە کەمو کورییەك یان ستەمو چەوساندنەوەیەك کرد کە لادان بێت لەو سنوورانەی ئیســـلام دیاری کـــردووە ، ئەوا دەستەو ئەژنۆ دانانیشێ ، بەڵکو هەڵئەستێو چاکی چالاکیو مەردایەتی ئەکات بە لاداو بۆ سەندنەوەی مافی زەوت کراوی خۆیو گەنەکـەیو گێڕاندنەوەی بۆ سەر شارێگەی ئیسلام ٠ چونکە خوای گەورە سەربەستیو یەکســانی بە هەموو میللەتان بەخشیوە بە بێ جیاوازی٠ ئیتر کەس بۆی نییە بـە زۆر دەست بگرێت بە سەر کەسێك وە یان میللەتێکـــی تردا بە ناوی ڕەگەز پەرستی وە یان بە هەر ناوێکی ترەوە ٠

وە ئەوانەی مل کەچ ئەکەنو بەرگری لە مافی زەوت کراوی خۆیان ناکەن خوای گەورە سزایان ئەدات لـــە جیهـــاندا بە ســـەر شۆڕییو ملکەچی ، وە لە ڕۆژی قیامەتا بە سزایەکـی توند وەکـــو لە قورئاندا فەرموویەتی : **(الا تنفروا يعذبكم عذاباً اليماً ويستبدل قوماً غيركـــم) التوبة/٣٩ ٠**

واتە : ئەگەر ڕانەپەڕن خوا سزایەکـی تۆندتان ئـــەداتو ئەتان گۆڕی بە میللەتێکیتر ٠ هەروەها فەرموویەتی : **(ان الذين توفاهم الملائكة ظالمي انفسهم قالوا فيم كنتم قالوا كنا مستضعفين في الارض قالوا الم تكن ارض الله واسعة فتهاجروا فيها فأولئك مأواهم جهنـــم وساءت مصيرا) النساء/٩٧ ٠**

واتە : ئەوانەی قایل ئەبن بە ستەمو ژێر دەستەییو ناچنـە پاڵ برا ئازادەکانیانەوە لە نیشتمانە ئازاد کراوەکەیاندا ، ئەوە ســتەمیان

له خۆیان کردووه ، خوای گەورە سزای توندو تیژیان ئەدات لـــە دوا رۆژدا؛چونکە کۆچیان نەکردووە ، بۆ ڕزگـار بوونیـــان لە ژێر دەستەیی لەبەر هەر هۆیەك بوو بێ ، سەرەڕای فراوانی زەوی خـوا ، خـــوای گەورە یارمەتی ئەوانە ئەدات کە ڕازی نابن بە ژێر دەستەیی‌و مل کەچی وە دەست هەڵناگرن لە مافی خۆیان ، بە ڕێگای ڕاستەقینەی ئیســـلام کە لە قورئاندا بڕیاری لە سەر دراوە : **(اذن للذين يقاتلون بانهـــم ظلموا وان الله على نصرهم لقدير) الحج/٣٩** واتە : ڕێگـــا درا بـــە کۆمەڵی موسڵمانان کە بجەنگن دژی دوژمنانیان : چونکـــە کاتی خـۆی موسڵمانانیان دەرکردووە لە سەر ماڵو سامانیان تەنهـــا لەبەر ئەوەی وتوویانـــە **(ربنا الله)** هەروەها فەرموویەتی : **(ونريد ان نمنّ على الذين استضعفوا في الارض ونجعلهم ائمه ونجعلهم الوارثين)القصص/٥**

وتە : ئەمانەوێ منەت‌و ناز بکەین بە سەر ئەوانەی کە ژێر دەستە بوون ، وە بیان کەینە پێشڕەوو میراتگر لە زەویدا ٠

ئیسلام مافی ئازادیی داوە بە مرۆڤ ، وە نابێ نە خـــۆی بەندەی کەس بێت ، نە نیشتمان‌و میللەتەکەی ژێر دەستەی میللەتێکی‌تر بێت ، لەو بارەیەوە عومەری کوڕی خەتاب (خ) فەرموویەتی : (کـــەی ئـــەو خەڵکەتان کردۆتە کۆیلە ، خۆ ئەوان بە ئازادی لە دایك بوون!) ٠

٤ ـ هەموومان ئەزانین مرۆڤ هەموویان وەکو یەك نین لە ڕووی زیری‌و توانای لەش‌و تەندروستی‌یەوە ، وە مرۆڤ نییە کە هیچ جـــۆرە کەم‌و کوڕی‌یەکی نەبێت لە ژیاندا،چونکە تەنها خوای گەورە بێ کـــەم‌و کوڕی‌یە،مرۆڤ‌شیاوی لە بیرچوون‌و خراپە کردن‌و هەژاری‌و دەوڵەمەندی‌و نەخۆشی‌و ساغی‌و٠٠٠هتد٠٠لەبەر ئەوە هەموویان وەکو یەك لەیەك ئاستدا ناژین ، بەڵکو بەشێك دەوڵەمەندو بەشێك مام ناوەندی‌و بەشێکیشـــ

هەژار ئەبن ، بە تایبەتی ئەوانەی پەك كەوتەن ، ئەوە گـــوزەرانێكـی ناخۆشیان ئەبێت ، چونكە ناتوانن داهات بە دەست بهێنن ٠

بەلآم زۆر بەداخەوە ئەنجامی تێنەگەیشتن لە ئیسلامو ڕەفتـــار نەكردن بە دەستوورەكانی ، وە خراپ تێگەیاندنی خەلكـــی لە لایـەن هەندێك لەو مەلایانەی كە بازرگانی بە ئاینەوە ئەكـەن ، وە خـــۆیان كردووە بە نوێنەری ئیسلام ، لەناو كوردەواری خۆماندا ، وە لە هەموو ولآتە ئیسلامەكانیشدا ، لەم سەردەمەدا وا باوە كە هـــەژاریو دەست كورتی نیعمەتی خوایە ، بەخشیوبەتی بە بەشێك لـــە موسلمانان ، وە هیچ كەس نابێ دلگران بێ لەوەی كە هەژارە بەلكو بە پێچەوانەوە هەژار خۆشەویستی خوایەو بەهرەیەكی گەورەیە لە لایەن خواوە ، وە لە پاشە ڕۆژدا خوا پاداشتی ئەداتـــەوە !! بەلآم لە ڕاستیدا ئـــەم قسانـــە تێنەگەیشتنە لە ئیسلامو ڕژێمی ئابووری ئیسلام ، بەلكو ئیسلام بەریيە لەو پروپاگانتانەی كە بلآوبۆتەوە لە ناو موسلمانانندا ٠ چونكـە بـــە پێچەوانەوە هەژاری دەردێكی گـەورەی كۆمەلآیەتی‌یە ، لـە ناو كۆمەلدا بلآو ئەبێتەوە ، لە ئەنجامی جێبەجێ نەكـــردنی ڕژێمی ئیســـلامو لادان لە فەرمانەكانی خوای گەورە ٠ نەك هەژاری نیعمەتی خوایە ، چونكـــە ئیسلام هەژاریی بە گەورەترین كۆسپ داناوە لە ڕێگای باوەڕ هێنانو موسلمانێتی‌دا ٠ هەر وەكو پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : (لەوانەیە هـــەژاری كـــافر بوونی لە گـــەلدا بێت) هەروەهـــا پێغەمبەر لە خوای گەورە پاڕاوەتەوە : (خوای گەورە پەنامان بدەی لە كەنەفتیو تەمەلیو ترسنۆكیو دەست تەنگی ، وە پەنامان بدەی لە هەژاریو كافریو دوو ڕوویی ، وە پەنامان بدەی لە كـــەڕیو لالیو شێتی) هەروەهـــا عومەری كوڕی خەتاب لە نامەكانیدا بۆ فەرمانبەرانی هەرێمە ئیسلامیەكان

داوای لێ کردوون کە (موسڵمانان برسی مەکەن با کافر نەبن) چونکـــە هەژاریو برسێتی دەردێکی وا کاریگەرە ، مرۆڤ بەرەو کـــافربوونیش ئەبات • مرۆڤی برسی لە پێش هەموو شتێکەوە ، بیر لـە تێرکردنـــی سکی ئەکاتەوە ، وە هیچ نرخێ دانانێ بۆ هیچ ڕێبازو دەستوورێکــــــی ژیان •

ئەمە سروشتی مرۆڤەو هیچ کەس ناتوانێ بەربەرچی ئەو ڕاستی‌یە بداتەوە • لەبەر ئەوە ڕژێمی ئیسلام ئەمەی ڕەچاو کردووەو ، نرخی بۆ هەموو لاپەنێکی ژیان داناوە ، هەرگیز ئەوەی لـە یاد نەکردووە کـە پێویستە قەڵاچۆی هەژاری بکرێت ، وە بنەبڕ بکرێت لە ناو کۆمەڵدا • ئینجا کۆمەڵ ئەتوانێ بەرەو ئاسۆیـەکی تری ژیان بڕوات ، وە ڕێگای نەش‌و نماو پێشکەوتن بگرێتەبەر • لەبەر ئەوە وەکو لە پێشەوە لـە چەند جێگایەکدا دەستمان بۆ ڕاکێشا ، ئیسلام هانی موسڵمانان ئەدات بۆ هاریکاریو یارمەتی دانی یەکتری • وە ئەرکی سەر شانی هـەموو خاوەن سامانەکانە ، هەژارەکان تێر بکەن ، وە نەهێڵن برسی بن • لەو بارەیەوە پێغەمبەر (د•خ) فەرموویەتی : (خوا ئەوەندەی فـەرز کردووە لەسەر خاوەن سامانەکان کە هەژارەکانی پێ تێر بکرێت • وە هەژاری هەژاران بەهۆی دەست بڵاوی دەوڵەمەندەکانەوەیە وە ئەوەش بزانن کە خوای گەورە لە دوا ڕۆژا سزای توندو تیژیان ئەدات)(٤٨) •

واتە پێویستە لە سەر خاوەن سامانەکان ، کۆمەك بـە هەژاران بکەن وە مانی خۆیان بدەنی • خوای گەورە فەرموویەتی : **(وفي اموالهم حق للسائل والمحروم)** •

---

(٤٨) ارکان الاسلام : دکتور عبدالله محمود شحاته : ١٨٩

واته : له سامانه‌کانیاندا مافی سوالکه‌رو داماوان هه‌یه ، وه هیچ منه‌تێکی نییه ، وه پێویسته له سه‌ر ده‌وڵه‌مه‌نده‌کان که مافی هه‌ژاره‌کان بده‌نه‌وه . خوا پاداشتی داناوه بۆ ئه‌وانه‌ی هه‌ڵئه‌ستن به به‌جێ هێنانی ئه‌رکی سه‌رشانی خۆیان‌و که‌مته‌رخه‌می ناکه‌ن . پێغه‌مبه‌ر (د.خ) فه‌رموویه‌تی : (خه‌ڵکی هه‌موو ڕۆزی خۆری خوان ، وه خۆشه‌ویست ترینیان لای خوا باشترینیانه بۆ خێزانه‌که‌ی) .

وه هه‌روه‌کو له باسی خه‌رج کردنی ساماندا باسمان کرد ، خه‌رج کردن له ڕێگای خوادا ئه‌رکی سه‌ر شانی هه‌موو موسڵمانێکی خاوه‌ن سامانه‌و نابێ ڕه‌زیلی بکات‌و ده‌ست ته‌نگ بێت . چونکه ئه‌گه‌ر کۆمه‌ك به هه‌ژاران نه‌کات‌و برسی‌یان تێر نه‌کات ، جل دڕاوان نه‌پۆشێ موسڵمان نییه‌و باوه‌ڕی به ئیسلام نییه‌و ، فه‌رمانه‌کانی خوای به‌جێ نه‌هێناوه :

(ليس البرّ ان تولوا وجوهكم قبل المشرق والمغرب ولكن البرّ من آمن بالله واليوم الاخر والملائكة والكتاب والنبيين وآتى المال على حبه ذوى القربى واليتامى والمساكين وابن السبيل وفي الرقاب وآقام الصلاة واتى الزكاة) .

دوهه‌م : چه‌سپاندنی یاساو ده‌ستووره‌کانی ئیسلام :

وه‌کو وتمان خه‌ڵکی هه‌موو وه‌کو یه‌ك نین له ڕووی ژیری ، یا له‌شی‌یه‌وه ، وه هه‌روه‌ها وه‌کو یه‌ك نین له ڕووی دڵسۆزی‌و ڕاست گۆیی‌یه‌وه،وه له ئه‌نجامدانی ئه‌رکی سه‌رشانیان‌و هه‌ست به لێپرسینه‌وه به‌رامبه‌ر به خۆیی‌و به کۆمه‌ڵ . له‌به‌ر ئه‌وه ڕژێمی ئیسلام ته‌نها به په‌روه‌رده‌کردنی مرۆڤه‌وه نه‌وه‌ستاوه له کارو باری ژیاندا ، به‌ڵکو یاساو ده‌ستووری تایبه‌تی داناوه بۆ دیاری کردنی سنووری ئیش‌و کاری هه‌موو مرۆڤێك له کۆمه‌ڵدا ، وه چۆنیه‌تی ڕه‌فتار کردنی ، به‌جێ هێنانی ئه‌رکی

سەرشانی‌و چاودێری کردنیان بۆ ئەوەی بە باشی پێی هەستن‌و لانەدەن لە سنووری دیاری کراوو وە بەرگری بکرێت لە خراپەو ئاژاوەو تەنگ‌و چەڵەمە لە ناو کۆمەڵدا ٠

لە ڕووی ئابووری‌شەوە کە مەبەستی باسەکـــەی ئێمەیە ، ئیسلام بە چەند ڕێگایەك هەوڵ ئەدات هەژاری لە ناو بەرێت‌و جیاوازی نێوان هەژارو دەوڵەمەند کەم بکاتەوە ، بە شێوەیەك کە ئەو جیاوازی‌یە بەرەو نەمان بەرێت٠وە خەڵکی هەموو بە ژیانێکی بەختیارو تێرو تەسەل بژین‌و دادگەری باڵ بکێشێ بە سەریانداو ، هەژاری‌و ترس‌و لەرز نەمێنــێ : بۆ ئەم مەبەستەش ئیسلام چەند ڕێگایەك ئەگرێتە بەر ، کە لە خوارەوە ڕوونی ئەکەینەوە !

١ ـ کارکردن
٢ ـ خاوەندارێتی‌و تۆبالداری گشتی (التكافل العام)
٣ ـ زەکات
٤ ـ دارایی گشتی

١ ـ کارکردن :

لە باسەکانی پێشوودا باسمان کرد کە کارکردن تاکە ڕێگایە بۆ خاوەندارێتی تایبەتی ، وە گرنگی‌یەکی زۆری پێ دراوە تا ئەو ڕادەیەی کارکردن بە شێوەیەك ڕێزی لێ گیراوە کە خراوەتە ئاستی خوا پەرستی٠

خوای گەورە فەرموویەتی : **(وآخرون يضربون في الارض يبتغون من فضل الله وآخرون يقاتلون في سبيل الله) المزمل/٢٠** واتە:هەندێکیان لە کارواندان بۆ بازرگانی‌و کارکردن وە هەندێکیان لە جەنگـــان لـــە ڕێگای خوادا ٠ لێرەدا خوای گەورە خەبات‌و کارکردنی حەڵاڵی بە یـــەك چاو سەیر کردووە ٠

(اعملوا فسيرى الله عملكم) التوبة/١٠٤

واته كار بكەن خوا چاوی لە کارەكانتان ئەبێت ٠

(انا لا نضيع أجر من احسن عملا) الكهف/٣٠

واته : ئێمه پاداشتی ئەوانە ون ناكەین كه كرداری چاك ئەنجام ئەدەن ٠

(أني لا أضيع عمل عامل منكم من ذكر او انثى) آل عمران/١٩٥

واته : ئێمه ئیشی كەسێك لە ئێوە ون ناكەین چ نێرو چ مێ ٠

وە پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : ژێر زەمینیش بگەڕێن بە دوای ڕۆزیدا) وە سەدان ئایەتو فەرموودەی تریش ، ئەوە ڕوون ئەكەنەوە كه ئیسلام زۆر گرنگی داوە بە ئیشو كاركردن ٠

كەوابو ئیسلام قایل نییە كەسێك هەبێت لە كۆمەڵدا بتوانێتو كار نەكات ٠ واته كاركردن دەوری سەرەكی هەیە لە ژیانی مرۆڤدا ، بۆ بە دەست هێنانی ڕۆزیو دەرامەتی ژیانیان ، وە ئەبێ هەر كەسە بە ڕەنجی شانی خۆی بژی ٠ نەك چاوەڕێ بێت لە سەر چاوەیەكی ترەوە دەستی بكەوێت ، لە ڕەنجی كەسێكیتر ٠

جارێكیان عومەری كوری خەتاب چوو بۆ مزگەوت ، سەیری كرد چەند كەسێك لە مزگەوت دانیشتوونو خەریكی نوێژو تەزبێحاتن ، حێرا چووە ژوورەوەو لێی پرسین چی ئەكەن ؟ وتیان : خوا پەرستی ! عومەر هەموویانی كردە دەرەوە لە مزگەوتەكەو وتی : بچن كار بكەن خۆتانو ماڵو خێزانتان بەخێو بكەن ، وە كاتی نوێژ كردنیش وەرن بۆ مزگەوت نوێژەكانتان بكەن ، ئەوە خوا پەرستییە ٠ واته ئیسلام تەمەڵ

خانەی دانەناوە ، بەڵكو ئەبێ هەر كەسە بە پێی توانای خۆی كار بكاتو ئارەق بڕێژێ ٠

ئەمەو چەندەها ڕووداوی تریش ،ئەوە ڕوون ئەكەنەوە كە دەوڵەت لێپرسراوە بەرامبەر بە مرۆڤ كە كاری بۆ بدۆزێتەوە ،بۆ ئەوەی خۆییوماڵو منداڵی بەخێو بكاتو هاوبەشیش بكات لە بەرهەمی نەتەوەدا ،بۆ ئەوەی گەشە بكاتو بەرەو پێشكەوتن بڕوات ٠

٢ ـ خاوەندارێتیو ئۆباڵداری گشتی (التكافل العام)

لە باسی خاوەندارێتیدا وتمـــان ، خاوەندارێتی لـــە ئیسلامدا سروشتێكی تایبەتی هەیە ، وە چۆنیەتی بە دەست هێنانیو پەرەپێدانیو خەرج كردنیشی دیاری كـــراوە ، بە شێوەیەك كە هۆیەكـــی گرنگو كاریگەر بێت بۆ لەناو بردنی هەژاریو هێنانەدی دادگەری كۆمەڵایەتی، وە كـــەم كردنەوەی جیـــاوازی نێوان چینەكـــان ٠ پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : (ئەگەر مرۆڤێ بە برسێتی مایەوە ، سامان هی كەس نییە) لە شی كردنەوەی ئـــەم فەرموودەیەدا دكتـــور علي البارودي لە كتێبی (دروس في الاشتراكية العربية)دا ئەڵێ : تا لـــە كۆمەڵدا یـــەك برسی هەبێ ، یان یەك جل دڕاوو ڕووت هەبێ ، مافی خاوەندارێتی بۆ هیـــچ كەسێك ڕەوا نابێت ، وە پێویست نییە ڕێزی لێ بگیـــــرێ ، وە نابی بپارێزرێ ٠ واتە تا ئەو برسییە تێر نەبێت كەس مافی خاوەندارێتـــی نییە)(٤٩) ٠

هەروەها ئیبن حزم لە كتێبی (المحلى جـ١)دا لە بارەی موسڵمانێكەوە كە برسێتی زۆری بۆ ئەهێنێو دراوسێكـەشی ، یان خەڵكـــی دەورو

---

(٤٩) گۆڤاری العربی كوەیتی ژمارە/٢٤٠

بەری ، زیاد لە پێویستی خۆیان خۆراکیان هەیە ، ئەڵێ : فـــەرزە لە سەر ئەوانەی کە هەیانە ، برسی یەکە تێر بکەن ، برسی یەکـــەش بۆی هەیە بجەنگێ لە گەڵیاندا بۆ بە دەست هێنانی خواردنی پێویستی ــ کە لەوان زیادە ــ تا خۆی پێ تێر بکات ، وە ئەگەر نەیاندایەو کوشتیان ، ئەوە خوێنی لە سەر پیاو کوژەکەیە وە ئەبێ خۆینی بدات ، وە ئەگـــەر خاوەن خواردنەکە کوژرا ئەوا بەر نەفرینی خوا ئەکەوێت ، چونکە مافی کەسێکی داگیر کردووەو نەیداوەتێ ، واتە ستەمکارە خـــوای گـەورە فەرموویەتی : (فأن بغت احداهما على الاخرى فقاتلوا التي تبغي حتى تفيء الى امر الله) الحجرات/٩ واتە : ئەگەر یەکێکیان ستەمی لـەوی تریان کرد بجەنگن لە گەڵ ستەمکارەکەدا ، تا ئەگەڕێنەوە سەر ڕێگـای ڕاست ، کە فەرمانەکانی خوایە .

هەر کەسێ دەست بە سەر مافی کەسێکی تردا بگرێتو نەیداتێ ، واتە ستەمی لەو برایەی کردووە ، کە مافەکەی لای ئەمە .

لە لایەکی ترەوە (بیروڕای زانا حەنەفیەکان لەسەر ئەوەیە ،ئەگەر موسڵمانێك لە گوندێك یا لە گەڕەکێکدا ، لە برسا مرد ، هەموو خاوەن سامانەکان لەو شوێنەدا لێپرسراون لە مردنی،وە بە پیاو کوژ دائەنرێن وە ئەبێ خوێنی کوژراوەکە بدەن) کەوابوو هەموو کەسێك لە نیشتمانی ئیسلامدا لێپرسراوە لە بەخێو کردنـــیماڵو منداڵی ، وە ئەگـــەر لە پێویستی ماڵو منداڵی زیاد بوو ، لێپرسراوە لە بەخێو کردنی خـــزمو کەسو کاری هەژاری خۆی،هەروەها لێپرسراوە لە چاودێریو تێرکردنی دراوسێ هەژارەکانی (وآتوهم من مال الله الذى اتاكـــم) النور/٢٣٠ واتە : لـــەو سامانەیان بەش بدەن کـــە خوا داویەتـــی پێتـــان . (وبالوالدين احساناً وبذى القربى واليتامى والمساكين والجار ذى القربى والجـــار الجنب والصاحب بالجنب وابن السبيل وما ملكت ايمانكـــم)

النساء/٣٦ واته چاکه بکەن لە گەڵ دایكو باوکتـــان،وە لە گەڵ خزمو هەبیوانو ، نەدارانو ، دراوسێی نزیكو دراوسێی دوورو ، هاوڕێو ڕێبوارو کەنیزەکدا ٠

وە پێغەمبەری مەزن (د٠خ) فەرموویەتی : (ئەی ئادەمیزاد ئەگـەر لە خۆت زیاترت بوو بەخشییت بە خەلکی ئەوا چاکەیە بۆ خۆت ، بەلام ئەگەر شاردتەوەو بەشی کەست نەدا ، ئەوە بەلاو نارەحەتی‌یە بۆ خۆت٠

ئەوەی کە زیادیشی نەبێ ئەوە لێی ناگیـرێ) هەروەهـــا (د٠خ) فەرموویەتی : (هەر کەسێ بەزەیی بە خەلکـا نەیەتەوە ، خواش بەزەیـی بەودا نایەتەوە) بەو شێوەیە هـــەموو کەسێك لە کۆمەلی ئیسلامـدا لێپرسراوە لە یارمەتی‌دانی هەژارانو کۆمەك کردن بە خەلکیو بەشداری کردن لە بەرژەوەندی‌یە گشتی‌یەکاندا ٠

وە ئەوەی ئەرکی شەرشانی بەجێ نەهێنێ ئەوە موسلمانـی تەواو نییە،خوای گەورە لە دوا ڕۆژداسزایەکی توندی ئەدات وەکو فەرموویەتی **(ان الله یامر بالعـدل والاحســـان وایتاء ذی القربـــی) النحـــل/٩٠** واتە : خوای گەورە فەرمان ئەکات کە دادپەروەربنو یارمەتی خزمـان بدەن ٠ **(انما المؤمنون الذین آمنـــوا بالله ورسوله ثم لـــم یرتابوا وجاهدوا باموالهم وانفســـهم فی سبیل الله اولئك هـــم الصادقـــون)** الحجرات/١٥ واتە : ئەو خاوەن باوەڕانەی کە باوەڕیان هێناوە بـــە خواو پێغەمبەری خوا ، وە هیچ گومان لـــە دلیاندا نییە وە بە گیـــانو سامانیان تێ ئەکۆشن لە ڕێگای خوادا ، ئەوانەن ڕاست ئەکـــەن لـــە باوەڕەکەیاندا ـ ئەوانەی کە قایلن پڕ بە دل خۆیانو سامانیان لە ڕێی خوادا بکەن بە قوربانی ـ ٠

وه پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : (هەر کەس باوەڕی بە خــواو ڕۆژی دوایی هەیە ، با سەر لە کەس‌و کاری بدات‌و چاوی لێیان بێت)٠ هــەروەهــا فەرموویەتــی : (هــەر کەس پارەی کۆکــردەوەو قەرزی قەرزارێکی لێ نەدایەوە ، وە یان لە ڕێگای خوادا خەرجی نەکـرد ئەوە (کەنزە) خوا لە ڕۆژی قیامەتا بەو کەنزە داخی ئەکات) ٠

ڕژێمی ئیسلام تاکە ڕژێمی سەر زەوی‌یە ، کە بەو شێوەیە خەڵکی بەرپرسیار کردووە لە یارمەتی دانی یەکتری‌و ، بەخێو کردنی هەژاران‌و بەرز کردنەوەی ئاستی ژیانیان ، بۆ ئەوەی لە هــەژاری دەربچن‌و بێنە ڕیزی ئەوانی ترەوە ٠

وە تا ئێستاش لەم سەردەمەدا پاش دەیان ساڵ دوور کەوتنــەوە لە ڕژێمی ئیسلام ، زۆر لە موسڵمانان هەڵئەستن بە جێبەجێ کردنــی ئەرکی سەر شانیان ٠ وەکو موسڵمانێك ، بەبێ ئەوەی کــەس بە زۆر پێیان بکات ئەمەش نیشانەی کــاریگــەری ڕژێمی ئیسلامە لــە دڵی موسڵمانان‌دا ٠

کەوابوو کۆمــەك کردن بــە یەکتری لــە ئیسلامدا نیشانــەی موسڵمانێتی‌و باوەڕ بە خواو بەجێ هێنانی فەرمان‌و دەستوورەکانیەتی ، وە لە بارەی ئەو کەسانەوە خوای گەورە فەرموویەتی : **(الذين يؤمنون بالغيب ويقيمون الصلاة ومما رزقناهم ينفقون) البقرة/٣** واتە:ئەوانەی باوەڕیان بە نادیارو شاراوە هەیەو نوێژ ئەکەن‌و ، لەو سامانەی داومانە پێیان بەشی خەڵکی لێ ئەدەن ٠

لێرەدا هاوتایی کردووە لە نێوان باوەڕ بە خواو نوێژ کــردن‌و ، خەرج کردن لە ڕێگای خوادا ، وە هــەموویان نیشانــەی موسڵمانــی ڕاستەقینەن)(٥٠) ٠

---

(٥٠) المال والحكم في الاسلام : عبدالقادر عوده : ٣٦

٣ ـ زەکـــات

هەر لە سەرەتای میژووەوە ، کۆمەلآنی خەلکـــی ئەم سەر زەوی‌یە هەمیشە لە بیری ئەوەدا بوون ، کە چۆن وە بە چ ڕیگایەك ، بچن بەگـژ هەژاری‌داو ، چۆن چارە سەری بکـەن وە لە ناوی بـــەرن ، وە لــەناو کۆمەلگای مرۆڤایەتی‌دا هەلّی کەنن • لەبەر ئەوە هەموو کار بەدەستانی کۆمەلآنی مرۆڤ هەر یەکـــەیان بـە پێی زانایی‌و ، بیروڕای خـــۆیان ویستویانە چارەسەری ئەم کێشەیە بکەن (هەر چەندە بۆیان نەکراوە) ، هەندێکیان ئەم ڕوالّەتەیان بەرەو قولّتربوون بردووە) • بەلآم هەر چۆنێ بێت ، نەیانتوانیووە چارەسەری بکەن وە تا کاتی ئەم نوسینەش هەژاری هەر لە پەرە سەندندایە ، وە ئێستا بە سەدان ملیۆن کەس لەم جیهانەدا لە هەژاری‌و برسێتی‌دا ئەژین ، ســــەرەڕای ئـــەم هەموو ســـامان‌و پێشکەوتنەی لە جیهاندا هاتۆتەکایەوە • خۆ ئەگەر دادپەروەری هەبێت لە دابەش کردندا ، تەنها سامانی دوو ولآتی وەکو ئەمریکا بەشی هەموو جیهان ئەکات ، کە ڕزگاری ببێت لــە برسێتی • وە تەنها ئـــەوەی بۆ مەبەستی سەربازی خەرج ئەکرێت لە جیهـــاندا ئەتوانێ بـــە باشترین شێوە هەژاری بنەبڕ بکات لە هەموو جیهاندا •

ئایینە ئاسمانیەکان هەمیشە لە هەولّدابوون کە چارەسەری ئـــەم کێشەیە بکەن ، وە دەستی هەژاران بگرن بەرەو بەرز کردنەوەی ئاستی ژیانیان • بە تایبەتی ئایینی ئیسلام هەولّی زۆری داوە بۆ ئەم مەبەستە، وە چەندەها ڕێگای تایبەتی داناوە بۆ بەگژا چوونی هەژاری ، وە بـــە تایبەتی زەکات کە پایەیەکی سەرەکی ئایینی ئیسلامە ، وە لە هەمان کاتا ڕێگایەکی گرنگە بۆ لە ناو بردنی هەژاری • بـەم شێوەیـــە ئیســـلام توانیویەتی لە قۆناغێکی مێژوویی‌دا کە هەژاری لــــە گشت جیهـاندا

تەشەنەی کردبوو ، لە سەردەمی عومەری کوری عەبدول عەزیزا ، ئیسلام توانی بە ڕژێمە دادگەرەکەی خۆی هەژاری بنەبڕ بکاو کەس نەمێنێ لە ناویاندا ئەوەندە هەژار بێت زەکات وەربگرێ · یەحیای کوڕی سەعد ئەیگێڕێتەوە ئەڵی:عومەری کوڕی عەبدول عەزیز ناردمی بۆ کۆکردنەوەی زەکاتی ئەفریقا ، کاتێ کۆم کردەوە گەڕام بە دوای هەژاراندا کە زەکاتەکەیان بدەمێ ، کەس نەبوو لێم وەربگرێ ، عومەر خەڵکی هەموو تێر کردبوو ، ناچار کۆیلەم پێ کڕیو ئازادم کردن(٥١) ·

بەڵام ئێستا لە سەردەمی سەرمایەداریو سۆشیالیستی نوێدا ، کە وەکو خۆیان ئەڵێن ، پێشکەوتوو ترین ڕژێمی ئەم سەردەمەن ، نەیانتوانیوە چارە سەری ئەم گیرو گرفتە بکەن · وە هەتا ئەو ئەرکو باجانەی خراوەتە سەر شانی هاووڵاتیان بۆ بەرژەوەندی یە گشتی یەکان بە تەواوی نادرێت ، چونکە ئەو کەسەی باجەکە ئەدات هیچ هاندەرێکی ویژدانی ، وە یان باوەڕ بە خواو ڕۆژی زیندوبوونەوە نییە کە پاڵی پێوە بنێ ، وە بە تەواوی باجەکان بداتو هاوبەشی بکات لە بەرژەوەندی یە گشتی یەکاندا · بەڵام موسڵمانە خاوەن باوەڕەکانی ئەم سەردەمە ، هەر چەندە ڕژێمی وڵاتەکانیان ئیسلامی نییەو ، کەس نییە داوای زەکاتی لێ بکاتو کۆی بکاتەوەو دابەشی بکات · بەڵام زۆربەیان خۆیان هەڵئەستن بە ئەنجامدانی ئەم ئەرکەی سەر شانیان ، وە زەکاتی سامانەکانیان بە هەژاران ·

زەکات فەرزێکە لە فەرزە سەرەکیو گرنگەکانی ئیسلام ، وە بەبێ زەکات کۆمەڵانی موسڵمانان ناتوانن لە ژیانێکی ئیسلامیدا بژین · (اقیموا الصلاة وآتوا الزکاة) البقرة/٨٣ واتە:نوێژ بکەنو زەکات

(٥١) الزکاة : عبدالرزاق نوفل : ٣٦

بدەن . **(فان تابوا واقاموا الصلاة وآتوا الزكاة فخلوا سبيلهم)** واتە : ئەگەر تۆبەیان کردوو ، نوێژیان کردوو ، زەکاتیان‌دا ، وازیان لێ بهێنن . وە پێغەمبەر (د.خ) فەرموویەتی : (فەرمانم پێ کراوە کە بجەنگم لە گەڵ خەڵکیدا تا باوەڕ ئەهێنن بە تاکو تەنهایی خواو ، بە پێغەمبەرایەتی محمد ، وە نوێژ بکەن‌و زەکات بدەن ئەگەر ئەمانەیان کرد ، ئەوا ئەبێ خوێن‌و سامانیان بپارێزن وە حسابیان لای خوای گەورەیە) .

زەکات بریتی‌یە لە ڕێژەیەکی دیاری کراو لەو سامانەی کە خوا بەخشیویەتی بە خەڵکی ، وە ئەرکی سەرشانی هەموو کەسێکە ، دەری بکات لەو سامانەی بە دەستی‌یەوەیە ، کاتێ گەیشتنە ڕادەی دیاری کراوی خۆی . فەرمانبەرانی تایبەتی لە دەوڵەتی ئیسلامدا هەڵئەستن بە دابەش کردنی‌و خەرج کردنی ، بە ڕێژەیەکی دیاری کراو کە لەم ئایەتەدا هاتووە : **(انما الصدقات للفقراء والمساكين والعاملين عليها والمؤلفة قلوبهم وفي الرقاب والغارمين وفي سبيل الله وابن السبيل فريضة من الله والله عليم حكيم) التوبة/٥٨ـ٦٠** .

زەکات پایەیەکی گرنگە لە پێنج پایەکانی ئیسلام،وە لە قورئاندا لە زیاتر لە ٣٠ ئایەتا ناوی هاتووە ، زۆربەی ئایەتەکاندا شان بەشانی نوێژ هاتووە ، ئەمەش نیشانەی ئەوەیە وەکو نوێژ گرنگە لە ئیسلامدا .

وە هەر کەسە بەجێی نەهێنێ ئایینی ناتەواوەو موسڵمانی تەواو نییە .

(فان تابوا واقاموا الصلاه وآتوا الزكاة فاخوانكم في الدين) التوبة/١١

واتە : ئەگەر تۆبەیان کردو ، نوێژیان کردو ، زەکاتیان‌دا، ئەوا برای ئایینی ئێوەن .

جگە لەو ئایەت‌و فەرموودانـــەی کـــە لەو بارەیەوە هـــــاتوون ٠

لە کاتێکا پێغەمبەر(د٠خ)کۆچی‌دوایی کرد،هەندێ لەوانەی کە بە ڕاستی ئیسلام لە دڵیاندا جێ‌گیر نەبوبوو ، دوو دڵ بوون،یاخی بوون‌و زەکاتیان نەئەدا ، وە وتیان : زەکات بە پێغەمبەر ئەدرا ، کە ئەو کۆچـــی دوایی کرد ، ئیتر پێویست نییە٠ بەڵام ئەبو بەکری سدیق (خ) زۆر بە چالاکانە هەستاو هەڵوێستە مێژوویی‌یە گەورەکەی خۆی نیشانداو فەرمـووی : (بە خوا ئەجەنگم لە گەڵ ئەوانەی کە زەکات لە نوێژ جیا ئەکەنەوە) ٠ واتە زەکات پایەیەکی بناغەیی ڕژێمی ئیسلامە،وە مەرجێکە لە مەرجەکانی موسڵمانێتی ٠

کۆکردنەوەی زەکـــات دوو ئەنجامی گرنگـــی هەیە لە ژیانـــی موسڵماناندا ؟

١ ـ ئەنجامێکی تایبەتی : پاك کردنەوەی دەرونـــی مرۆڤ‌و زاڵ بوون بە سەر خۆشەویستی سامان‌و پارە پەرستی‌و پیسکـــەیی‌دا ، وە پەیدا بوونی پەیوەندی‌یەکی کۆمەڵایەتی پڕ لـــە ڕێزو خۆشەویســـتی‌و هاوکاری لە نێوان موسڵماناندا **(خذ من اموالهم صدقة تطهرهم وتزكيهم بها) التوبة/١٠٣** ٠

واتە : لە سامانەکانیان زەکات وەربگـرە تا دڵ ودەروونیـــان پاك بکاتەوە ٠

٢ ـ ئەنجامێکی گشتی:زەکات هۆیەکی گرنگە لە دابەش کردن‌و گواستنەوەی سامان‌و ، دەستاو دەس کردنی بەناو زۆربەی چینەکانـــی کۆمەڵدا ٠ وە هۆیەکە بۆ دروست بوونی داهات بۆ ئەوانـــەی ناتوانن داهات بە دەست بهێنن ٠ وە هۆیەکە بۆ بەرز کردنەوەی ئاستی ژیانـــی

هەژارانو کەم کردنەوەی جیاوازی چینایەتیو هەوڵدان بۆ نەهێڵانــــی ئەو جیاوازییە ۰

کەمی ڕێژەی زەکات هۆیەکی گرنگە بۆ بەشداری کردنــی زۆربەی خەڵکیو ئامادە بونیان بۆ زەکات دان بەبێ دواکەوتن ، ئەویش هۆیەکی گرنگە بۆ زۆر بوونی داهاتی زەکات ۰ وە هەمووشیان هەست ئەکــەن کە هەریەکەیان ئەندامێکی بەکەڵکی ناو کۆمەڵن ۰

وەکو وتمان زەکات فەرزێکە لە سەر موسڵمانان ،وە پێویستە لــە سەر هەموو موسڵمانێك کە زەکات بدات ، وە هەر کەســـێ سەر پێچی بکات سزا ئەدرێت ، لە هەردوو جیهاندا ۰ دەوڵەت لێپرسراوە کە بــە زۆر لە خەڵکی وەربگرێ ۰ پێغەمبەر (د۰خ) لەو بارەیەوە فەرموویەتــی : (هەر کەس زەکات بداتو مەبەستی پاداشتی خوا بێت ، پاداشتی خۆی وەرئەگرێ ، وە هەر کــەسێ نەیدات ، دەست ئەگـــرین بەسەر نیوەی سامانەکەیدا) ۰

ئیبن حزم فەرموویەتی : (دەربارەی ئەوەی زەکــات نادات ، ئەبێ لێی بسەنرێت ، پێی خۆش بێت یان نا ۰ ئەگەر نەیدا ئەوە یاخــــییە وە ئەگەر درۆی تێدا کرد ، ئەوە لادەرە ، وە ئەگــەر شاردیەوە ، ئەوە کارێکی ناڕەوای کــــردووە ، پێویستە ئامۆژگـــاری بکرێت ، یان لێی بدرێت تا ئاشکرای ئەکــــات ، یان ئەمرێتو بــــەر نەفرینــــی خـــوا ئەکەوێت)(٥٢) ۰

کاتێ کە زەکات فەرزە ، ئیتر هیچ منەتێکــی نییە ، بەڵکـــو مافی ڕەوای هەژارانەو خوای گەورە دیاری کردووە ۰ لــەو بارەیەوە پێشەوا

(٥٢) گۆڤاری العربی کوەیتی ژمارە ٢٤٠ـلە المحلی ج١١ ی وەرگرتووە۰

شافیعی فەرموویەتی:(هەژاران مافیان هەیە لە سامانی دەوڵەمەندەکاندا، تا ئەو ڕادەیەی هەژارو دەوڵەمەند وەکو هاوبەشی یەکتر وان ، هـەژار بۆی هەیە زەکات بە زۆر لەوە بسێنێ کە لە سەریەتی ئەگـەر خـۆی نەیدا) ٠ ئەمەش بەڵگەیە بۆ ئەوەی کە زەکات هیچ منەتێکـی نییەو ، وەکو هەندێ کەس خراپ تێی گەیشتوون ٠

بەڵام زەکات هەر چەندە فەرزە لە سەر شانی موسڵمانان،پێویستە دەوڵەت هەستێ بە کۆکردنەوەی وە بە کارهێنانیو دابەش کردنی لـە مەبەستە دیاری کراوەکانیدا ٠ نەك هەر کەسە خۆی هەستێو زەکاتەکەی بدات بە هەژارێك ، چونکە هەر چەندە مافی ڕەوای خۆیەتیو ، خـوای گەورە بۆی دیاری کردووە ، ئەرکی سە شانی خاوەن سامانەکانیشە کە بیدەن ٠ خوای گەورە فەرموویەتی : **(في اموالهم حق للسائل والمحروم) الذاريات/١٩** ٠

بەڵام لە گەڵ ئەوەشا ئیسلام قایل نییە کـە ڕاستەوخۆ لە لایەن خەڵکییەوە ئەنجام بدرێت ، ئەویش لەبەر دوو هۆی گرنگ :

یەکەمیان : بە شێوەی ڕاستەو خۆ زەکـات ناتوانێ ئامانـجو مەبەستەکانی بەدی بهێنێ لە کۆمەڵدا کە لەناو بردنی هۆکانی هەژاریو بنەبڕ کردنی هەژارییە ٠

دووهەم : ئاشکرایە هەر کەسێك شتێ وە یان هەر یارمەتیەك لە کەسێکی تر وەربگرێت ،ئەو کەسە هەست بە جۆرێك کەمو کوڕی لە خۆیدا ئەکات٠وە ئەو کەسەی زەکاتەکە نەدا ، لەوانەیە هەستی خۆ بەزل زانینو پیاوەتـیو چاکە کردن بیگرێ ، وە منەت بکات بەسەر ئەوانـەی

(٥٣) اشتراكية الاسلام : ١٢٨٠

زەکاتەکەی داونێ • لەبەر ئەوە ئیسلام ماوە نادات ڕاستەوخۆ ئەنجام بدرێت • بەڵکو دەزگایەکی تایبەتــی لە دەوڵەتــا هەڵئەستێ بە کۆکردنەوەی زەکات ، وە پێویستە زەکاتی هەر ناوچەیەك لە ناوچەکەی خۆیدا خەرج بکرێت • وە نابێ زەکاتی هیچ ناوچەیەك لە ناو چەیەکی‌تر خەرج بکرێت ، ئەگەر لە خۆی زیاد نەبێت(٥٤) • وەکو لە سەردەمی عومەری کوڕی خەتابا زەکاتی هــەر هەرێمو ناوچـــەیەك لە جێگای خۆیدا خەرج کراوە ، ئەگەر زیادەیەکــی بووبێ نێراوە بۆ دەزگای ناوەندی کە لە پایتەختی دەوڵەتا بووە • بۆ خــەرج کردنــی لەو ناوچانەی کە پێویستی‌یان پێیەتی •

هەروەها لە سەردەمی عومەری کوڕی عەبدول عــەزیزا زەکـــاتی شاری (ڕەی) کۆکرایەوە هێنرا بۆ کوفە ، بــەڵام عومەر (خ) قایل نەبوو وە گێڕایەوە بۆ ڕەی ، کە بچن لەوێ خەرجی بکەن •

بەڵام لەم سەر دەمەدا کە دەوڵەت هەڵناسێ بـــە ئەنجامدانــی ، پێویستە هەر کەسە خۆی ـ بۆ ئەوەی موسڵمانێتی خۆی بەجێ بهێنێ ـ ئەم فەرزە ئەنجام بدات ، چونکە نابێ وازی لێ بهێنێ ، بـــە بیانووی ئەوەی ، دەوڵەت بەو ئەرکە هەڵناسێ • ئینجا چ خۆی ڕاستەوخۆ بیدات بە هەژارێك ، وە یان کۆمەڵێك لە ناو خۆیاندا کۆی بکەنەوەو بیدەن بە هەژارانی ئەو ناوچە بە شێوەیەك کە باشترین سوودی لێ وەربگیرێ • وە شێوەی دووهەمیان باشترو ڕاستترە و سوودی خۆی ئەگەیەنێ •

---

(٥٤) بێ‌گومان ئەمە ئەوە ئەگەیەنێ کە ئەبێ هەرێمەکانی وڵاتی ئیسلام خاوەنی ئۆتۆنۆمی بن ، وە خۆیان کاروباری خۆیان بــەرن بەڕێوە لە چوار چێوەی وڵاتی گەورەی ئیسلامدا •

دابەش كردنی زەكات

لە سەردەمی فەرمانڕەوایی ئیسلامدا ، زەكات بە پێی ئەم ئایەتە دابەش كراوە :

(انما الصدقات للفقراء والمساكين والعاملين عليها والمؤلفة قلوبهم وفي الرقاب والغـارمين وفي سبيل الله وابن السبيل فريضـــة من الله) التوبة/٦٠ ٠

واتە : كراوە بە هەشت بەشەوە ، وا لە خوارەوە جیایان ئەكەینەوە :

١ ـ الفقراء :

هەژاران ، واتە هەر كەسێ كە ئاستی ژیانی نزمتر بێت لە ئاستی ژیانی زۆربەی خەلكی لە ولاتا ، وە هەر كەسێك ئەوەندەی نەبێت كـــە زەكاتی لەسەر بێت ٠

٢ ـ المساكين :

هەندێك ئەلێن ئەم وشەیە ئەو هەژارانـــە ئەگرێتەوە كـــە لـــە **(فقـراء)** هەژارترن ، هەندێكی تریش ئەلێن **(مساكين)** ئەوانەن كە سوالْ ئەكەن وە **(فقراء)** ئەوانەن كـــە نیانەو داواش لە كـــەس ناكەن ٠ هەندێكیش ئەلێن : **(فقراء)** هەژاری موسلْمان ئەگرێتەوە ، بـــەلام **(مساكين)** هەژاری ئایینەیەكانی‌تر ئەگرێتەوە(٥٥) ٠

٣ ـ العاملين عليها :

ئەو فەرمانبەرانەی هەلئەستن بە كۆكردنەوەی زەكـــاتو دابەش كردنی ٠

٤ ـ المؤلفة قلوبهم :

واتە : دلْ ڕاگیر كراوەكان ـ ئەمانە كاتی خـــۆی ، ئـــەو پیاوە ناودارو خاوەن دەسەلاتانە بوون ، كە دەولەتی ئیسلام لەبەر بەرژەوەندی

---

(٥٥) النظام المالي في الاسلام/دكتور عبدالخالق النواوي : ١٠٤

ئیسلام‌و موسلمانان‌پشکێکیان داونێ بۆ ئەوەی سوودیان لێ وەربگیرێ‌و نەبنە کۆسپ لە ڕێگای ئایینی ئیسلامدا ٠

بەڵام لە سەردەمی ئەبو بەکری سدیق‌دا لێیان بڕین ، وە وتیان ئیسلام وا خۆی گرتووە ، ئیتر پێویست نییە بەشی ئەو جۆرە کەسانە بدرێت ، چونکە ئەوانە ئێستا ناتوانن هیچ کاری بکەن دژی ئیسلام ٠

٥ ـ وفي الرقاب :

ئەم پشکە لەو سەردەمەدا بە کارهێنراوە بۆ ئازاد کردنی کۆیلە ، بە کڕینیان لە خاوەنەکانیان‌و ئازاد کردنیان ، هەروەها بۆ بەردانی زیندانیانی موسڵمان لە وڵاتانی تردا ٠

٦ ـ الغارمين :

بۆ ئەوانەی کە وام (قەرز) کۆبۆتەوە لە سەریان ٠ بەم پشکە وامەکانیان بۆ ئەدرێتەوە بە مەرجێك ئەو وامە لە ئەنجامی کارێکی ناڕەوادا پەیدا نەبووبێت ٠

٧ ـ في سبيل الله :

لە ڕێگای خوادا : لە بارەی ئەم پشکەوە مامۆستا عبدالرزاق نوفل لە کتێبی (الزكاة)دا نوسیویەتی :
بەکار ئەهێنرێت لە بواری سەربازی‌و بەرگری لە دەوڵەتی ئیسلام ، وە هەر شتێ سوودی گشتی موسڵمانانی تێدا بێت ٠

ئەم پشکە هەموو پێویستی‌یەکی تێکۆشان لە ڕێگای خوادا ، وە پاراستنی کۆمەڵ‌ و پێش خستنی ، وە هەموو کارێکی چاك و یارمەتی دانی خەڵکی‌و چاك کردنی باری ژیانیان ئەگرێتەوە(٥٦)٠

---

(٥٦) الزكاة : عبدالرزاق نوفل : ٤٥

٨ ـ ابن السبيل :

بۆ ئەوانەی کە دوور ئەکەونەوە لـــە جێگـــای خۆیان دەستیـان ئەبڕێ لە ماڵو سامانیان ، وە پارەیان نێ ئەبڕێت ، لەم پشکە یارمەتیان ئەدرێت بۆ ئەوەی بتوانن بگەنەوە جێگای خۆیان ، با ئـەو کەسە لـــە جێگای خۆیدا دەوڵەمەندیش بێت ٠

بەم شێوەیەی سەرەوە لە سەردەمی فەرمانڕەوایی ئیسلامدا دابەش کراوە ٠ وە چەند ئاڵو گۆڕێکی تێدا کراوە ، بـــە گوێرەی بارو دۆخ، گوزەرانی کۆمەڵ ٠ وە لەم سەردەمەشدا، توانای ئەوە هەیە کە دەستکاری بکرێت بەو مەرجەی لە مەبەستی گشتی زەکـــات دەر نەچێت ، کـــە نەهێشتنی هەژاریو بەرز کردنەوەی ئاستی ژیانی هەژارانە ٠ (چونکە کاتی خۆی کە پێغەمبەر (د٠خ) فەرمانبەرانی ئەنارد بۆ کۆکردنـــەوەو دابەش کردنی زەکات ، فەرمانی پێ ئەکردن کە زەکات لە دەوڵەمەندان بسێنن وە بیدەن بە هەژارەکان) ٠ بۆ نمونە پشکی دڵ ڕاگیرکراوەکـان ئەتوانرێ بەکار بهێنرێت بۆ بڵاو کردنەوەی ئیسلام لـە جیهـــانداو ، دژایەتی کردنی خوا نەناسی،هەروەها یارمەتی دانی گەلانی ژێر دەستە، بۆ ڕزگار بوونیان لە زۆرداریو ستەمو چەوساندنەوە ، وە بۆ یارمەتی دانی وڵاتە کەم دەرامەتو هەژارەکان ٠ وە یان پشکی کۆیلە ئازاد کردن ئەتوانرێ لە مەیدانی پەروەردەو زانستا بەکار بهێنرێت بۆ ڕزگار کردنی کۆمەڵ لە نەخوێندەواریو نەزانیو دوا کەوتن ٠

سەرچاوەکانی زەکات

زەکات لەم سەرچاوانەی خوارەوە وەر ئەگیرێت ، وە بە ڕێژەی دیاری کراو :

١ ـ لە کانو سامانە شاردراوەکانی ژێر زەوی لە سەدا (٢٠) ٠

٢ ـ لە کشتوکاڵو میوەهاتا ، بە پێی باری ئاودانو ئەزیەت کێشان ڕێژەی دانراوە ، وەکو پێغەمبەر (د٠خ) فەرمانی کرد بە مەعاز لە کاتێکا ناردی بۆ کۆکردنەوەی زەکاتی یەمەن فەرمووی : (دەیەك ئەو کشتوکاڵەی بە دەست ئاو ئەدرێت) واتە بەم شێوەیە :

أ ـ لەو زەوی و زارانەی بە ئاوی باران ئەخۆنەوە لە سەدا (١٠) ٠

ب ـ لەو زەویو زارانەی بە هۆی مرۆڤەوە ئاو ئەخۆنەوە لە سەدا (٥) ٠

لە میوەهاتا لەو سەردەمەدا تەنها لە خورماو مێووژ وەرگیراوە ، چونکە میوەکانیتر ، لە دەستی خەڵکا ئەوەندە نامێننەوە بۆ ماوەیەکی درێژ خایەن(٥٧) ٠ لەبەر ئەوە لەم سەردەمەشدا ، ئەتوانرێ لە ڕووی ئەو دیاری کردنەوەوە ، هەر میوەیەك توانای مانەوەی درێژ خایەنی نەبێت زەکاتی لێ وەرنەگیرێت ٠

٣ ـ لە پارەو سامانی بازرگانیو ئاڵتونو زیوودا لە سەدا (٥ر٢) ئەویش بە مەرجێ ساڵێکی بە سەردا تێپەڕ ببێت ٠

٤ ـ مەڕو ماڵات لە مەڕو ماڵاتا بەم شێوەی خوارەوە ، ئەوانیش ئەوانەی لە لەوەڕگای سروشتیدا ئەلەوەڕێن ، چونکە ئەگەر دابەستە بێت زەکاتی لەسەر نییە ٠

---

(٥٧) النظام المالي الاسلامي المقارن : ٢٥

أ ــ ڕەشە ولاغ : لە سی سەر مانگا یەك سەری یەك ساڵە ·

ب ــ مەڕو بزن : لە چل سەر یەك سەری یەك ساڵە ·

ج ــ حوشتر : لە پێنج سەر یەك سەری یەك ساڵە ·

سەرفیترە :

هەروەها جۆرێکی تر زەکات هەیە کە پێی ئەڵێن زەکاتی (فطــر) وە لە کوردەواری خۆماندا بە سەرفیترە ناسراوە · ئەمیش بە بۆنــەی دوایی هاتنی ڕۆژووی مانگی ڕەمەزانو هاتنـــی جەژنـــەوە دانراوە بۆ ئەوەی : لەو ڕۆژەدا دەستی یارمەتی بۆ هەژاران درێژ بکرێت بۆ ئەوەی هاوبەشی خەڵکی بکەن لە خۆشی جەژناو ، هەست بە کـەمو کـوڕی نەکەن ، وە لە باتی ئەوە ، وا هەست بکەن کە لە کۆمەڵێکی دلنەرمو پڕ لە هاوکاریدا ئەژین · ئیبن عەباس ئەڵێ : پێغەمبەر (د·خ) سەرفیترەی فەرز کرد بۆ پاك بوونەوەی ڕۆژوگر لە شتی پڕو پوچو قسەی بەتاڵ ، وە بۆ تێر کردنی هەژاران ·

٤ ــ دارایی گشتیو گەنجینەی موسلمان :

زاناکانی دارایی پێناسەی ئەکەن بەو زانستەی کە بایەخ ئەدات بە خەرج کردنە گشتیو دەرامەتە گشتییەکـانو ئاراستە کردنیان بۆ هێنانەدی ئامانجە ئابووریو کۆمەڵایەتییەکانی دەوڵەت ·

لە ڕژێمی سەرمایەداریدا مەبەست لە خەرجیە گشتیو دەرامەتـە گشتییەکـان هـەوڵ دانـــە بۆ هێشـــتنەوەی ئابووری وڵاتو پیشە سازییەکانو بە چالاکیو ، ڕەوانەدانی سستی ، ئەویش بەکار کردنــە سەر ڕەفتاری بەرهەم هێنەکان ، لە ڕێگای سەپاندنی باج ، وە یان لابردنییەوە ، وە یارمەتی دانی پرۆژە تایبەتییەکانو پارێزگارییان · هەروەها لە ڕێگای ئیشو کارە گشتییەکانەوە (پرۆژە گشتییەکـان) ،

وەکو ڕێگاو بانو دروست کردنی پردوو قوتابخانەو خەستە خـانەو کارەباو ٠٠٠ هتد بۆ ئەوەی بێکاران بخرێنە کارەوە ، وە ببنە خاوەنی سەر چاوەیەکی داهات ، تا بتوانن پێویستی‌یەکانیان بە دەست بهێنن، لە ڕێگای ئەو داهاتەوە ، ئەمـەش ئەبێتـە هۆی پتر بوونی بەرهـەمی پرۆژە بەرهەم هێنەکان بەو شێوەیە باری ئابووری ئەبوژێتەوە ٠

ئیتر ئەم ڕژێمە بایەخ نادات بەو جیاوازی‌یە گەورەیەی لە ئاستی ژیانی دانیشتواندا هەیە ، وە گەورەترین ناکۆکی چینایەتـی دروست بووە هەروەها لە ڕژێمی سۆشیالیسـتی‌دا ، ئامانجـی خەرجی‌یـە گشتی‌یەکانو ، دەرامەتە گشتی‌یەکان ، گۆڕینی خاوەنداریتی تایبەتی‌یە بە خاوەنداریتی گشتی ، وە نەهێشتنی جیاوازی لـە نێوان دەولەمەندو هەژاراندا ، یاخود بە واتای خۆیان دروست کردنی کۆمەڵێکی بێ‌چین ٠

بـەڵام لـە ڕژێمی ئیسـلامدا دارایی گشـتی ئـەکرێ بـە سێ بەشـەوە ، وە هەر بەشـە بـە دەست هێنـانو خـەرج کردنی دیاری کراوە ، وە ئەبێ گرنگیان پێ بدرێت ، وە نابێ تێکـەڵ بکرێن وە یەك بودجەیان لێ پێك بێت، وە دەولەت خۆی بـە ئارەزووی فەرمانڕەوایان خەرجی بکات بۆ نمونە زەکات کە بەشێکی گرنگیانە ، ئەبێ لەو بواردانەدا خەرج بکرێت کـە لـە ئایەتـە پیرۆزەکەدا دیاری کراوە لـە سـورەتی (التوبە ئایەتی (٦٠)دا ٠

مەبەستی ئیسلام لەم دیاری کردنە ئەوەیە ، نەوەکو دەولەت بـە ئارەزوی کاربەدەستان چۆنیان بوێت خەرجی بکەن،وەکو فەرمانڕەوایانی ئەم سەردەمە ، خۆیان بوارەکانی خەرج کردن دیاری ئەکەن،وە بەکاری ئەهێنن ، لە پێناوی مانەوەی فەرمانڕەوایی‌یان ، وە گەیشتن بە مەبەستە تایبەتی یەکانیان ٠ بە تایبەتی فەرمانڕەوایانی وڵاتانی بە ناو ئیسلامی، کە ملیۆنەها دینار خەرج ئەکەن لە بواری پروپاگەندەو سەربازی‌دا ،وە

ئەیانەوێ بە زۆری هێزو پرۆپاگەندە خۆیان بسەپێنن بە سەر کۆمەڵدا٠

بۆ هەڵخەڵەتاندنی خەڵکی چ لە ناوەوەی وڵاتو چ لــە دەرەوەی وڵات، بۆ ناساندنی خۆیانو زل کردنی ئەو دەست کەوتانەی بەخشیویانە بە کۆمەڵ ٠ کە ئەمەش زۆربەی لە بواری قسە دەرناچێ ، وە لـە سەدا چلی ناکرێ بە کردەوە ٠ لە کاتێکا زۆربەی خەڵکــی وڵاتەکانیــان سەگ هەڵ ئەگوشن لە برساو ، دەمیان بەستووە لــە ترسا ، چونکــە نــە ئەوەندەیان هەیە تێر بخۆن ، وە نە ئەوەندە ئازادییان هەیە بوێرن دەم بکەنەوە !! بەڵام لە ڕژێمی ئیسلامدا ماوەی ئەوە نییە فەرمانڕەوایان بۆ بەرژەوەندی تایبەتی خۆیان بەکاری بهێنن ، بەڵکو بە پێچەوانەوە ئەبێ دەوڵەتی ئیسلام بەرژەوەندی زۆربەی خەڵکی بگرێتە پێش چــاو بــە تایبەتی هەژاران ، کە ئیسلام خۆی مافی ئەوانی دیاری کــردووە ، وە کەس بۆی نییە دەست کاری بکـات ، تەنها مەگــەر ئەو دەستکـاری کردنەش بەرژەوەندی زیاتری هەژارانی تێدابێت ٠

بۆ نمونە زەکات دانراوە بۆ نەهێشتنی هەژاریو ، بەرز کردنەوەی ئاستی ژیانیان ، چونکە مەبەستی سەرەکی ئیسلام هێنانەدی هاوسەنگی کۆمەڵایەتییە ، کە نایەتە دی بە لە ناو بردنی هەژاری نەبێت ٠

واتە لە ئیسلامدا مەبەست لە خەرجییە گشتییەکانو ، دەرامەتە گشتییەکان هێنانەدی دادکەریو هاوسەنگی کۆمەڵایەتییە٠وە پێویستە هەموو خەرج کردنێك ، وە یان ئاڵو گۆڕێك ، کە لە دارایی گشـتیدا ئەکرێت نە گرنگترین پێویستی خەڵکییەوە دەست پێ بکات ، نەك لــە ئارەزوی فەرمانڕەوایانەوە ! عومەری کوری خەتاب (خ) فەرمووێـتـی : (هەموو موسڵمانێك لەم سامانەدا مافی هەیە ، وە مافی هیچ کەس لــە کەسێکیتر زیاتر نییە مەگــەر کۆیلەیەك ــ کــە مافی زیاترە بۆ ئازاد کردنی ــ وە منیش وەکو یەکێ لە ئێوە وام) ٠

کەوابو ئیسلام ئەو ڕێگایەی بڕیووە لە کاربەدەستان·وە بودجەی وڵاتی کردووە بە سێ بەشەوە،هەر بەشە بوارێك وە یان چەند بوارێکی دیاری کردووە بۆ خەرج کردنی ، بە پێی گرنگیو پێویستی کۆمەڵ · بۆ ئەوەی بە شێوەیەکی دارگەرانە هەموو بەشەکانی کۆمەڵ بەشداربن، وە لە گرنگترین پێویستییەوە دەست بێ بکات ، لە لەناو بردنی کوێرەوەریو هەژاریو ترسو لەرز لە ناو کۆمەڵدا ، بۆ هێنانەدی کۆمەڵێکی بەختیار ·

واتە نابێ دەرامەتی بەشێك نە بواری بەشێکیتردا خەرج بکرێت(٥٨) ·

وە تەنها ئاڵو گۆڕێك لەو ڕووەوە ڕووی دابێ لە مێژووی ئیسلامدا ئەوە بوو لە سەردەمی عومەری کوڕی خەتابدا ، لە بەشی دەستکەوتی جەنگدا ئەو پشکەی دانرابوو بۆ پێغەمبەر (د·خ)و کەسو کاری، عومەر هەڵی گرت وە خستیە سەر بەشی یەکەم ، (٥٩) کە بەرژەوەندی گشتی کۆمەڵو بەهێز کردنی هێزی چەکدار بوو بۆ پارێزگاری نیشتمانی ئیسلام ·

دەرامەتە گشتییەکان (گەنجینەی موسڵمانان)

دەرامەتە گشتییەکان لە ڕژێمی ئیسلامدا کە گەنجینەی گشتی لێ پێك دێت ، ئەم بەشانەی خوارەوە پەیدا ئەبێت :

١ ـ زەکات : لەمەو پێش بە درێژی لە سەری دواین ، چونکە گرنگترین داهاتەو،تا ڕادەیەك سەر بەخۆیە لە داهاتەکانیتر چ لە ڕووی کۆکردنەوەو چ لە ڕووی خەرج کردنەوە ·

---

(٥٨) النظام المال الاسلامی المقارن : ١٠٢ ·
(٥٩) سەرچاوەی پێشو لاپەرە : ١٢٠

٢ ـ خاوەندارێتیو سامانەکانی میری ٠

٣ ـ ئەو سامانو خاوەندارێتی یە گشتی یانەی کە دەوڵەت بەڕێوەیان ئەباتو سەرپەرشتیان ئەکات ٠

٤ ـ باجی خەراج : کەبریتی یە لە باجی زەویو زار ٠ یەکەم جار لە سەردەمی عومەری کوری خەتابدا هاتەکایەوە ، خرایە سەر ئەو زەویو زارانەی کە موسڵمانان دەستیان گرت بە سەریا ، بەلاّم هێشتیانەوە بە دەست خاوەنەکانیانەوە بەرامبەر بە باجی خەراج ٠

٥ ـ باجی (دەیەك) : بریتی یە لەو باجەی ئەخرێتە سەر سامانی بازرگانی ڕۆیشتوو بۆ وڵاتانی دەرەوە ، وە هاتوویش لە وڵاتانی دەرەوە بۆ وڵاتی ئیسلام ، (٦٠) وە پێیان وتووە (عشور) ٠ لەم سەردەمەدا بە باجی گومرك ناو ئەبرێت ٠

٦ ـ باجی (جزیە) : بریتی یە لەو باجەی لەو هاووڵاتیانە ئەسەنرێ کە موسڵمان نینو، لە وڵاتی ئیسلامدا ئەژین٠ بێگومان ئەمانە زەکاتیان لێ ناسەنرێت ، چونکە زەکات (بەندایەتی) موسڵمانانەو تەنها لە سەر موسڵمان فەرزە ٠ بەلاّم ئەوەی کە موسڵمان نییەو ، وەکو هاووڵاتیەك هەموو مافێکیان هەیە ، پێویستە ئەرکیشیان بخرێتە سەرشان ٠

لەبەر ئەوە لە بریتی زەکات ، جزیەیان لێ ئەسەنرێت،بۆ بەشداری کردنیان لە بەرژەوەندی یە گشتی یەکانی وڵاتا ٠

٧ ـ دەستکەوتی جەنگ : بریتی یە لەو سامانو چەكو شتومەکانەی لە ئەنجامی جەنگدا لە گەڵ دوژمن ، دەست موسڵمانان ئەکەوێت پێنج یەکی ئەو دەستکەوتە ئەخرێتە گەنجینەی وڵاتەوە ، بۆ خەرج کردنی

---

(٦٠) النظام المالي الاسلامي المقارن : ٦٥ ٠

بۆ هەژارانو کەم دەرامەتان ، بە پێی ئەم ئایەتە پیرۆزە : **واعلموا انما غنمتم من شيء فان لله خمسه وللرسول ولذي القربى واليتامى والمساكين وابن السبيل) الانفال/٤١ ٠**

٨ ـ میراتی : ئەو سامانەی لە دوای کەسێك بەجێ ئەمێنێ پاش مردنی ، وە کەسی لە دوا بەجێ نەماوە بیدرێتێ ، لێرەدا دەوڵەت دەست ئەگرێت بە سەریاو ئەخرێتە گەنجینەی سامانی گشتی‌یەوە ، وەکو پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : (من خاوەن میراتی ئەو کەسەم کەسی لە دوا بەجێ نامێنێ) ٠

هەروەها ئەو پارەو شتومەکانەی ئەدۆزرێتەوەو خاوەنی نادۆزرێتەوە ، ئەمیش ئەخرێتە گەنجینەوە ٠

٩ ـ هەر باجێکی‌تر بە پێی بارو دۆخی بەرژەوەندی موسڵمانانو ئایینی ئیسلام پێویست بکات بسەنرێت ، دەوڵەت دەسەڵاتی تەواوی دراوەتێ کە هەستێ بە دیاری کردنی‌و سەندنی لە هاوڵاتیان بە پێی دەستوری (المصالح المرسلة)(٦١) ٠ کە دەسەڵاتێکی فراوان ئەدات بە دەوڵەت بۆ هەڵسوڕاندنی کاروباری هاوڵاتیان ، لە چوار چێوەی ئامانجەکانی ئیسلامدا٠ بۆ نمونە : دەوڵەت بۆی هەیە هەستێ بە سەندنی ڕێژەیەك لە سامانی دەوڵەمەندەکان وەکو پێشەوا مالك فەرموویەتی : (بە پێی پێویستی گەنجینەی موسڵمانان،بۆ خەرج کردنی لە بەرژەوەندی گشتی هاوڵاتیاندا ، وە پارێزگاری نیشتمانی ئیسلام) ،وە لە پێناوی هێنانە دی هاوسەنگی کۆمەڵایەتی‌دا ٠

---

(٦١) المصالح المرسلة : ئەو کێشەیەیە کە ئایەتێك یان فەرموودەیەکی لە سەر نییە وە بەڵگەیەکیش نییە لەسەری کە دابنرێت یان لاببرێت ٠ لەبەر ئەوە دەوڵەت بۆی هەیە لە سنوری بەرژەوەندی موسڵماناندا بڕیاری لەسەر بدات ٠

خەرجی‌یە گشتی‌یەکان

ڕژێمی ئیسلام هەروەکو لە هەموو لایەنێکی ژیاندا بۆچوونێکی تایبەتی‌و سەربەخۆی هەیە ، لە هەمان کاتا لە چۆنیەتی خەرج کردنی دارایی گشتی‌دا مەبەستو ئامانجو ویستی سەربەخۆو دیاری کراوی هەیە ، کە لە سەرەتای فەرمانڕەوایی ئیسلامدا جێبەجێ کراوە ، وە هەمیشە هەوڵ دراوە بۆ گەیشتن بە ئامانجی دیاری کراو ٠ لەم ڕژێمەدا پەیوەندیەکی پتەو هەیە لە نێوان ڕامیاری دارایی‌و ڕێبازی ئابووری‌دا تا ئەو ڕادەیەی ڕامیاری دارایی دائەنرێت بە بەشێك لە ڕێبازی ئابووری ئیسلام ، چونکە بە شێوەیەك دانراوە کە ئامانجو مەبەستەکانی ئیسلام دابین بکات ٠

لەبەر ئەوە ڕامیاری دارایی تەنها بەوەوە ناوەستێ کە کۆمەك بە دەوڵەت بکات ، بە پێدانی خەرجیە گشتی‌یەکان ، بەڵکو هەردوولا هەوڵ ئەدەن بۆ گەیشتن بەم ئامانجانە :

١ ـ دابین کردنی ژیانی هەموو خەڵکی لە نیشتمانی ئیسلامدا ٠

٢ ـ هەوڵ دان بۆ هێنانەدی هاوسەنگی کۆمەڵایەتی لە ڕووی ئاستی ژیانەوە بە شێوەیەك نەداری‌و هەژاری بنەبڕ بکرێت ، بە بەرز کردنەوەی ئاستی ژیانی هەژاران ، وە نەهێڵانی بەفیڕۆدانی سامان بە فرە خەرج کردنی (الاسراف) لە نێو دەوڵەمەندانا ، تا هەردوولا بگەنە ئاستێکی یەکسان ، کە جێگای ناکۆکی چینایەتی تێدا نەمێنێ،ئەگەرچی جیاوازی داهات بمێنێ بە ڕادەیەکی کەم ٠

خەرجیە گشتی‌یەکان ئەکرێن بە سێ بەشەوە

١ ـ دەرامەتی باجی زەوی وزار (خەراج) وە باجی (جزیە)ی سەر بە ئایینەکانی‌تر ٠ وە باجی سامانی بازرگانی (عشور) ٠ ئەمانە

ئاراسته ئەکرێن بۆ بەرژەوەندی گشـــتی کۆمەڵ ، وەکـــو موچـــەی فەرمانبەرانو موچە خۆرانو هێـــزی چەکـــدار ، وە دروست کردنـــی پرۆژە گشتی‌یەکان ، وەکو ڕێگاوبان ، پێویستی‌یەکـــانی کشتوکاڵ ، زانیاری ، تەندروستی ۰۰۰ هتد ۰

٢ ـ دەرامەتی زەکات کە لە موسڵمانان ئەسەنرێت ، بە پێی ئەم ئایەتە خەرج ئەکرێت : **(انما الصدقات للفقراء والمساكين والعاملين عليها والمؤلفة قلوبهم والغارمين وفي سبيل الله وابن السبيل فريضـــة من الله والله عليم حكيم) التوبة/٦٠**

٣ ـ پێنج‌یەکی دەستکەوتی جەنگ بە پێی ئـــەم ئایەتـــە خـــەرج ئەکرێت : **(واعلموا انما غنمتم من شيء فان لله خمسه وللرسول ولذي القربى واليتامى والمساكين وابن السبيل) الانفال/٤١** ۰

واتە : بزانن ئەوەی لە جەنگدا دەستتان ئەکەوێت پێنج‌یەکی بۆ خواو پێغەمبەرو خزمانیو هەتیوانو هەژارانو ڕێبوارانە ۰

٤ ـ هەروەها ئەو میراتی‌یەی لە دوای کەسێك بەجێ ئەمێنێو ، کەس میرات ڕەوای نییە وەری بگرێت ، ئەوە ئەخرێتـــە گەنجینـــەی موسڵمانانەوەو ، بۆ مەبەستە گشتی‌یەکان خەرج ئەکرێت ۰

وە ئەو پارەو سامانانەی ئەدۆزرێتەوەو خاوەنـــی پـــەیدا نابێت ئەویش بە هەمان شێوە ئەخرێتە گەنجینەی موسڵمانانەوە بۆ هـــەمان مەبەستی گشتی ۰

لێپرسراوێتی
دەوڵەتی ئیسلام

پێغەمبەر درودو سەلامی خوای لێ بێت فەرموویەتی : (پێویستی کەسێکم پێ بگەیەنن کە خۆی ناتوانێ پێم بگەیەنێ · هەر کەسێ پێویستی کەسێکی گەیاندە فەرمانڕەواو کار بەدەستان ، کە خۆی ناتوانێ پێیان بگەیەنێ ، خوا نەجاتی ئەدات لە پردی سەر دۆزەخ‌و ئەچێتە بەهەشتەوە ، ئەو ڕۆژەی کە هیچ فریای کەس ناکەوێ‌و قاچ گیر نابێت لە هیچ‌و دەست ناگاتە هیچ شتێ) ·

لێپرسراوێتی دەوڵەت لە ئیسلامدا

هەموو ئەزانین دەوڵەت بریتی‌یە لە نوێنەرانی کەل ، پاش هەڵبژاردنیان بۆ فەرمانڕەوایی کردنی وڵات، بە پێی دەستورو یاسا(٦٢)·

دەوڵەتی ئیسلامیش بریتی‌یە لەو کار بەدەستانەی کە هەڵ ئەبژێررێن بۆ فەرمانڕەوایی دەوڵەتی ئیسلام ، بە پێی دەستوورو یاسای ئیسلام کە قورئان‌و فەرموودەکانی پێغەمبەرو تێکۆشانی زانایانی ئیسلامە · وە هەر کاتێ لایدا لەو دەستورانە پێویستە لەسەر موسڵمانان هەوڵ بدەن بۆ ڕاست کردنەوەیان ، وە یان لابردن‌و گۆڕینیان ، بە دەوڵەتێکی نوێ ، وەکو پێغەمبەر (د·خ) فەرموویەتی : (بۆ خەڵکی نییە گوێ ڕایەڵی کەسێك بن کە لە فەرمانەکانی خوا لای دابێ) · هەروەها ئەبو بەکری سدیق فەرموویەتی : (هەتا من گوێ ڕایەڵی فەرمانەکانی

(٦٢) ئەمە ئەو فەرمانڕەوایانە ناگرێتەوە کە لە ڕێگای گەردشی (کودەتا)ی سەدبازی‌یەوە دێنە سەر کورسی فەرمانڕەوایی‌و بە ئاگرو ئاسن خۆیان ئەسەپێنن بە سەر میللەتا ·

خوا بم ئێوەش گوێ ڕایەڵی من بن ، ئەگەر من لامدا ئێوەش گـــوێم بۆ مەگرن) ٠

لێرەدا با چەند نمونەیەك بخەینە پێش چاو بزانین فەرمانڕەوایانی ئیسلام چۆن بوون لە کاتی خۆیدا ٠ ئینجا ئەی خوێنەری خۆشەویست خۆت بەراوردیان بکە لە گەڵ فەرمانڕەوایانی ئەم سەردەمەدا : حوزەیفە ناوێك ئەگێڕێتەوە ئەڵێ : جارێکیان چووم بۆ لای عومەری کوڕی خەتاب کە دیم ، ماتو مەلول دانیشتووە ٠ پێم وت : ئەوە چیتە ئەی سەرداری موسڵمانان ، وا پەژارە دای گرتووی ؟

وتی : ئەترسم هەڵەیە بکەم ، یان کارێکی ناڕەوا بکەم ، کەســتان ڕێم لێ نەگرێت !!

حوزەیفە وتی : بە خوا ئەگەر دیمان لە ڕاستی لات داوە ، ڕێت لێ ئەگرین‌و ڕاستت ئەکەینەوە ، ئەگەر بە قسەت نەکردین ، بـــە شمشێر لێت ئەدەین ٠ لێرەدا عومەر زۆر دڵخۆش بوو ، پەژارە بەری دا،وە وتی: سوپاس بۆ خوا کە هاوڕێی داومێ بەرگری لە لادانم بکات(٦٣) ٠

وە یان عومەر فەرموویەتی : (ئەگـــەر ئێسترێك لـــە عێراق پێی هەڵبکەوێت ، لە ڕۆژی قیامەتا من لێپرسراوم بەرامبەر خوا ، کە بۆچـی ڕێگام بۆ تەخت نەکردووە ؟!

هەروەها فاتمەی خێزانی عومەری کوڕی عەبدول عەزیز ئەڵێ : جارێکیان چوومە ژوورەوە بۆ لای عومەر ، دیم لـــە سەر بەرماڵەکـــەی دانیشتووە ، دەستی خستۆتە ژێر چەناگەی‌و چاوی پڕ بووە لە فرمێسك٠ لێم پرسی : ئەوە چیتە ؟ وتی : بێ قەزابی ئەی فاتمە من لێ پرســـراوی

---

(٦٣) عمر نظرە عصرية : نوسینی کۆمەڵێك نوسەری موسڵمان

ئەم میللەتەم ، لەبەر ئەوە ئێستا بیر لە هەزارێك ئەكەمەوە كە برسیەتی، وە نەخۆشێك كە نەخۆشیەكەی زۆری بۆ هێناوە ، وە ڕەش و ڕوتێكــــی بێ خانەو لانە ، وە هەتیوی دڵشكاو ، وە بێوەژنی تەنها ، غەدر لێكراوی خەفەتبار ، غەریبێكی داماو وە پیرێكی فرە خێزانو كەم سامــان ، وە تا لەم بابەتانە لە هەموو لایەكی وڵاتا ، وە ئەزانم كە خوای گەورە لــە ڕۆژی قیامەتا لە من ئەپرسێتەوە وە پاڵپشتی ئەوانیش پێغەمبەرە (د٠خ)، لە بیری ئەوەدا بووم كە چۆن بتوانم بەرامبەری ڕابووەســتم ، ئیتر دڵم پڕ بوو و دەستم كردە گریان(٦٤) ٠ ئەوەیە ڕاستی لێپرســـراوێتیو ، ڕاستی دڵسوتان بۆ میللەت ، وە تێكۆشان بۆ چـــارەسەر كـــردنـی گیروگرفتەكانیان ، وە ئەمەش لە ئەنجامی باوەڕ بە خوای گەورەو ڕژێمی ئیسلامەوە هەڵقوڵاوە ٠ ئەمە لە لایەك ، وە لە لایەكی تریشـــەوە ڕووداوی یەكەم ئەوە دەر ئەخات كە موسڵمانان مافی شۆرش كردنو یاخی بوونیان هەیە دژی ئەو دەوڵەتەی بە پێی دەستورەكانی ئیســــلام فەرمانڕەوایــی ناكات ٠ كەوابوو لەبەر ئەوەی دەوڵەت نوێنەری گەلە ، لە هەڵسوڕاندنی كاروباری ژیاندا ، هەر بەو شێوەیە ، دەوڵەت لێپرسراوە لــە دارایـــیو سامانی خەڵكی ، لە كۆكردنەوەو خەرج كـــردنی ، بە شێوەیەك كۆمـەڵ بەرەو دادگەریی كۆمەڵایەتی بەرێتو دووریان بخاتەوە لــە دواكـەوتنو نەزانیو نەخۆشیو ، ڕێگای پێشكەوتن بگرێتە بەر ، لە هەموو بوارەكانی ژیاندا ٠

واتە دەوڵەت لە ڕژێمی ئیسلامدا لێپرسراوە لە هاوبەش كردنـــی هەموو خەڵكی لە سامانو دارایی وڵاتا ٠ خوای گـــەورە فەرموویەتی : **(خلق لكم مافی الارض جمیعاً)** واتە : هەرچـــی لە زەویدا هـــەیە بۆ ئێوەمان دروست كردووە هەمووتان ٠ بێگـــومان وشەی هەمووتان

---

(٦٤) مشكلة الفقر وكیف عالجها الاسلام/الدكتور یوسف القرضاوی :

تێکڕای خەڵکی ئەگرێتەوە ، بە بێ جیاوازی بۆ ئەوەی هـەموو خەڵکـی بتوانن مافی خۆیان وەربگرن وە کەس بێبەش نەبێت • کـاتێ خـوای گەورە ئادەمی لە بەهەشتا نیشتەجێ کرد هەموو پێویستی‌یەکانی ژیانـی بۆ ئامادەکردبوو ، وەکو لە قورئاندا فەرموویەتی :

(ان لك الا تجوع فيها ولا تعرى وانك لاتظمؤا ولا تضحى) طه ١١٨ـ١١٩

واتە : ئەبێ نە برسی بیت ، وە نـە ڕووت بیت ، وە نە تینـوت ببێت ، وە نە سەرماو گەرما کارت تێبکات •

وە کاتێ باوکە ئادەم لە بەهەشت کرایە دەرەوە ، خوای گـەورە ئەو مافانەی لێ نەسەندەوە ، چونکە خوا سزای کەسێك نادات بە بڕینی ڕۆزی‌و پێویستی‌یەکانی • بەڵام ئـەو مافانەی بـەستەوە بە هـەوڵ‌و تێکۆشان‌و کار کردنەوە لەسەر زەوی •

بۆ ئەوەی بە کارکردن زەوی ئاوەدان بکرێتەوەو بەندایەتی خـوای تێدا بکرێت ، وە ببێتە کێڵگەی ڕۆژی قیامەت •

هەروەها پێغەمبەر (د•خ) فەرموویەتی : (هەر کەسێ کارێکی ئێمەی گرتە دەست‌و ، خانووی نەبوو ئەبێ خانووی بدرێتێ ، وە ئەگەر ژنـی نەبوو ، ئەبێ ژن بهێنێ ، وە ئەگەر وڵاغی هـاتوو چۆی نـەبوو ، ئەبێ بیدرێتێ)

کاتێ پێغەمبەر (د•خ) ئەم فەرمانەی دەکردووە ، بە ناوی دەوڵەتی ئیسلامەوە دەری کردووە ، وە لێپرسراوێتی دەوڵەتی دیاری کـردووە ، چونکە پێغەمبەر (د•خ) لەو کاتەدا فەرمانڕەوای ئیسلام بووە •

مامۆستا مستەفا سباعی ئەڵێ : هەر چەندە ئـەم فەرموودەیـە فەرمانبەرانی دەوڵەت ئەگرێتەوە ، بەڵام ئەو هۆو پێداویستانەی ئەبێتە هۆی ئـەو دەسـت کەوتانە بۆ فـەرمانبەران ـ کە بەدەسـت هێنـانی

پێویستی‌یەکانی ژیانیەتی، بۆ ئەوەی دامەزراو بێت،وە ئەرکی سەرشانی بە شێوەیەکی رێك وپێك بەجێ بهێنێ ـ ئەوە ئەگەیەنێ کە پێویستە ، ئەو پێویستی‌یانە بۆ هەموو کار گەرانی کۆمەڵ ئەنجام بدرێت ، با بە کۆمەکی گەنجینەی گشتی‌یش بێت(٦٦) ٠

تێر کرنی هەژارانو بەرز کردنەوەی ئاستی ژیانیانو ، هێنانەدی هاوسەنگی کۆمەڵایەتی‌و دادگەری ، ئەرکی سەر شانی دەوڵەتی ئیسلامە، وە پێویستە ئەنجامی بدات ، بە پێی تواناو باری ئابووری وڵات ٠

تا ئەو رادەیەی ئەگەر پێویست بوو ، بە زۆر لە دەوڵەمەندەکان بسەنرێت ، وە بدرێت بە نەداران کە نیانەو داماون ، لەو بارەیەوە عومەری کوڕی خەتاب (خ) فەرموویەتی : (ئەگەر لە سەرەتای کارمەوە بە بیرمدا بهاتایە ئەوەی ئەمڕۆ دێت بە بیرمدا،زیادەی ماڵی دەوڵەمەندانم وەرئەگرتو دابەشم ئەکرد بە سەر هەژارانی کۆچەراندا ٠

هەروەها عومەر لە گەنجینەی گشتی مانگانەی بڕیووەتەوە بۆ هەژارانو کەفتەکارانو لێ قەوماوان(٦٧) ٠

هەروەها فەرموویەتی : (هەر کاتێ خەلکی ئەوەندەیان نەبوو بەشیان بکات ، مەگەر ماڵو دارایی‌یان تێکەڵ بکرێت ، ئەو کاتە هەموو دارایی‌یەکەیان تێکەڵ ئەکەم ، تا هەموویان نیوە تێر بکرێن ، چونکە کەس بە نیوە تێری نامرێت ٠ تا کاتێ خوای گەورە دەروو ئەکاتەوە) ٠

وە یان بە کەم کردنەوەی هەلی کارکردن بۆ دەوڵەمەندان ، وە زیاد کردنی هەل بۆ هەژارانو خستنەکاریان ، بۆ بە دەست هێنانی داهات بۆ خۆیان ٠ وەکو عومەر بە (هانی)ی سەرکاری دەشتی ڕەبزەی

---

(٦٦) اشتراكية الاسلام ٠ دكتور مصطفى السباعي ٠
(٦٧) تەفسیری خال/جزمی بیستو هەشتەم ٠ لاپەڕە/٢٩ ٠

وت : ئەی هانی باڵت ڕاخە بۆ خەڵکی ، خۆت بپارێزە لە ستەم لێکراو ، چونکە هاوارو نزای گیرایە · ماوەی کەم ماڵیات بدە با ماڵیاتەکەیان بلەوەڕێنێ ، وە ماوەی ماڵیات زۆرەکانی وەکو کوڕی عەفانو کوڕی عەوف کەم بکەرەوە ، چونکە ئەوان ئەگەر ماڵیاتەکەشیان بفەوتێ ئەگەڕێنەوە بۆ کشتوکاڵو خورماکانیان · بەڵام ئەگەر کەم ماڵیاتی هەژار ماڵیاتەکەی بفەوتێ ، منداڵەکانی ئەهێنێو ئەقیرێنێ بە سەرما : ئەی سەرداری موسڵمانان ! واتە داوای یارمەتی لە دەوڵەت ئەکات لە کاتی هەژاریدا ، ئایا ئەتوانم گوێیان نەدەمێ ؟! لەوەڕەکە ئاسانترە بۆ من لە ئاڵتونو زیوو ، چونکە زەوی خۆیان بووە وە ئەگەر نەیاندەینێ وا ئەزانن ستەمیان لێ کراوە)(٦٨) ·

---

(٦٨) الاموال : ٢٩٨ـ٢٩٩ ژمارە : ٧٤٠

مافەکانی هاووڵاتیان لە سەر دەوڵەت

پێغەمبەر (د.خ) فەرموویەتی (پێویستی کەسێکم پێ بگەیەنن کە خۆی ناتوانێ پێم بگەیەنێ ، هەر کەسێ پێویستی کەسێکی گەیاندە فەرمانڕەواو کاربەدەستان کە خۆی ناتوانێ پێیان بگەیەنێ ، خوا نەجاتی ئەدات لە پردی سەر دۆزەخ‌و ئەچێتە بەهەشتەوە ، ئەو ڕۆژەی کە هیچ فریای کەس ناکەوێ‌و قاچ گیر نابێت لە هیچ‌و دەست ناگاتە هیچ شتێ) .

هەروەها عومەری کوڕی عەبدول عەزیز داوای کردووە لە خەڵکی هەموو هەرێمە ئیسلامیەکان کە گیروگرفت‌و ستەمکاری موسڵمانانمان پێ بگەیەنن وەکو لە نامەکانیا بۆ هاوڵاتیان نوسیویەتی : (هەر کەسێ ستەمکاری‌یەکمان بۆ ئاشکرا بکات ، وە یان کارێکمان پێ بگەیەنێ کە سوودی گشتی موسڵمانان وە یان سوودی موسڵمانێکی تێدا بێت ئێمە بەخشیشی ئەدەینێ لە سەد دینارەوە تا سێ سەد دینار بەگوێرەی گەورەیی کارەکەی‌و دووری هەرێمەکەی کە لێوەی هاتووە بەڵکو خوا مافی کەسێکی پێ زیندو بکاتەوە ، وە یان ستەمێکی پێ لابرێ یا خود دەرگای چاکەی لێوە بکرێتەوە!)(٦٩) .

ئیسلام پێویستی‌یە بناغەیی‌کانی هەموو هاووڵاتیەکی دابین کردووە ، وەکو خواردن‌و جل بەرگ‌و خانوو . هەروەها هەوڵدان بۆ بە دەست هێنانی ژن هێنان‌و بەشوودان بۆ ئەوانەی ئەیانەوێت (ژنیان نییە ، یان شویان نەکردووە) هەروەها خوێندن‌و تیمارکردنی

---

(٦٩) ملامح الانقلاب الاسلامي في زمن عمر بن عبدالعزيز/دكتور عمادالدين خليل : ١٣٠

دابین کردووه . ئەمانە هەموویان ئەرکی سەرشانی دەولەتی ئیسلامە کە ئەنجامیان بدات(٧٠) .

وەکو لە وتەکانی سەرەوەدا بۆت دەرکەوت ، دەولەت لێپرسراوە لە ئەنجامدانی ئەم پێویستیانەی خوارەوە ، بۆ هەموو هاوولاتیەك لە ولاتی ئیسلامدا :

١ ـ مافی خواردنو خواردنەوەو جلو بەرگو نیشتەجێکردن .

واتە : دەولەت لێپرسراوە لە بەدەست هێنانی ئەو مافانە بۆ هەموو هاو ولاتیەك،وە نابێ کەسێك نەبرسیو تینوی بێ ، وە نەڕووتو بێ خانەو لانە بێت .

٢ ـ مافی کارکردن :

دەولەت لێپرسراوە لە ئامادە کردنی کار بۆ هەموو هاوولاتیانو خستنە کاریان ، بۆ ئەوەی بتوانن ژیانی خۆیانو مالو مندالیان دابین بکەن . وە ئەرکی سەرشانیان بەجێ بهێنن بەرامبەر بە کۆمەل ، وەکو لە باسی خاوەنداریتیدا باسمان کرد . هەروەها پێویستە کەرەسەی کارکردن ئامادە بکات بۆ هەموو کرێکارو کاسب کارێك . لەو بارەیەوە پێشەوا غەزالی لەپەرتوکی (احیاء علوم الدین)دا فەرموویەتی:(پێویستە لە سەر دەولەت کەرەسەی کارکردن ئامادە بکات بۆ هەموو کرێکارێك، وە هەروەها کار ئامادە بکات بۆ هەموو بێکارێك)(٧١) .

٣ ـ ئامادە کردنی هۆی هاتو چۆو گواستنەوە بۆ هەموو هاوولاتیان بۆ ئەنجامدانی کاروباری دوور و نزیکانیان .

---

(٧٠) الاسلام ضامن للحاجات الضرورية/عبدالعزيز بدرى : ٢٦
(٧١) هەمان سەر چاوەی پێشو : ل : ١٥

٤ ـ مافی خوێندنو تیمارکردن :

خوێندنو تیمارکردن له مافه سروشتیو گرنگەکانی مرۆڤن، کــه پێویسته هەموو کەس بەدەستیان بهێنێ له ژیانیا ، وه ئیسلام بایەخی زۆری پێ داون ، چونکــه بێ ئــەوان ژیانــی مرۆڤ سەختەو پڕ لــه کوێرەوەریە ، وه به هیچ شێوەیەك پێشکــەوتن به دەست نایەت ٠ خوای گــەوره فەرموویەتــی : **(قل ربی زدني علماً) طــه/١١٤** واته : بڵێ : ئەی پەروەردگار زانستو زانیاری زیاترم بدەرێ ٠

هەروەها پێغەمبەری مەزن (د٠خ) فەرموویەتی : (هەر کــەسێ ڕێگایەکی گرته بەر مەبەستی بەدەست هێنانی زانست بوو ، خــوای گەوره ڕێگای به هەشتی بۆ ئاسان ئەکات) وه فەرموویەتــی : (داوای زانست بکەن با له چینیش بێت) ، (فێر بوونی زانست فەرزه له سەر هەموو موسڵمانێك) (بخوێنن له بێشکەوه بۆ گۆڕ) واتــه : لــه دایك بوونەوه تا مردن ٠

ئەم فەرموودانەی سەرەوه ئەوه ئەگەیەنن که خوێندن ئەرکــی سەر شانی هەموو کەسێکه ، وه پێویسته له سەر هەموو کەسێك کــه بخوێنێ ٠ لەبەر ئەوه ئەرکی سەرشانی دەوڵەته هەموو پێداویســتێکی خوێندن ئاماده بکات بۆ خەڵکی ، بۆ ئەوەی بتوانن ئەو ئەرکــەی سەر شانیان ئەنجام بدەن ٠ ئەمەش هۆیەکی سەرەکیە بۆ پێشکەوتنی وڵات له هەموو ڕوویەکەوه ٠

هەروەها تیمار کردنی نەخۆشان ئەرکــی سەرشان دەوڵەتــەو پێویسته هەموو جێگاو ڕێگاو پێداویستێکی بۆ ئاماده بکــات ٠ لەو بارەیەوه پێغەمبەر (د٠خ) فەرمانی داوه ،جێگاو ڕێگای ئاماده کردووه بۆ تیمارکردنی نەخۆشان ، وه لــه گەنجینەی دەوڵەت خەرجیــەکانی دابین کردووه(٧٢) ٠

---

(٧٢) هەمان سەر چاوەی پێشو لاپەره : ٢٣

٥ ـ دابین‌و دڵنیا کردنی ژیانی ئەو منداڵانەی خاوەنەکانیـــان ئەمرێ‌و لە دوای بەجێ ئەمێنن ٠ وە دارایی‌و سامانێکی وایان بۆ بەجێ نەماوە کە منداڵەکان بتوانن بەباشی خۆیانی پێ بژێنن ، تا کـــەم‌و کوڕی‌و تەنگانە نەیەتە ڕێگـــای ژیانیان‌و ڕەش‌و ڕووت نەبن ٠ لـــەو بارەیەوە پێغەمبەر (د٠خ) فەرموویەتی : (هـەر کەسێ سامانـــی بەجێ هێشت بۆ ئەوانەی لە دوای بەجێ ماون ، وە هەر کەسێ هەتیوی بەجێ هێشت پەروەردە کردنیان لە سەر منە) هەروەها (د٠خ) فەرموویەتی : (من لێپرسراوم لەوانەی کەسیان نییەو من کەسیانم) واتە : دەوڵەت لێپرسراوە لێیان ، بەخێو کردن‌و پەروەردە کردنیان ئەرکی سەر شانی دەوڵەتە ٠

٦ ـ زاناکانی ئیسلام ، تەنها خواردن‌و پۆشاک‌و خانەو لانەیان بـــە پێویستی‌یە سروشتی‌یەکانی مرۆڤ دانـــە ناوە ، بەڵکو لـــە مرۆڤدا ئارەزوو و ویستی تریش هـــەیە کـــە پێویستی بە دەست هێنـــان‌و تێر کردن هەیە وەکو ئارەزووی (جنس) کـــە سنەتێکـــی خوایی‌یە بۆ ئاوەدان کردنەوەی جیهان‌و مانەوەی ئادەمیزاد تا ڕۆژی دیاری کراو ٠ لێرەدا ئیسلام تێر کردنی ئەم ئارەزووەی بە یەکێ لـــە پێویستی‌یـــە سروشتی‌یەکانی مرۆڤ داناوە ٠ نمونەش زۆرە بۆ ئەو مەبەستە وەکو :

جارێکیان پیاوێك هاتە لای پێغەمبەر (د٠خ) وتی : (من ژنێکـــم لە ئەنصاریەکان هێناوە ، پێغەمبەر لێی پرسی لە سەر چـــەند مارەت کردووە ؟ وتی : لە سەر چوار (اوقیة) ٠ پێغەمبەر (د٠خ) فەرمووی: لە سەر چوار (اوقیة)؟! وەکو زیوو لەو شاخە بتاشن وایـــە٠ئێستـــا نیمانە هیچت بدەینێ ، بەڵام بەڵکو بتنێرین بۆ کاروانێك دەستکەوتت لێ ببێ)(٧٣) ٠

---

(٧٣) مشكلة الفقر وكيف عالجها الاسلام : ١٠٨

لێرەدا ئیسلام پێویستی کردووە لەسەر موسڵمانان ، خاوەن سامانەکانیان کۆمەك بکەن بەو هەژارانەی ئەیانەوێ ژن بهێنن‌و هەژاری ماوەیان نادات . زۆر لە زاناکان ئەڵێن : ئەمە ئەرکی سەرشانی دەوڵەتەو پێویستە ئەنجامی بدات . خوای گەورە فەرموویەتی : **(وانكحوا الايامى منكم والصالحين من عبادكم وامائكم ان يكونوا فقراء يغنهم الله من فضله والله واسع عليم) النور/٣٢** واتە : ژن بهێنن‌و شوو پەیدا بکەن بۆ ئەوانەی کە نیانەو پێویستی‌یان پێیەتی ، وە گوێ نەدەن بە هەژاریان) .

هەروەها ئەبو عوبەید قاسم کوڕی سەلام لە کتێبی (الاموال)دا بۆمان ئەگێڕێتەوە ئەڵێ : عومەری کوڕی خەتاب ژنی هێنا بۆ عاصی ، یەك مانگ لە دارایی گشتی خەرجی دایە) .

هەروەها لە سەردەمی عومەری کوڕی عەبدول عەزیزدا ، عومەر فەرمانی دابوو هەموو ڕۆژی جاڕ بدرێت : کوان هەژارەکان ؟ کوان ئەوانەی ژن‌و شوویان نییە ؟ تا کاریان ئەنجام بدەین .

ئەم ڕووداوانە ئەوە ئەگەیەنن کە ئەرکی سەرشانی دەوڵەتە ، ئەم پێویستی‌یەی مرۆڤ ئەنجام بدات ، ئەگەر خۆی نەیتوانی ئەنجامی بدات .

٧ ـ پاراستنی خوێن‌و سامان‌و ناموس :

پێغەمبەر (د.خ) فەرموویەتی : (خوێن‌و سامان‌و ناموسی موسڵمانان لە سەر موسڵمانان حەرامە) . واتە : لێپرسراوە لە پاراستنی گیانی مرۆڤ لە ئازاردان‌و لەناو چوون بە شێوەیەکی ناڕەوا **(ولا تقتلوا النفس التي حرم الله الا بالحق) الانعام/١٥**
واتە : هیچ کەسێك نەکوژن بە ناهەق .

(يا ايها الذين آمنوا كتب عليكم القصاص في القتل) البقرة/١٧٨ واته :
ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە سزای پیاو کوژ کوشتنەوەیە ٠

هەروەها دەوڵەت لێپرسراوە لە پاراستنی سامانو دارایی هاووڵاتیان لە داگیر کردن، دزیو ، ڕووت کردنەوەو تاڵان کردن ٠ خوای گەورە فەرموویەتی :**(والسارق والسارقة فاقطعوا ايديهما)** المائدة/٣٨ واتە : دەستی دز ببڕن ٠

هەروەها دەوڵەت لێپرسراوە لە پاراستنی ئابڕوو ناموسی خەڵکی ، لە ناوو ناتۆرەو تاوان کردن بەرامبەری : **(ياايها الذين آمنوا لا يسخر قوم من قوم عسى ان يكونوا خيراً منهم ولا نساء من نساء عسى ان يكن خيراً منهن ولا تلمزوا انفسكم ولا تنابزوا بالالقاب بئس الاسم الفسوق بعد الايمان ومن لم يتب فاولئك هم الظالمون)** الحجرات/١١ ٠ واتە : ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە گاڵتە بە یەکتری مەکەن ، چونکە لەوانەیە ئەوەی گاڵتەی پێ ئەکرێت باشتر بێت ، وە خەوش لە یەکتری مەگرن ، وە ناوو ناتۆرە مەنێن لە یەکتری ٠ زۆر خراپە ناوو ناتۆرە نان لە یەکێ کە باوەڕی هێناوە ، ئەوەی پەشیمان نەبێتەوە ستەمکارە ٠

ئیسلام شان بەشانی پێشکەوتن ئەڕوات

وەکو ئەزانین ئیسلام ڕژێمێکی سەربەخۆو خوایییە بۆ ژیانی مرۆڤایەتی، وە دواین ڕژێمی خوایییە بۆ سەر مرۆڤ لەبەر ئەوە بە شێوەیەکی وا تەواو و نەبار هاتۆتە خوارەوە ، کە بتوانێت بگونجێت لە گەڵ ژیاندا بە پێی کاتو شوێنو گەشە کردنی ژیانی کۆمەڵ ٠

ئەم ڕژێمە ئەکرێت بەدوو بەشەوە :

بەشی یەکەم : بریتییە لە بیروباوەڕو سەرستنو ڕەوشت کە

دەستورێکی نەگۆڕو تەواوی دیاری کراویان بۆ دانراوە ، وە ماوەی هیچ ناکۆکیو ئاڵ وگۆڕێکی تێدا نییە ٠

بەشی دووهەم : ڕژێمو ڕێکخستنی کۆمەڵ (الشریعه)

لەم بارەیەوە ڕژێمی ئیسلام تەنها سەرەتا گشتیو هێڵە سەرەکیەکانی دەست نیشان کردووە ، ئەمانیش دەستووری خواییـن، وە ماوەی ئاڵو گۆڕیان تێدا نییە ، وەکو (شوری) ڕاوێژ کردن **(وشاورهم فی الامر)** ٠ وە دابین کردنی لای کەمی پێویستی ژیان بۆ هەژاران (وفی اموالهم حق معلوم للسائل والمحروم)(٧٤) ٠ (ان لك الا تجوع فیها ولا تعری وانك لاتظمؤا ولا تضحی) ٠

هەروەها زەکات دانان لە سەر موسڵمانان ، ڕێگە نەدان بە دابڕکردن وە سوو خواردن ، یان گزی کردن لە کڕینو فرۆشتنو کاروباری تری ژیاندا ، ماوە نەدان بە کۆکردنەوەی پارەو هەڵگرتنی بەبێ ئەوەی بخرێتە کارەوە ، بوونی خاوەنداریتی تایبەتی بەڵام بەو مەرجانەی بۆی دیاری کراوە ٠٠٠ هتد ٠

بەڵام درێژەو چۆنیەتی جێبەجێ کردنی ئەو مەبەستانە دیاری نەکراوە ، بەڵکو پێویستە بە پێی گۆڕانی کاتو شوێنو باری ژیانی خەڵکی بگۆڕێت ، وە هەر کۆمەڵە بە پێی هەلو مەرجی تایبەتی بەرژەوەندی خەڵکی ٠ بەڵام لە سنووری ئەو دەستوورو یاسا گشتیيانەدا کە دیاری کراوە بۆیان(٧٥) ٠

هەندێ لە زاناکانی ئیسلام بەم لایەنە ئەڵێن ناوچەی بۆشایی لە ڕژێمی ئیسلامدا ٠ ئەم بۆشاییيە نابێت بە کەمو کوڕی بۆ ئیسلام

---

(٧٤) ایدولوجیة التشریع الاسلامی/محمد شوقی الفنجری/مجلة العربی عدد/٢٠٦ ٠

(٧٥) هەمان سەر چاوەی پێشو ٠

بەڵکو بە پێچەوانەوە ، لایەنێکی زۆر گرنگی ئەم ڕژێمەیە ، کـە ماوەی داوە بە کۆمەڵ لە سنووری ئـەو دەستوورە گشتی‌یانەدا بکۆشێت بۆی وە نەرمیـەکی وای داوەتێ ، کـە ڕژێمێکی زیندوو بـە توانایـە ، وە ڕژێمێکی هـەتا هەتایی‌یە بۆ مرۆڤایەتی‌یە · چـەند مرۆڤایـەتی پێش بکەوێت وە گەشە بکات ، شان بەشانی ئەڕوات بەبێ هیچ دوا کەوتن‌و کەم‌و کورتیەك ·

تێکۆشانی زانایان‌و شارەزایان بۆ شی کردنەوەی دەستوورەکانی ئیسلام‌و جێبەجێ کردنی ناو ئەبرێت بـە (اجتهاد) · پێغەمبەر (د٠خ) زۆر گرنگی پێداوە ، فەرموویەتی : (ئەوەی اجتهاد) بکات وە مەبەست بپێکێ ، واتە بە تەواوی مەبـەستی ئیسلامی ڕوون کردبێتەوە ـ ئەوە دوو چاکـەی بۆ ئـەنوسرێت لای خوای گـەورە ، وە ئـەوەی (اجتهاد) بکات‌وە مەبەست نەپێکێ ، یەك چاکەی هـەر بۆ ئەنوسرێت) بێ گومان ئەمەش هاندانە بۆ تێکۆشان لەو ڕێگایە دا ·

ئیسلام شێوەیەکی جێبەجێ کردنی دیاری کراوی دانە ناوە کـە کۆمەڵ خۆی پێوە ببەستێت وە لێی دەر نەچێت ، بەڵکو پێویستە بـە پێی کات‌و شوێنی هـەر کۆمەڵێك جێبەجێ بکرێت بەڵام وەکو وتمان بەو مەرجەی لە دەستوورو ڕێبازەکان دەر نەچێت ·

ڕووداوی مێژوویی‌مان زۆرە بۆ ئەم ئاڵو گۆڕانە ، کە لە جێبەجێ کردنی ئیسلامدا ، بە پێی بارو دۆخی کۆمەڵ‌و کات‌و شوێن کراوە بۆ نمونە لە سەردەمی عومەری کوڕی خەتابا تۆمار کردنی سەربازانی لە وڵاتە دراوسێکان وەرگرت ، وە جێبەجێی کرد ، لە کاتێکا تۆمار کردن لە سەر دەمی پێغەمبەرو ئەبو بەکرا نەبوو ·

هەروەها دابەش نەکردنی زەوی وزاری میسرو عێراق وشام بەسەر جەنگاوەراندا ، لە کاتێکا لە سەردەمی پێغەمبەردا (د٠خ) دابەش کراوە

به سەریاندا ، وە زۆر نمونەی تریش کـە ئەو لایەنە گرنگەی ئیسلامو چۆنیەتی پرکردنەوەی (ناوچەی بۆشایی) ڕوون ئەکاتەوە · ئەمانـەش ئالو گۆڕێك بوون بە پێی بارو دۆخی ژیانی موسڵمانانو گەشەکردنی لەو سەردەمەدا ·

ئینجا بۆ زیاتر ڕوون کردنەوەی ئـەم لایەنەی ڕژێمی ئیسـلام ، بیروڕای هـەندێ لـە زاناکانی ئیسلام ئەخەینـە پێش چاو ، کـە ئـەو بارەیەوە دەریان بڕیوە ، وە بناغەیەکە بۆ جێبـەجێ کردنی ئیسلام : پێشەوا غەزالی فەرموویەتی : (مەبەستەکانی شەرعی ئیسلام پارێزگاری پێنج شتە لە ژیانی خەڵکیدا ئەوانیش : پارێزگاری ئایینیان، پارێزگاری خودیان (نفس) ، پارێزگاری ژیرییان ، پارێزگاری وەچەیان (النسل)، هەروەها پارێزگاری سامانیان · واتە هـەرچی پارێزگاری ئـەو پێنج مەبەستەی سەرەوە بکات ئەوە بەرژەوەندییە ، وە هەرچی ئەوانە لابدات خراپەیەو دوور خستنەوەی بەرژەوەندییە(٧٦) ·

وە پێشەوا شاطبی لەو بارەیـەوە فەرموویـەتی : (ئێمە ئەبینین یاسادانەر [خوا] بەرژەوەندی خەڵکی مەبەستیەتی · یاسا ئاساییەکانی (مدنیو جنائی) نێو گەلان ئەگۆڕێن بـە پێی گۆڕانی خەڵکی ، شتێك قەدەغە ئەکرێت کاتێك بەرژەوەندی تێدا بێت ، بەڵام هەمان شت ڕەوا ئەکرێت ئەگەر بەرژەوەندی تێدا بوو)(٧٧) ·

هەروەها ئیبن تەیمیە فەرموویەتی : (خوای گەورە پێغەمبەرانی ناردووەو کتێبی ڕەوانە کردووە بۆ ئەوەی خەڵکی بەدادگەری بژین ئەویش ئەو دادگەرییەی کە زەویو ئاسمانەکانی لـەسەر ڕاوەستاون،کەوابوو

(٧٦) اشتراكية الاسلام لە ـ المستصفى جـ١ ص: ٢٧٨ وەری گرتووە·
(٧٧) هەمان سەر چاوەی پێشو لە الموافقات ٢ـ٣٠٦ وەری گرتووە ·

هەر کاتێ بەڵگەو ڕواڵەتی ڕاستی (حق) دەرکەوت ، وە بەهەر ڕێگایەك، ئەوە شەرعی خواو ئایینو فەرمانو ڕەزامەندیەتی)(٧٨) ٠

کەوابوو بەرژەوەندی کۆمەڵ لە سنووری دادگەریو پاریزگاری ئەو مەبەستو ئامانجانەی کە پێشەوایانی سەرەوە دەریان بڕیووە مەبەستی سەرەکی ڕژێمی ئیسلامە ، وە دەوڵەت بۆی هەیە لەو سنوورەدا هەرچی بەرژەوەندی کۆمەڵی تێدا بێت بیکات ٠

دواووتە

لە کاتێکا ئەمانەوێ لە ئابووری ئیسلام بکۆڵینەوە ئەبێ ئەوەمان لەبیر نەچێت کە ڕژێمی ئیسلام ڕژێمێکی گشتی سەربەخۆیەو هەموو لایەنەکانی ژیان ئەگرێتەوە ،کۆمەڵایەتیو ئابووریو ڕامیاری٠٠٠ هتد وە ناتوانین پارچە پارچە جێبەجێی بکەین ، بەبێ ئەوەی گرنگی بدەین بە یەکیەتی هەموو بەشەکانی ڕژێمەکە ، چونکە پەیوەندیەکی پتەو هەیە لە نێوان هەموو بەشەکانی ، وە هەر بەشە کار ئەکاتە سەر بەشەکانی تر ، وە کاری تێ ئەکرێت لە بەشەکانی ترەوە ٠ وە هەر جیاکردنەوەیەك وە یان بەش بەش کردنێك لەم ڕژێمەدا ئەبێتە هۆی لەنگیو سەرنەکەوتن لە هێنانەدی ئامانجو مەبەستەکانی ٠

لەبەر ئەوە کە ئەمانەوێ لە ئابووری بدوێین ، ئەبێ بگەڕێینەوە بۆ بیروڕای گشتی ئیسلام بەرامبەر بە سامانو گەردونو ژیان ٠ وە هەروەها بایەخ بدەین بە کاری هەر بەشەی ئەم ڕژێمە بۆ سەر لایەنی ئابووری ، وە کارو تینی ئابووری بۆ سەر ئەوان ٠

بۆ نمونە ڕامیاری سامان لە ئیسلامدا بەستراوە بە بیروباوەڕی ئیسلامەوە ، وە پێویستە بگەڕێینەوە بۆ ڕوانگەی ئیسلام بۆ سامانو

(٧٨) هەمان سەر چاوەی پێشو لە اعلام الموقعين ٣ـ٥٤٣ وەری گرتووە٠

گەردونو ژیان · دەربارەی سامانو ئـەو ئەركو پێویستی‌یانەی كـە دیاری كراوە بۆ خاوەن سامان ، چ لە ڕووی پـەیدا كردنو پەرەپێدانو گەشە كردنی سامان ، وە چ لە ڕووی خەرج كردنو كۆكردنەوەیەوە ·

خوای پەروەردگار خاوەنی سامانو گـەردونو ژیانە ، وە مرۆڤ وەكیلو جێگرە ، وە پێویستە بە فەرمانو قسەی خاوەنی بجولێتەوە بۆ ئەوەی بتوانێ بە شێوەیەكی ڕاستو ڕەوا بـە پێی ڕامیاری ئیســلام بجولێتەوە · چونكە مرۆڤ لە دوا ڕۆژا لێپرسراوە بەرامبەر بە خوا ، لەو سامانەی كە پێی سپێراوە ·

هەروەها پەیوەندی نێوان ئابووریو یاسای (جنائی) لە ئیسلامدا پەیوەندیەكی پتەوە لـە كاتێكا (بڕینی دەستی دز)ی بەستووە بە ژیانی ئابووری‌یەوە لەوانەیە كەسێك بلێت ئەم سزایە سەختـە ، بێ‌گومـان ئەگەر لە ڕژێمێكی وەكو سەرمایەداری‌دا بێت سزایەكی سەختە ·بەلام لە ڕژێمی ئیسلامدا وا نییە چونكە ئیسلام هـەموو كاروبارێكی ژیانی گرتۆتە ئەستۆ ، وە هەموو پێداویستێكی بۆ ئامادە كردووە ، ئیتر هیچ ماوەی ئەوە نەماوە كەسێك هەستێو دزی بكات · خۆ ئەگەر دزی ڕوو بدات ئەوە دەردێكی گرانی كۆمەلایەتی‌یە ، وە پێویستی بە گەورەترین بەگژا چوون هەیە · با ئەوەش بزانین عومەری كوری خەتاب لە ســالی (ڕەمادە)دا بڕینی دەستی دزی هەلگرت ، چونكە ئـەو ســالە گرانیو نەبوونی بوو ، وە ئەوەی لە نەبوونیا دزی كردبێ ئەوە ئیسلام دەستی نابڕێت ·

هەروەها حەرام كردنی سوو ، زۆربـەی ئەوانـەی لـە ئیسلام نەگەیشتوون وە دوای ڕژێمە مرۆڤ كردەكان كـەوتوون بـە كوێرانە ئەلێن ئەمە نابێ ، حەرام كردنی سوو كۆسپێكی گەورەیە لـە ڕێگای گەشەكردنی باری ئابووری‌دا · ئیتر لایەك ناكەنەوە بەلای ئەوەوە كـە

ئیسلام کە سووی حەرام کردووە پەیوەندی هەیە بە (مضاربه) و زەکاتو رامن کردنی زیانی خەلکی لەلایەن دەولەتەوە ، وە بۆ ئەو دەستوورانەی ئیسلام داینناون بۆ سامانو پەرەپێدانیو، یارمەتی دانی یەکترو وامدان بە یەکتر٠وە ئەوەشیان لە بیر بردووەتەوە کە تا ئێستاش زۆر سەرمایە لای موسلمانان لەم سەردەمەدا دانراوەو ناخرێتە بانقەوە لەبەر ئەوەی بە حەرامی ئەزانن ٠ وە بۆ ئەوەی زیاترت بۆ روون ببێتەوە لە بارەی بانقی بێسوو لە ئیسلامدا بگەرێرەوە بۆ کتێبی (المدخل الى النظرية الاقتصادية في المنهج الاسلامى)لە نوسینی دکتور احمد النجار کە بە درێژی باسی بانقو تاقی کردنەوەیەکی بانقی بێسوو لە میسرا کە گەورەترین سەرکەوتنی بەدەست هێنا لە سالەکانی ١٩٦٣ هەتا ١٩٦٧٠ بەلام ماوەیان نەدا کەبەردەوام بێتو دایان خست ٠

فەرهەنگی ووشەکان

کوردی : عەرەبی	کوردی : عەرەبی
رژێم : نظام	وزە : الطاقة
سەرمایەداری : الرأسمالية	بار : الظروف
سۆشیالیستی : الاشتراكية	دۆخ : الحالة
دادگەری : العدالة	چۆنیەتی : كيفية ، كيفاً
نادادگەر : غير عادل	چەندایەتی : كمية ، كماً
مامناوەندی : وسط : معتدل	جۆرایەتی : النوعية ، نوعاً
بیردۆزە : النظرية	ڕەشبین : متشائم
مارکسایەتی : الماركسية	ڕێباز : مبدأ
گەشەکردن : التطور	کێڵگە : مزرعة
پشك : سهم	دوارۆژ : القيامة
بۆچوون : التصور	خودی : ذاتي
گیروگرفت : المشكلة	ڕوانگە : نظرة
دەرونی : النفسي	دەزگا : جهاز
بەڵگەنەویست : البديهي	دامەزراو : مؤسسة
باوەڕ : ايمان ، عقيدة	دابەشکردن : التوزيع
ڕێباز : مذهب	ڕژێمی بازار : نظام السوق
ڕەوا : مشروع ، حلال	پرۆژەی سەربەست : المشروع الحر
پێوەر : مقياس	بەکاربردن : الاستهلاك
دانەی ئابووری : العامل الاقتصادی	کار ، ئیشوکار : العمل
دانە بەرهەم هێنەکان: عوامل الانتاج	خاوەنداریتی : الملكية
مرۆڤایەتی : البشرية	شێوەی بەرهەم هێنان : اسلوب الانتاج
ئادەمێتی : انسانی	

پەیوەندی دابەش کردن : علاقـات التوزیع
ناوەند : مرکز
ملەملێ : المنافسة
ڕۆزی : الرزق
ڕکێف : سیطرة
ستەم : ظلم
ستەمکار : ظالم
داهاتی نەتەوە : الدخل القومی
ڕێکخەر : المنظم
سوو : الفائدة ، الربا
زەویانە : الریع
کرێ : أجر ، الاجرة
قازانج : الربح
سەرچاوە بەرهەم هێنەکان : مصادر الانتاج
کارگوزاری : الخدمات
دابڕکردن : الاحتکار
هاوسەنگی کۆمەڵایەتی : التـوازن الاجتماعی
دادگەری کۆمەڵایەتی : العدالـــة الاجتماعیة
فەرمانبەرێتی : وظیفة
ئامراز : أداة
نرخ : السعر

بەها : القیمة
ئامێر : آلة
خواست : الطلب
خستنەڕوو : العرض
پەرە پێدان : التنمیة
خەرج کردن : الانفاق
جێگر : خلیفة
ئالوگۆر : التداول
سامان : المال ، الثروة
میراتی : المیراث
ئابڕوو : الشرف
بژێوی : المعیشة
پەژارە : هم ، هموم
دابین کردن : تأمین ، ضمان
دەستکەوت : الغنیمة
گزی : الغش
زایونزم : الصهیونیة
زیادە خۆری : الاسراف
کان : المنجم
کانزا : المعدن
بەندە:کۆیلە : العبد
کۆمەڵ : المجتمع
بەرەو : نحو
شێوە : اسلوب
خراپ خۆراکی : سوء التغذیة

سەرچاوەکانی ئەم باسە :

١ ـ قورئانی پیرۆز

٢ ـ فەرموودەکانی پێغەمبەری مەزن (د٠خ)

٣ ـ تەفسیری قورئان

٤ ـ الاموال : ابو عبيد قاسم بن سلام
تعليق محمد حامد الفقى ٠ مطبعة الحجازى القاهر ١٣٥٣هـ

٥ ـ الخراج : القاضى ابو يوسف يعقوب بن ابراهيم المتوفى ١٨٢هـ
المطبعة السلفية ـ الطبعة الثالثة ـ القاهرة ١٩٧٤م

٦ ـ المدخل الى النظرية الاقتصادية في المنهج الاسلامي: الدكتور احمدالنجار
الطبعة الاولى ١٣٩٣هـ ـ ١٩٧٣م ٠ دار الفكر

٧ ـ فقه الزكاة ـ د : يوسف القرضاوى
الطبعة الثالثة ١٩٧٧ مؤسسة الرسالة

٧ ـ مشكلة الفقر وكيف عالجها الاسلام : الدكتور يوسف القرضاوى

٨ ـ اشتراكية الاسلام : الدكتور مصطفى السباعي
الطبعة الثالثة/١٩٦٠ الدار القومية للطباعة والنشر

٩ ـ المال والحكم في الاسلام : الاستاذ عبدالقادر عودة
الطبعة الثانية ١٣٨٣هـ ـ ١٩٦٤م دار النذير ـ بغداد

١٠ـ ملكية الارض في الاسلام : ابو الاعلى المودودى
مكتبة الشباب المسلم ـ دمشق

١١ـ الزكاة : عبدالرزاق نوفل

١٢ـ قراءات في الاقتصاد الاسلامى : الدكتور فاضل الحسب

١٣ـ خطوط رئيسية في الاقتصاد الاسلامى : محمود ابو السعود
الطبعة الاولى ١٩٦٥م ـ ١٣٨٥هـ مطبعة معتوق اخوان ٠ بيروت

١٤ـ الاسلام ضامن للحاجات الاسلامية للانسان : عبدالعزيز البدرى

١٥ـ السياسة الشرعية في اصلاح الراعي والرعية : ابن تيمية
مراجعة محمد عبدالله السمان
١٦ـ عمر نظرة عصرية : مجموعة من الكتاب
١٧ـ التوزيع ـ توزيع الدخل القومي والثروة ـ الدكتور محمد عزيز محمد
١٨ـ النظام المالي الاسلامي المقارن ـ الدكتور بدوي عبداللطيف عوض
المجلس الاعلى للشؤون الاسلامية ج.م.ع. ١٩٧٢
١٩ـ النظام المالي في الاسلام ـ الدكتور عبداللطيف نواوي
الطبعة الثانية ١٩٧٣ المكتبة العصرية ـ بيروت
٢٠ـ الموجز في الاقتصاد السياسي ـ ل.م ـ ليونتيف
ترجمة ابو بكر يوسف ١٩٦٧ وزارة الثقافة المصرية
٢١ـ حركة الاسلام ومفكرو الغرب ـ الدكتور محسن عبدالحميد
٢٢ـ مبادىء الاقتصاد الاشتراكي ـ الدكتور عبدالوهاب مطر الداهري
وزارة التربية والتعليم/١٩٧٠
٢٣ـ الانسان ذلك المجهول : الدكتور الكسيس كاريل
ترجمة شفيق اسعد فريد
وە هەندی کتێب گۆڤارو ڕۆژنامەی تریش .

لاپەڕە	ناوەڕۆك

ئەم کتێبە

١ – سەرەتایەکە بۆ تێگەیشتن لە یاسای ئابووریی ئیسلام ٠
٢ – ئەرکی کوردی موسولمان [illegible] کێشانی [illegible] کۆمەلایەتی ٠
٣ – هەڵسەنگاندنێکی دادگەرانەیە لە نێوان یاسای ئابووریی ئیسلام‌و یاسای سەرمایەداریی‌و سۆشیالیستی دا بە کورتی ٠
٤ – گرنگی‌و قەشەنگی‌و شیاوی ئابووریی ئیسلامت تێئەگەیەنێ

نرخی « دینارێك و صەد فلسە »